

ПРОЛЕТАРІ ВСІХ КРАЇН, ЄДНАЙТЕСЯ!

ПРАПОР МАРКСИЗМУ- ЛЕНІНІЗМУ

ДВОМІСЯЧНИЙ ОРГАН НАУКОВО-
ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ ФІЛОСОФІЇ

В У А М Л І Н

№ 2-3

БЕРЕЗЕНЬ - ЧЕРВЕНЬ

1933

ПАРТВИДАВЦК КП (б) У

ПРОЛЕТАРІ ВСІХ КРАЇН, ЄДНАЙТЕСЯ!

ПРАПОР МАРКСИЗМУ-ЛЕНІНІЗМУ

ДВОМІСЯЧНИЙ ОРГАН НАУКОВО-
ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ ФІЛОСОФІЇ
ВУАМЛІН

№ 2-3
БЕРЕЗЕНЬ - ЧЕРВЕНЬ

ПАРТВИДАВ ЦК КП(б)У
1 9 3 3

Бібліографічною основою цього видання виступає в „Літослові Укр. Друку“, „Картковому ревертуарі“ та інші посвідчення Української Книжкової Палати

З М І С Т

	Стор.
Постанова ЦК КП(б)У про збірник „За ленінську філософію“	3
Передова — На рівень сучасних завдань	5
<i>Адоратський</i> — На науковій сесії Інституту Філософії, присвяченій 50-річчю з дня смерті К. Маркса (вступне слово)	22
<i>Мітін</i> — Підсумки сесії Комакадемії, присвяченої 50-річчю з дня смерті К. Маркса	31
<i>Новіков</i> — Вчення про будівництво й перемогу соціалізму в СРСР у працях тов. Сталіна	45
<i>Бервицький</i> — На два фронти	69
<i>Блудов</i> — До 15-річчя смерті Плеханова	101
<i>Левік, Степовий, Бладов, Ігнатюк, Попов, Перицький</i> — Про збірник „За ленінську філософію“	116
Резолюція Бюро партосередку Ін-ту Червоної Професури Філософії разом з активом на доповідь тов. Левіка про постанову ЦК КП(б)У від 8/V - 1933 р. та про нараду в культуропі ЦК КП(б)У	132
План сесії, присвяченої 10-річчю з дня смерті Леніна	136

Літредактор *Ткаченко Б. Тихвор Седлович М.*

Здано до складання 1 V, I 1933 р. Підписано до друку 19/IX 1933. Партвидав, 1933 р. № 909. Тпр 3.850. Головіт № 608. 27/VI 1933 р. Зам. № 1206. Папір 72 × 110¹/₁₆. 8¹/₂ друк. арк (137.000 друк. знаків у 1 арк паперу). Вийшла друком у вересні місяці.

Книжкова ф-на Партвидаву ЦК КП(б)У ім. Г. І. Петровського

ПРО ЗБІРНИК „ЗА ЛЕНІНСЬКУ ФІЛОСОФІЮ“

Постанова ЦК КП(б)У від 8/V 1933 р.

Збірник „За ленінську філософію“, виданий під маркою Київської філії ВУАМЛІН, містить у собі ряд грубих помилок і перекручень марксо-ленінської теорії.

Цілком антибільшовицький, антипартійний є прийом, вживаний редактором і основним автором збірника т. Нирчуком, який полягає в суцільному переписуванні з класиків марксизму, без зазначення джерел, при свавільному вириванні окремих положень з контексту, обкарнанні, перекрученні та вихолощуванні цих положень і свавільному групуванні їх.

Тов. Нирчуку оголосити сувору догану і зняти з керівної роботи на ідеологічному фронті.

Редколегії збірника „За ленінську філософію“ оголосити догану.

Київському обкомові організувати перевірку педагогічної роботи всієї групи, що працювала під керівництвом т. Нирчука.

Констатувати, що філософський інститут ВУАМЛІН, хоч і послав до Києва телеграму про зняття з збірника марки ВУАМЛІН, проте, під час прогляду статей збірника, не виявив потрібної пильності, не викрив своєчасно плагіат класиків марксизму в статті Нирчука і ряд грубих помилок у працях авторів збірника.

Запропонувати президії ВУАМЛІН суворо запроваджувати в життя встановлений порядок попереднього прогляду всіх праць, що їх готує Київська філія ВУАМЛІН до друку.

НА РІВЕНЬ СУЧАСНИХ ЗАВДАНЬ!

За останній час на Україні ми маємо значні зрушення щодо подолання величезного прориву, який був припущений минулого року парторганізаціями України в хлібозаготівлях, в піднесенні сільського господарства.

Це знаходить свій вираз в успішному проведенні весняної сівби, в дійсно більшовицькому готуванні й проведенні збиральної кампанії і прискореному виконанні головного, першочергового завдання — хлібоздачі.

Цих зрушень парторганізації України досягли перш за все завдяки допомозі ЦК ВКП(б): надання Україні насіннєвої ссуди, і, головне, надіслання цілого ряду видатних партійних керівників, насамперед тт. Постишева, Попова, Баліцького та ін. Зміцнене керівництво ЦК КП(б)У зуміло справжньо змобілізувати, „вздибити“ не тільки всі партійні організації, але й позапартійні робітничі та колгоспні маси на переборення відставання сільського господарства і проривів минулого року.

Цілковито ясно, що на цих зрушеннях заспокоїтись хоч будь у якій, найменшій мірі не можна. Бо завдання, що стоять на даному етапі перед парторганізаціями робітничим класом, колгоспниками і трудящими України в цілому, величезні.

Виконати повнотою і в строк збирання й хлібоздачу державі, зробити колгоспи більшовицькими і колгоспників заможними, домогтись того, щоб цей рік став справді останнім роком труднощів — справа честі більшовицьких організацій України. І для цього у нас є всі можливості.

Глибоко проаналізувавши особливості і труднощі хлібоздавання цього року, тов. Постишев, закінчуючи свою промову на червневому пленумі ЦК КП(б)У, казав:

„Зробити цей рік останнім роком труднощів залежить від нас і тільки від нас самих. Ми маємо тепер могутню індустрію. Ми чимало зміцнили пролетарський вплив міста на колгоспне село. Ми вже добилися безумовного перелому в ставленні основної маси колгоспників до колективної праці. Ми розгнали класового ворога і добиваємо тепер його рештки. Ми нагромадили в минулі роки чималій організаційно-господарський досвід. Ми зміцнили село висококваліфікованими партійно-політичними кадрами. Ми — найавторитетніша, найдужча влада у світі.

І головне, лінія нашої партії — правильна.

Саме ця лінія і неухильне здійснення її за проводом тов. Сталіна дали нам ці величезні, всесвітньо-історичного значення перемоги...

Так, якщо зважити все це, — хіба немає в нас можливостей зробити цей рік справді останнім роком труднощів?

Більшовики України! Давайте зорганізуємо свої сили, мобілізуємо на вирішення цього завдання найширші маси робітників та колгоспників, ще більше запалимо ентузіазмом і вірою в цю справу мільйони, і тоді ми переможемо напевне. (*Бурхливі оплески, що переходять в овацію*).

Цей палкий заклик випробованого більшовика, т. Постишева, одержує відгук в широченних масах партійних і безпартійних робітників і колгоспників України, які тісніше згуртовуються навколо партії, мобілізуються на виконання величезних, історичних завдань.

Але виконання цих завдань можливе лише при тій умові, коли, враховуючи помилки минулого року, повнотою зважити на те, що головні

труднощі цього року на Україні полягають перш за все у тому, що „шкідницьку роботу ще далеко не всю розкрито й викорчовано. Шкідник тільки глибше й провадить свою підривну роботу замаскованіше, тонше, витівкуватіше“.¹

Отже, рештки класового ворога ще не добиті і тому піднесення революційної пильності, властивості, „яка особливо потрібна тепер більшовикам“ (Сталін), є та першочергова умова, яка необхідна, щоб виконати величезні завдання сучасного етапу.

Ця вимога надто актуальна для парторганізацій України, бо „притуплення більшовицької пильності щодо класового ворога — ось найважча своїми наслідками провина партійних організацій України. В цьому основна, корінна їх помилка.“²

Прорив минулого року в галузі сільського господарства й хлібозаготівель на Україні був найщільніше пов'язаний, поглиблювався в той же час помилками, припущеними в національній політиці, притупленням пильності до контрреволюційних, націоналістичних, петлюрівських елементів. Завдяки цьому ці контрреволюційні петлюрівські елементи дістали можливість пролізати до наших колгоспів, радгоспів, іноді навіть до радянських і партійних установ і, прикриваючись брехливо-національним прапором, робити „тихою сапою“ свою шкідницьку, контрреволюційну справу.

Ця націоналістична контрреволюційна робота живилась, активною допомогою з боку української буржуазно-націоналістичної, емігрантської контрреволюції, яка на терені Західної України уклала значні, розгалужені контрреволюційно-націоналістичні організації (наприклад УВО), що підготували повернення буржуазної „незалежної“ України — одночасно орієнтуючись на допомогу буржуазної Німеччини і буржуазної Польщі.

Відповідно до цього вони розставили свої сили, зв'язали свою агентуру з фашистівською буржуазією і Німеччини, і Польщі, щоб бути готовою і на той, і на той випадок.

Ось як формулювала цю тактику одна з контрреволюційних газет української еміграції:

„Поневолена нація має засадничо тільки дві можливості політичної тактики, що бодай до деякої міри забезпечують успіх її політики визволення.

Першу з них назвемо тактикою поготівля нації...

Але, що значить це поготівля, коли його перекласти на мову політичної практики? Це значить, що нація мусить зарезервувати за собою в своїй політичній тактиці таку величезну еластичність та еластичність і, за цим і за тим, таку свободу рішень і рухів, які дозволювали б їй дорости до висоти кожного завдання і побідно справитись в обличчя навіть найбільшої несподіванки чи комбінації в це оте поготівля, що його мусить мати ударна частина поневоленої нації, коли має бути спроможна, аби в кожен час і при кожній ситуації могла бути здібна зліквідувати себе в тім чи іншій місці чи тезіс бути кинута на той чи інший відтинок. Бо можуть зайти такі політичні ситуації і такі диковинні угруповання, про які нині людям навіть і не сниться, цілком так, як уже заходили вони під час великої війни, і, ще більше, під час нашої визвольної революції...“

Таку тактику приймала українська контрреволюція, сподіваючись на різні можливості відновлення буржуазної „незалежної“ України.

Одночасно сподіваючись на буржуазне переродження радянської влади, яка запровадила 1921 року нову економічну політику, ця націоналістична контрреволюція в 1923-24 році переходить до глибокого маневру, який є відомий під назвою „зміновіхвіст“ і який фактично полягав у зміні відвертої боротьби, розрахованої на повалення радянської влади, на приховану, що, маючи ту ж саму мету, орієнтувалася також на внутрішнє буржуазне переродження радянської влади.

В цей час українська контрреволюційна емігрантщина викидає гасло повернення на Україну. Про це, як показав надзвичайно яскраво у своїй

¹ П. Постишев. Промова на червневому пленумі ЦК КП(б)У.

² Там же.

доповіді Н. Н. Попов, пише ряд видатних українських націоналістичних контрреволюційних діячів—відомий Винниченко, українські есери Григор'їв, Шаповал та ін., при тому, наприклад, Винниченко, цей трубадур дворушництва, найповніше відбиваючи цю тактику лжі і обману, випускає лояльну до радвлади брошуру „Поворот на Україну“, а в листі до своїх співучасників, таких самих дворушників, як він, одночасно пише таке:

„Тепер, беручи до уваги політичне ставлення Західної Європи до радянської влади і одночасно політичне групування, покликане, за проводом Англії, з метою не тільки політичного послаблення, а й ліквідації радянської влади,—я вважаю, що Україна і Росія можуть опинитися в такому стані, що більшовики будуть змушені піти від влади Щоб з'ясувати суть намірів *зацікавлених у ліквідації радянської влади держав, я увійшов у контакт з компетентними колами*, а обізнавшись про це, вирішив скористатися розмовами, що ні до чого не зобов'язують—з Приходьком (кол. радником Празького повернення. *Ред.*)—і почав листування в питанні мого повернення на Україну. Мета мого повернення та, щоб бути в *рішучий момент на місці*“.

Те саме, не менш відверто, висловлює український есер Григор'їв: „Питання про повернення на Україну, каже він, не треба розуміти, як визнання більшовицької влади на Україні. Боротьба з більшовиками на Україні найдоцільніша зсередини, ніж ззовні, і тому повернення нашої еміграції—це необхідність, щоб зміцнити наш вплив новими засобами“.

Саме за цей час, поруч легального повернення на Україну ряду видатних членів ЦК УПСР—Грушевського, Христюка, Шрага, Ніковського—іншими шляхами на Україну, для контрреволюційної націоналістичної роботи, іноді під виглядом членів комуністичної партії, надсилається цілий ряд агентів цієї згаданого контрреволюційної організації.

Ці націоналістичні контрреволюційні елементи (Ерстенюки, Бадани, Яворські та інші), використовуючи притуплення а іноді і втрату партійної пильності, з боку окремих, навіть дуже відповідальних членів партії (Скрипник), зуміли пролізти на відповідальні пости в ряді радянських освітніх, культурних і наукових установ, розставити в них своїх людей і впливати на лінію Наркомосу і інших, особливо наукових, організацій, як у теорії національного питання, так і в запровадженні національної політики в галузях школи, культури, літератури й науки.

Цьому в надто значній мірі сприяли помилки т. Скрипника, насамперед націоналістичного порядку, які припускалися ним особливо на протязі останніх років.

Головною, найхарактернішою рисою цих помилок було надмірне перебільшення значення національного питання, нерозуміння вихідних положень Леніна й Сталіна про підпорядкованість національного питання питанням класової боротьби. Звідси походить низка дуже великих помилок тов. Скрипника, які в останній час переросли в цілу закінчену систему поглядів, націоналістичний ухил від лінії партії. Звідси, через послаблення, а подекуди й утрату більшовицької пильності походить і безпосереднє примиренство до націоналістичних, іноді прямо контрреволюційних елементів, які підштовхували т. Скрипника до дальшого поглиблення своїх помилок, дальшого відриву і протиставлення себе партії. Ці націоналістичні контрреволюційні елементи останнього часу буквально „водили його пером“, за його широкою спиною члена Політбюра розставляли свої контрреволюційні сили.

Саме це спричинилося до того, що „заплутавшись у своїх зв'язках з цими (українськими буржуазно-націоналістичними—*Ред.*) елементами, тов. Скрипник допустив ряд політичних помилок і, усвідомивши ці помилки, він не знайшов у собі мужності по-більшовицькому подолати їх на ділі, а вдався до акту самогубства“ (ЦК ВКП(б).

Оскільки значне росповсюдження мали ці контрреволюційні націоналістичні елементи, оскільки шкідливу роботу вони провадили, видно з наявності націоналістичних перекирочень у шкільному будівництві, на

культурному фронті взагалі, в росповсюдженості націоналістичних теорій і теорійок на історичному фронті України. Сюди належать: так звана „теорія „безбуржвазності української нації, прикрашування українських націонал-соціалістичних партій, зокрема теорія“ націонал-більшовизму“, теорія „двокуркульності“, „додаткової схеми“ і т. д. і т. ін.

Ці ж націоналістичні теорії мали росповсюдження і на аргарному, і на літературному, і на філософському фронтах України.

Ось чому, цілковито підставно т. Н. Н. Попов, починаючи свою доповідь на Харківському активі 9. VII; говорив:

„Завдання піднести наше сільське господарство не можна розв'язати, не виправивши помилку, причуєних у національному питанні, не очистивши нашу партію, наші радянські, культурні землі, колгоспні та інші органи від буржуазних націоналістів, не змобілізувавши всю партійну масу на боротьбу з націоналізмом. не посиливши роботи над інтернаціональним вихованням ма.“ (Підкреслення Н. Н. Попова).

З цього треба зробити той висновок, що завданням робітників кожної ділянки соціалістичного будівництва, надто на Україні, є підсилити більшовицьку пильність, перевіряти повсякденно свій стан, свої кадри, свою продукцію через ще більше розгортання відвергої партійної самокритики, пригягнення і висування на керівну роботу молодих українських дійсно більшовицьких кадрів.

Це завдання з усією гостротою стоїть перед теоретичним фронтом України, бо загострення й ускладнення класової боротьби неминуче знаходитиме свій відбиток і на теоретичному фронті, при чому, відповідно до нових, замаскованих, ускладнених форм класового опору соціалістичному будівництву, ми маємо і матимемо особливо замасковані, витончені, одягнені дуже часто в шати алілуйницьких тверджень, найвитонченішого дворушництва виступи, ворожі марксизмові-ленінізмові.

„Опартунізм,— казав колись Ленін,— може бути висловлений в термінах якої згвгодно політичної доктрини, в тому числі й марксизму“.¹ Це твердження Леніна набуває особливого значення зараз, коли рештки ворожих пролетаріатові класів удаються до найскладніших маневрувань, прикидаючись друзями колгоспів, а їх „повпереді“ на теоретичному і національно-культурному фронті, прикриваючись алілуйницькими твердженнями вірності марксизмові, ленінізмові, намагаються контрабандним шляхом протягти ревізіоністські теоріїки і погляди.

Яскраві приклади цього найвитонченішого, дворушницького протягання ворожих марксизмові-ленінізмові „ідейок“, обкарнання і фальсифікування марксо-ленінської революційної теорії, протаскування і обгрунтування контрреволюційних націоналістичних теорійок ми мали в минулому, маємо і в останній час, також і на філософському фронті України. Саме ці факти ставлять зараз, як ніколи, перед філософським фронтом України вимогу, підсилення партійної пильності і боротьби за якість наукової продукції її ідеологічну витриманість, її високий теоретичний рівень. Бо тільки за допомогою найгострішої зброї марксо-ленінської теорії на її найвищому ленінському етапі, який відображає, узагальнює весь досвід доби імперіалізму, пролетарської революції і будівництва соціалізму в нашій країні, можна викрити будь-які замасковані виступи проти марксизму-ленінізму і рухати розвиток теорії далі відповідно до величезних завдань сучасності.

Отже, посилення партійної пильності і підвищення якості наукової продукції є головні, пов'язані поміж собою завдання, що стають зараз з особливою гостротою перед філософським фронтом України.

Підходячи до оцінки минулого етапу розвитку філософської роботи на Україні, під цим кутом зору, треба сказати, що із здійсненням цих завдань далеко не все було гаразд.

¹ Том XVI, ст. 169. Підкресл. Леніна.

Зокрема треба відзначити, що не були як слід викриті і заплямовані відверті і замасковані, яскраво націоналістичні, фашистські виступи на філософському фронті Демчука, активного співучасника націоналістичної контрреволюції.

Також не були викриті і в достатній мірі скритиковані буржуазно-ідеалістичні й націоналістичні погляди Юринця, в яких він по суті змикався з контрреволюційним націоналізмом Яворського і Демчука, його філософське обґрунтування контрреволюційної яворщини і щодо її схеми історії України, і щодо тверджень про безбуржуазність української нації, і щодо орієнтації на західно-буржуазну культуру.

Не були скритиковані також механістична ревізія філософії марксизму-ленінізму з боку т. Семковського і антиленінські виступи його в національному питанні, що робилися ним аж у 1923 році і ніде досі не були розкритиковані.

Причини такого становища на філософському фронті лежать у придушенні більшовицької пильності.

Постанова ЦК КП(б)У про збірник київської філії ВУАМЛІН „За ленінську філософію“ під редакцією Нирчука, поруч з належною більшовицькою оцінкою збірника і, зокрема, статей і метод роботи Нирчука, відзначає, що інститут філософії ВУАМЛІН „не виявив потрібної пильності, не викрив своєчасно плагіату з класиків марксизму у статті Нирчука і ряду грубих помилок у працях авторів збірника“ (З постанови ЦК КП(б)У від 8/V 1933 р.).

Таким чином, як ця постанова, так само і постанова ЦК КП(б)У про вилучення з партії Юринця, в якій вдруге звертається „увагу філософського керівництва ВУАМЛІН на придушення більшовицької пильності в ставленні до В. Юринця“, підносять перед теоретичним фронтом, зокрема його філософською длянкою, вимогу підвищення партійної пильності і випуску лише високоякісної, ідеологічно витриманої продукції, бо факт виходу антиленінської, з рядом кричущих помилок, збірки, на жаль, не був лише поодиноким випадком, а відбивав у собі стан філософського фронту взагалі—певні залишки гнилого лібералізму і елементи примиренства, які находили собі місце у керівництві науково-дослідчого Ін-ту філософії (Левік, Степовий) і які не зустрічали належної відсічі також у керівництві партосередку. Це саме й було головною причиною наявності ряду ворожих марксо-ленінській теорії виступів і відсутності рішучої боротьби з націоналістичними вилазками на філософському фронті.

Уже через деякий час після філософської дискусії, яка провадилася з партійних позицій проти старого керівництва (Юринець, Семковський) силами аспірантської молоді і молодшої генерації наукових працівників на філософському фронті, почали гуляти теорії, що боротьба за чистоту марксо-ленінської теорії вже завершена, що треба завдання цієї боротьби вважати знятими, що починається ера „позитивної“ роботи для науково-дослідчого Інституту ери учоби—для навчального ІЧП філософії.

Цим теоріям, які по суті відривали завдання позитивної роботи від завдань боротьби за чистоту марксо-ленінської теорії, не було своєчасно дано належної відсічі. Вони продовжували розповсюджуватись, що привело до послаблення партійної пильності, зниження якості роботи, придушення самокритики і критики представників меншовикуючо-ідеалістичної і механістичної ревізії філософії марксизму-ленінізму, до відсутності рішучого викриття націоналістичних вилазок Демчука і його пособника Юринця. Фактично звідси походять коріння того прориву, який розкрився в останній час, в зв'язку з наявністю ганебного плагіату Юринця, протаскуванням ним в підручнику своєї буржуазно-ідеалістичної, неогегеліанської в основному, фашистського гатунку філософії, виходом фальсифікагорської антипартійної збірки під редакцією Нирчука намаганням Семковського змазати в деяких роботах і виступі на президіумі ВУАМЛІН

значення механістичного матеріалізму, як головної небезпеки сучасного етапу на філософському фронті.

Це тим більше посилює вину керівництва філософського фронту, що всіх згаданих працівників на минулому етапі вже було викрито і в резолюції філософського партійного колективу під час дискусії, як Юринцю, так і Семковському дано цілковито чіткі характеристики (хоч безумовно й недостатні), що безперечно вимагало з особливою увагою і пильністю стежити за їх дальшою науковою роботою.

Під час так званої філософської дискусії на початку 1931 р. осередок колективу філософсько-соціологічного відділу Інституту марксизму так характеризував Юринця:

„Для т. Юринця була характерною позиція яскраво визначеної ідеалістичної ревізії марксизму-ленінізму“; далі: „філософські погляди Юринця є по суті погляди меншовикуючого ідеалізму з безпосереднім впливом буржуазного ідеалізму“; ще далі: „слід відзначити також неправильне ставлення т. Юринця до методологічних питань, українського теоретичного фронту, що виявилось в припущенні ним кваліфікації схеми історії України Яворського як марксістської“.

Безумовно, і тепер це стає особливо ясным, ці оцінки Юринця є недостатні. Вони не викривають буржуазно-ідеалістичної і націоналістичної суті контрбанди Юринця, як безсумнівного представника буржуазно-ідеалістичної, в основному неогегеліанського, фашистського гатунку філософії і філософського обгрунтувача контрреволюційної націоналістичної Яворщини.

Бож саме Юринець, з захопленням відзначаючи „створення марксістської схеми загальної історії України“ з боку Яворського, як „відрадне явище“, вітає „змагання українського ідеологічного фронту до синтезу“, що по суті було висуненням гасла оформлення системи поглядів українського войовничого націоналізму, яке підхопив і розвинув далі Демчук у своїй книзі „Росклад буржуазної філософії“.

Бож саме Юринець, разом з Демчуком, мріяв про ренесанс націоналізму під стягом „Великої Соборної України“, обвинувачуючи Донцова за те, що він недосить вдало пов'язує „наш ренесанс націоналізму“ із західноєвропейським націоналізмом („Філософсько-соціологічні нариси“, стор. 206).

Отже Юринець цілковито приєднується до завдання відродження українського націоналізму, а в інших висловленнях ще й підкреслює, що для нього національна належність вища за класову і партійну.

„Для кожного українця“, пише Юринець в тій самій статті, що назва її („В трясовинах українського фашизму“) цілковито опріділює становище Юринця, „постать Драгоманова займає видатне місце і кожний українець (а в тим числі і українець-комуніст) мусить провести розрахунок в той чи інший бік з драгомановством“ (теж там, стор. 213).

В цій самій статті Юринець обгрунтовує контрреволюційне націоналістичне твердження про „безбуржуазність“ української нації і, затушковуючи небезпеку українського фашизму, говорить, що „увесь цей фашизм залишиться зразу чисто інтелігентським надуманим „пшиком“. Речники донцовського фашизму, з яким зустрінатиметься селянин, це — український адвокат і піп — от ці фігури, що стали вже символами експлоатації галицького селянина“...

Таким чином, він зводить соціальну базу, соціальну підпору фашизму до дрібної буржуазії і інтелігенції, замазуючи його зв'язки і залежність від великої промислової і фінансової буржуазії, а в дальших своїх роботах, аж 1933 р. продовжує і розвиває це твердження на замасковані висловлення, в яких договориється до того, що фашизм є ворог капіталізму.

Яскравим прикладом притуплення партійної пильності на філософському фронті служить також те, що не було до кінця викрито фашист-

ських контрреволюційних поглядів Демчука, які він систематично виклав у книжці „Росклад сучасної буржуазної філософії“.

Надто показово, що саме цього яскравого представника української націоналістичної контрреволюції — Демчука, який у своїх творах розгорнув зкінчену буржуазну націоналістичну і в той же час ідеалістичну систему поглядів, відстоював, від ударів парторганізації, мабуть відповідним чином поінформований Баданами та Ерстенюками, тов. Скрипник.

Ось що казав тов. Скрипник у своєму виступі на філософській дискусії 1930 року про Демчука, аналізуючи боротьбу на філософському фронті України:“

„Росходження були, існували, але теоретично-філософськи вони ніколи не обґрунтувались і тому боротьба точилася завжди в напівтми теоретичній. Спроби молоді пробити цю стіну, цю теоретичну замкненість, відчуженість і невиявленність принципів питань, виявлялися. І тут треба зазначити на такі спроби з боку тов. Демчука“.

Як бачимо, тов. Скрипник виставляє Демчука як єдину особу на українському філософському фронті, яка робила спроби піднести боротьбу на принципову партійну височінь. Це безперечно ніяк не відповідало дійсності і просто дезорієнтувало парторганізацію, послаблювало її боротьбу проти на ділі шкідливіших контрреволюційно-націоналістичних позицій Демчука.

Який же сенс мала книжка цього войовничого фашиста Демчука?

Перш за все Демчук в цьому творі виконує завдання ідеологічної розчистки шляху для приходу фашизму, фашистівської дієвої філософії, філософії волюнтаризму, і в той же час, як її зве Демчук — інтелектуалізму.

Намагаючись прискорити цей процес оформлення філософії фашизму, Демчук нещадно критикує представників тогочасної офіційної німецької і іншої буржуазної філософії за її дряблість, безсилля, безволля, за те, що вони недосить рішуче і послідовно стають на позиції неогегеліанства, на позиції фашизму.

Демчук милується з минулої сили мислення буржуазії, цілковито по-буржуазному, по-контрреволюційному проголошуючи не експлоатацію робітників, а силу мислення буржуазії, основою її панування:

„змолоду,— говорить Демчук,— буржуазія напружено працює над розвиненням мускулатури свого мислення. Мозолями цього мислення вона досягає свого колосального добробуту і панування“ (стор. 136).

А тепер, мовляв, офіційна буржуазна філософія занепала, нездатна піднятися, не має волі до боротьби за це панування, і тому єдиний порятунок, єдиний вихід з цього стану Демчук вбачає в фашизмі з його філософією волюнтаризму, інтелектуалізму.

Звідси Демчук, в цілковитій згоді з Донцовим, поглиблюючи його думки, з одного боку, і приймаючи, з другого, від білоемігранта-фашиста Чижевського його націоналістичну схему історії філософії, проголошує, що „справжній ренесанс великого мислителя Гегеля... іще перед нами“.

Демчуку від Гегеля звичайно потрібно зовсім не те, що Маркс, Енгельс, Ленін взяли вже у нього — його діалектику, відповідним чином критично переробивши її, поставивши з голови на ноги. Було б безглуздям мріяти про якийсь новий ренесанс Гегеля в цьому змісті. Ні, зовсім не в цьому вбачає Демчук потребу ренесансу Гегеля, не в цьому полягає для нього цей „справжній“ ренесанс. Власно кажучи, навіть не Гегель, як такий, потрібний Демчуку.

Демчук у повній згоді з Донцовим намагається доповнити філософію Гегеля ще більш дієвою, волюнтаристичною, націоналістичною філософією Фіхте. Донцов висуває фіхтівську „волю, як закон життя“, першою вимогою свого „чинного“, „волевого націоналізму“. І Демчук також твердить за ним „що справді без своєрідного відродження фіхтеанізму не може бути мови і про сучасний гегелівський ренесанс“.

Як бачимо, *активний* бік ідеалістичної філософії Фіште, його волонтаризм найбільше імпонує українському війовничому фашизму і Донцова, і Демчука. З цього погляду, лише з цього погляду відповідності цим вимогам, використовуючи мімікрію, нібито „критикує“, а по суті дружньо поправляє, Демчук деяких представників української емігрантської філософії, закликаючи на боротьбу за українську, націоналістичну ортодоксальність.

Подруге, Демчук в цій книзі, підхоплюючи гасло Юринця, намагався „синтезувати“, дати теоретичне обґрунтування контрреволюційним націоналістичним теоріям, висуненим на різних ділянках теоретичного фронту (історія, економіка, література, мова, і т. ін.). В цьому оформленні системи поглядів українського війовничого націоналізму Демчук зробив велику допомогу Юринцеві. За це Демчук з вдячністю посилається на Юринця, заявляючи, що „в цьому відношенні на певну увагу заслуговує праця Юринця“ („Філософсько-соціологічні нариси“).

Отже, як бачимо, Юринцеві ідеологічно цілковито зникається з Яворським, Демчуком, Донцовим в такий спосіб, що іноді не можна відрізнити, де закінчуються висловлення Юринця і де починаються висловлення Демчука і Донцова.

Цілковито ясно, якщо в боротьбі з Яворським і яворщиною, яку провела Харківська партійна організація на чолі з т. Постишевим, керівництво УІМЛ'у (в особі в той час Скрипника) не проявило ніякої ініціативи, більш того—гальмувало цю боротьбу, так само і в ставленні до Демчука не було проявлено достатньої пильності, що дало йому змогу ще значний час, після критики його з боку аспірантури та парторганізації Інституту, викладати по різних вишах і виступати з доповідями на периферії.

Недостатню пильність також було проявлено і в ставленні до Юринця, який нібито формально визнав свої „помилки“, зовсім затушковуючи їх націоналістичний, неогегеліанський фашистівський характер, хоч головні націоналістичні його роботи (про Донцова і про Тичину) були надруковані ще до так званої філософської дискусії.

Парторганізація Інституту філософії обмежилася в той час наведеною нами вище недостатньою характеристикою Юринця, яка безумовно потребувала поглиблення і загострення в першу чергу з боку оцінки його націоналістичних позицій, а також і кваліфікації його філософських поглядів.

Тут схарактеризовано стан на філософському фронті під час філософської дискусії. Постає питання, оскільки озброєності партійною пильністю в ставленні до Юринця проявило філософське керівництво України після дискусії.

Факти виразно промовляють за те, що такої озброєності, безумовно проявлено не було. За два з половиною роки не з'явилося жодної статті з ґрунтовною критикою шкідливих буржуазно-ідеалістичних та націоналістичних поглядів Юринця. Юринцеві весь час після повороту на філософському фронті залишається однією з головних дієвих постатей. Юринцеві доручається для розроблення найвідповідальніші теми. Що являла з себе ця робота Юринця з боку її якості, покажемо лише на декількох прикладах.

Телер з'ясовано що в статті Юринця „Криза сучасної буржуазної фізики в світлі марксизму - лєнінізму“ („За марксо-лєнінське природознавство“ №№ 1, 2, 3) і в розділі „Діалектичний матеріалізм і фізика“ у підручнику, виданому під маркою Інституту філософії ВУАМЛІН „Діалектичний матеріалізм“ є багато місць, а іноді й цілі сторінки, списані у закордонних буржуазних (Йордан, Гааз, Шредінґер) і наших радянських (Максисов, Єгорина) авторів. Це документально доведено в відношенні до цих двох згаданих праць; але ж відомо, що взагалі роботи Юринця є по суті

лише некритичне переживання буржуазних філософів та вчених, в якому Юринець дуже й дуже часто, нібито проводячи так звану „іманентну критику“, просто переписує останніх, протаскуючи буржуазно-ідеалістичну і націоналістичну контрабанду.

Відділ підручника „Діалектичний матеріалізм“, „Матеріалістична діалектика“, що його автором є Юринець, містить у собі потворні ідеалістичні перекручення філософії марксизму-ленінізму. Ці перекручення, що відбивають цілу систему буржуазно-ідеалістичної, неогегеліанської в основному філософії Юринця (вже не кажучи про талмудистсько-вигурно-схоластичний стиль викладу), роблять підручник у цій його частині шкідливим і цілком непридатним для використання.

Наведемо основні ілюстрації до цього. Ось, наприклад, розділ підручника, що містить в собі виклад історичних ступенів розвитку діалектики. Юринець подає його так, що ідеалістична філософія Гегеля, його ідеалістична діалектика є центром і суттю цього розділу. „Позитивний“ виклад її, розглядання під її кутом зору всього розвитку філософії складає справжню мету Юринця, правда, приховану нічого не вартими „образами“, які потрібні Юринцеві лише для того, щоб, приславши пильність читачів, напустивши густого „філософського“ туману, протягати свої, ворожі марксизмові, ідеалістичні погляди.

На багатьох сторінках розмазує Юринець історичне підготування ідеалістичної діалектики Гегеля. Наприкінці віддавши дань французьким матеріалістам (щось із 10 рядків), він добирається до центра всіх своїх зусиль, до ідеалістичної філософії Гегеля. І тут Юринець розмахується на всю широчінь. Багато сторінок він присвячує не критичному, „а позитивному“ викладові гегелівської ідеалістичної системи, всім частинам і всім категоріям гегелівської логіки, натурфілософії, феноменології духа, філософії історії, філософії права і т. ін. Цей виклад не може не розцінюватись, як найсправжнісінька пропаганда буржуазної ідеалістичної філософії, яка має в деяких місцях певне політичне загострення, спрямовується на користь сучасному зокрема і українському фашизмові.

Викладаючи гегелівську філософію історії, Юринець пише:

„Абсолютний дух втілюється по черзі в окремі нації, і тоді вони стають „націями історичними“, суб'єктами історії. Всі інші нації, в яких не втілювався абсолютний дух, або які він уже покинув, є об'єкти історії, історичне добриво, історична курава, що доживає свого віку чисто механічно, без усякого творчого змісту, не репрезентує собою істинної думки. Це не нації, а племена, народності, історичне тісто, феллахи історії“.

І до цього жодного слова критики, жодного зауваження, жодного слова про те, що саме з цих тверджень Гегеля користується сучасний націоналізм, фашизм. Це, безперечно, не дивно, якщо поставити це в зв'язок з виступами Юринця як філософського обгрунтовача контрреволюційної націоналістичної схеми історії України Яворського.

Юринець, навпаки, спочатку наводить цитату з Леніна, в якій зовсім в іншому зв'язку, з погляду використання для марксістської теорії, Ленін каже, що Гегель саме в філософії історії „найбільше застарів і антиквізувався“. Юринець використовує це висловлення Леніна, щоб приспати пильність читача, щоб прикрити свої справжні наміри, бо цілковито ясно, що ці викладені Юринцем твердження Гегеля для сучасного фашизму мають надто актуальне значення, цілковито входять в його націоналістичний інвентар.

Переходячи до викладу суті матеріалістичної діалектики, Юринець ідеалістично перекручує вихідні, принципи положення діалектичного матеріалізму.

Зводячи зухвалий наклеп на Енгельса, він пише: „Енгельс ясно підкреслює, що коли дана матерія, дана і свідомість як *необмінний* кінцевий результат її розвитку“.

Звідки, з чийого арсеналу тягне в підручник Юринець цей старий ідеалістичний мотлох, дуже давно і так блискуче скритикований Леніним у відповідних розділах його „Матеріалізму і емпіріокритицизму“? Невже цього не знає Юринець? Знає. Але він підроблює Енгельса, аби протягти в підручник (а через нього і в голови нашої молоді) шкідливу ідеалістичну контрабанду. Насправді Енгельс ніколи цього не казав і не міг казати. Це ідеалістичний фаталізм, а не діалектичний матеріалізм. Навпаки, він підкреслював, що свідомість, як властивість високоорганізованої матерії, виникає тільки в тому разі, „коли наявні є відповідні умови (тому не конче всюди й завжди)“. І це, саме ці слова сміє цитувати Юринець для підтвердження своїх ідеалістичних перекручень (стор. 311).

Цей же метод ідеалістичного перекручування застосовує Юринець і в питанні про Ленінове розуміння позірності (видимості) як певного прояву суті. При чому тут через густий філософічний туман особливо яскраво проглядає шкідливе політичне спрямування з боку Юринця.

„Позірність, — каже Юринець, — є об'єктивна сила, позірність, не вважаючи на її позірність, розбіжність, створює собі певну *суть* у самій позірності, що є зрозуміла (?), бо вся її різнокаліберність виражає *одн* момент, її небуття, а подруге, ця позірність, щоб ствердити себе в своїй об'єктивності, пускає в хід цілий арсенал *еклектики й софістики* (наприклад, Троцький, Бухарін) — як ілюзії діалектики, які створюють ілюзії дійсності, можливі тому, що вони дійсно виражають не існуюче, хочуть закріпити те, що руйнується, ліквідується, у вічні, застигли форми“.

Що це? Чи просто талмудистичні вправи модернізованого середньовічного схоластика, чи то своєрідна „езопівська мова“ з певною політичною спрямованістю? На наш погляд, безперечно, останнє. І політична суть цих „мудрствований“ Юринця полягає в тому, щоб звести „те, що руйнується, ліквідується“, себто капіталістичні елементи, рештки ворожих нам класів, зростаючу в певні часи на цій базі праву небезпеку і агентуру цих капіталістичних елементів — троцькізм, що зараз є передовим загоном контрреволюційної буржуазії, правий опортунізм, лише до позірності, до ілюзії, до неіснуючого до того, чого в дійсності, по суті, немає.

Це надто яскравий зразок того, оскільки замасковано, дворушницьки, використовуючи навіть засоби філософічної схоластики, виконують свої завдання представники ворожої нам ідеології, аби розкласти зсередини, аби демобілізувати партійну озброєність.

Не дарма більшовик історик М. Н. Покровський колись говорив, що треба боятися людей, які говорять незрозуміло, туманно, бо за цим дуже часто у них ховається бажання приховати свої справжні ворожі, шкідливі погляди.

І далі, Юринець досягаючи нечуваної витонченості в протаскуванні буржуазно-ідеалістичної контрабанди і ворожих нам ідей, аби замаскувати свої попередні шкідливі висловлення, висуває як наше завдання: „*вивчати об'єктивне значення цього ілюзорного світу софістики (підкреслення Юринця), аналізувати ті сили, що творять ці ілюзії, одне слово — пильно досліджувати це існування неіснуючого, для нещадної політичної боротьби з ним*“ (стор. 267, підкр. наше. Ред.).

Чи не ясно, що таке „озброєння“ для „боротьби“ звучить як пошмішка зі всієї величезної боротьби, що її переможно веде й веде наша партія проти класових ворогів, проти контрреволюційного троцькізму, правого й „лівого“ опортунізму.

Треба відзначити, що Юринець і боротьбу проти партії, і контрреволюційний троцькізм, і правий і „лівий“ опортунізм зводить до нерозуміння з боку опортуністів методології діалектичного матеріалізму. Юринець навіть і про контрреволюційну націоналістичну яворщину не знаходить нічого більш сказати, як звести її до „механістичного перекручення“ ленінізму, свідомо затушковуючи її контрреволюційне націоналістичне значення, як прямої агентури німецького фашизму, „забуваючи“ згадати навіть про те, які дифирамби виспівував він Яворському, обґрунтовуючи

„марксівський характер“ його схеми історії України, його теорію „безбуржуазності“ української нації, його лінію на відрив України від Радянського Союзу і орієнтацію на буржуазну Німеччину.

Отже, бачимо, що Юринець використав підручник, його великий тираж, для пропаганди своєї буржуазно ідеалістичної, неогегеліанського в основному, націонал-фашистського гатунку філософії, для перекручень основних, засадничих тверджень діалектичного матеріалізму, для протаскування в багатьох місцях політично-шкідливої, контрреволюційно націоналістичної контрабанди.

Ворожі вилазки Юринця також і в інших роботах пропускалися безконтрольно до печаті під маркою Ін-ту філософії ВУАМЛІН навіть у збірнику „До п'ятидесятиріччя смерті Карла Маркса“. В цьому збірникові, у статті Юринця „Філософська генеза Маркса“, ми зустрічаємо таке висловлення:

„Взагалі цікаво було простежити деякі лінії світогляду „критичної критики“, в історіософії суттєвої гітлерівщини, відкривши наявні тут філяції думок на відповідному суспільному тлі. Прихильники Бауера, особливо Фаухер, у своїх роботах про англійські державні й економічні відносини, ви вив безпросвітне незнання справи, свою ненависть до творчих сил капіталізму, до його прогресивного значення, поряд замилювання до німецького „органічного“ ретроградства (воно, до речі, нині знову відроджується в фашизмі, в його побюванні техніки і пропаганді „органічного“ ремесла; воно ж було улюбленою темою *російських народників*, що дано *Ленінові* привід до проведення аналогії між бауеріанцями і народниками“ (77 стор., підкр. Юринця).

Тут у замаскованій формі протягається твердження про те, що фашизм є ворогом капіталізму і провадиться аналогія між гітлерівською бандою та народниками. Ці твердження цілковито змикаються з наведеними вже раніш (див. ст. 10) висловленнями Юринця про соціальну базу фашизму.

В останньому (5—6) номері органу Інституту філософії „Прапор марксизму-ленінізму“ вмішена стаття „Український філософський фронт“. Стаття має надзвичайно відповідальне завдання: *підсумувати класову боротьбу на філософському фронті України до 15-річчя Жовтневої революції. І це завдання редакція журналу доручає нікому іншому, як тому ж таки Юринцеві.*

Стаття його надзвичайно багата на імена й прізвища тих, з ким колись велась боротьба на філософському фронті. Але в силу дивної випадковості, не кажучи вже про більше, навіть просто „забуті“ в ній імена керівників як меншовикуючого ідеалізму, так і механістичного матеріалізму на Україні. Така „розсіяність“ з боку самого Юринця цілковито зрозуміла — першим серед них повинен би бути він сам. Але що сказати про редакцію „Прапора марксизму“?

Чи потрібні ще факти, щоб переконатися, що тут ми маємо припущення гнилого лібералізму в ставленні до Юринця з боку філософського керівництва України, маємо елементи примиренства до ворожих марксистові-ленінізові ревізіоністських і фальсифікаторських теорій. У світі цих фактів стає ще більш обгрунтована й зрозуміла своєчасність і цілковита правильність згаданого рішення ЦК КПБУ про вилучення Юринця з лав партії, як *прихильника буржуазної філософії, філософського обгрутувача яворщини, лже-вченого, плагіатора*; оскільки вірна і своєчасна постановка питання — „про виключення В Юринця із складу академіків ВУАН.

ЦК КП(б)У в той же час цілком вірно вважав за необхідне „звернути увагу філософського керівництва ВУАМЛІН на притуплення більшовицької пильності в ставленні до Юринця“.

Це повторне більшовицьке нагадування повинно стати чинником прискорення рішучої перебудови всієї роботи філософського фронту на засадах підвищення партійної пильності, бо, вже розглядаючи справу з київською збіркою, ЦК КП(б)У відзначив, що Інститут філософії ВУАМЛІН „не виявив потрібної пильності“ в цій справі, тим більш, що Нир-

чук так само не є невідомий для українського філософського фронту працівник. В тій самій резолюції осередку філософсько-соціологічного відділу Інституту марксизму про т. Нирчука сказано, що він стояв на деборінських позиціях, „змазував протилежність між ідеалістичною та матеріалістичною діалектикою“ („Прапор марксизму - лєнізму“, № 1 — 2 за 1931 р.)

А ще через рік після цієї оцінки сам т. Нирчук так характеризував себе на поширеному пленумі ТВМД в квітні 1931 року: „завдяки листові т. Сталіна виявили, що в нас не бракувало також представників гнилого лібералізму... *Маю на увазі себе, коли такий гнилий лібералізм я виявив як редактор збірників, що їх випустила катедра марксизму-лєнізму в Києві*“.

Чи не давало це підстав для того, щоб з особливою пильністю поставитись до нового збірника київської філії ВУАМЛІН, на чолі редакції і основним автором якого був знов таки Нирчук, який на попередніх етапах, до повороту на філософському фронті і після нього, виявив меншовикуючий ідеалізм і гнилий лібералізм?

Тільки відсутністю озброєння партійною пильністю можна пояснити ліберальне ставлення до видання цього збірника з боку філософського керівництва України. Тільки оця відсутність більшовицької пильності дала можливість Нирчукові та іншим авторам київського збірника безсоромно списувати у класиків марксизму, в той же час фальсифікуючи їх висловлення, підробляючи Маркса, Енгельса, Леніна і протаскуючи знов таки старий, ідеалістичний мотлох, що має за свою основу меншовикуючий ідеалізм. Це цілковито відбилося у статті Нирчука в збірнику, де він, поруч з рядом політичних помилок, робить пов'язані з ними помилки ідеалістичного порядку.

Нирчук і досі не позбувся настановлень меншовикуючого ідеалізму. Уже в новій статті він повторює старі свої помилки, відриваючи форму від змісту, твердячи, що форма має першість над змістом (стор. 225 і 228). Нирчук і досі займається на протязі цілих сторінок деборінським талмудизуванням категорій внутрішнього і зовнішнього, форми і змісту, загального і окремого, до того ж іще надзвичайно невдало намагаючись накинути їх революційній дійсності.

Ті ж самі елементи гнилого лібералізму можна простежити і в ставленні до представника механістичної ревізії філософії марксизму - лєнізму на Україні, т. Семковського, який і досі не піддав серйозній теоретичній критиці свої хибні механістичні погляди у філософії і досі не спромігся навіть скритикувати свої минулі антилєнінські виступи в національному питанні.

Тов. Семковський аж в 1923 р., стоячи на позиціях австро-марксизму, критикував роботи Леніна в націпитанні, а роботу Бауера з національного питання схарактеризував, „як класичну роботу в галузі наукової розробки національного питання“, як *єдину* систематичну роботу в марксистській літературі, західноєвропейській і російській. „Можна сказати, — говорить Семковський, — що в марксистській літературі — старій і новій, західноєвропейській і російській, — є багато робіт з національного питання, що цінні в тому або іншому відношенні, але спробу *систематичної, наукової розробки національної проблеми в цілому* ми маємо тільки одну, а саме в праці Отто Бауера“. (Семковський, „До філософії національної проблеми“).

В практиці своєї роботи Семковський неодноразово виявляв еkleктицизм і безпринципність своїх поглядів. Так, в 1927/28 р. очолюючи комісію вивчення історії філософії на Україні, що до неї входили такі представники української буржуазної контрреволюції, як Яворський, Вітик, Демчук, Сіак та ін., поклав в основу програми роботи комісії схему історії філософії на Україні білоемігранта Чижевського, яка була запропонована у вигляді плану науко-

вих тем комісії (див. „Планы научно-исследовательской работы кафедр Украинского Института марксизма-ленинизма на 1927-1928 акад. год“, стор. 10, 13, 14).

Тов. Семковський за останні роки виконував обов'язки перше керівника асоціації природознавства, а зараз керівника сектора діалектики природи при Н. д. ін-ті філософії ВУАМЛІН, себто фактично стояв біля керівництва найвідповідальнішою ділянкою методологічного озброєння і переозброєння працівників природничо-наукового фронту.

Поширеність механістичної методології серед представників різних ділянок природничо-наукового фронту, як і минулі помилки т. Семковського, вимагали від нього (коли б т. Семковський по-справжньому б роззброївся і став на позиції діалектичного матеріалізму) акцентувати своєї роботи і науковій продукції на озброєнні пильністю до механістичної методології, як головної небезпеки, викривати прояви цієї небезпеки на природничому фронті, переозброювати природників методологією діалектичного матеріалізму.

На ділі як раз цього й бракувало в роботі т. Семковського. Після дискусії, на протязі останніх років тов. Семковський займається тільки декларативним писанням „з приводу“ матеріалістичної діалектики та природознавства, по суті змазуючи значення механістичного матеріалізму, як головної небезпеки, і потребу боротьби з ним. В черговій декларативній статті, що йде першою в збірнику до 50-річчя смерті Карла Маркса, у статті, що претендує бути настановчою для природничого фронту, Семковський, декларуючи про що завгодно, забуває лиш одне — критику механіцизму.

В цій статті він дуже багато говорить про розвиток сучасної науки, про те, що вона вільна від пут реакційного світогляду, про те, що вона має всі умови для дальшого розвитку відмінно від буржуазної науки, яка щораз далі заходить в безвихідь кризи. Одночасно т. Семковський суттю ігнорує те, що розвиток радянської науки і техніки, спираючись цілковито на марксистсько-ленінську методологію, відбувається у боротьбі проти ворожої до марксизму-ленізму реакційної методології. За спрощеною, механістичною метою т. Семковського дійсно не можна зрозуміти того, що розвиток науки в СРСР, спираючись в цілому на марксо-ленінську методологію, ні в якому разі не виключає боротьби проти реакційних світоглядів і методологій і що, навпаки, саме ця перевага радянської науки досягається не самопливом, а тільки через завзяту боротьбу проти реакційної методології меншовикуючої-ідеалістичної і механістичної — головної небезпеки.

Далі т. Семковський говорить декілька слів про цю боротьбу, але він цілком змазує її значення на даному етапі. Ось що він каже.

„Саме боротьба, успішно проведена під проводом партії на філософському та природничо-науковому фронті проти механістичного ухилу (підкреслення наше.—Ред.) як головної тепер небезпеки, проти меншовикуючого ідеалізму та всякого до них примиренства, дала змогу підійти до завдання корінної перебудови природознавства на основі марксистсько-ленінської методології“ (26 стр., підкреслення Семковського).

Поперше, в постанові ЦК ВКП(б) про журнал „Под знаменем марксизма“ дано цілком чітке визначення механіцизму як ревізії марксизму, і даремно тов. Семковський дає власне визначення механіцизму як ухилу і тим самим намагається замазати значення механіцизму, як цілком закінченої антиленінської ревізії. Подруге, тов. Семковський обмежується лише констатацією про успішно проведену боротьбу за діалектичний матеріалізм, замовчує, ігнорує те, що ця боротьба на сучасному етапі загострюється і відповідно до нових форм класової боротьби в країні, набуває щораз більш замаскованого характеру. Але для т. Семковського це питання лишається й зараз книгою за сіма печатами.

Про те, які дужі були елементи примиренства у філософському про- воді і якою мірою були розмагнічені філософські працівники, свідчить той факт, що й сигнал „Комуніста“ про київський філософський збірник навіть постановою ЦК КП(б)У в цій справі спочатку були по суті змазані у філософських інститутах ВУАМЛІН.

Пражда, були ухвалені формальні постанови про „розслід“, але не було й спроби розгорнути самокритику на філософському фронті. Більше того, другий сигнал „Комуніста“ про замазування постанови ЦК КП(б)У був перше взятий „у штики“ окремими керівниками філософського Інституту та партосередку. І тільки на спеціальній філософській нараді, скликаній Культпропом ЦК КП(б)У з участю керівника І-ту філософії Комакадемії СРСР т. Мігіна, був зроблений рішучий поворот до розгор- тання самокритики на цій дільниці.

Лише в наслідок цієї наради парторганізація філософського ІЧП та науково-дослідного ін-ту спромоглася справді змобілізуватися на бо- ротьбу за ліквідацію коріння проривів. Були зроблені потрібні організаційні висновки: підсилено склад редакції „Прапора марксизму“ та провід ІЧП філософії; в партосередку Ін-ту філософії знято секретаря і ухвалено постанову про вилучення Юринця із партії та зняття з роботи. Рішучу відсіч дано також спробі т. Семковського „заробити капітал“ на цьо- му прориві. Тов. Семковський, який не зліквідував свого механістичного багажу, який не дав за всі роки після філософської дискусії жодної ро- боти з розгорнутою критикою своїх антиленінських висгупів у нацпи- танні, своїх механістичних позицій і який фактично замазував боротьбу з механіцизмом на природничо-науковому фронті, намагався при цій нагоді, „взяти реванш“ за минулу критику, претендуючи на роль мало не єдиного „борця“ проти представників меншовикуючого ідеалізму, чи- нячи шалений опір критиці, спрямований проти нього, як механіста. Цей виступ Семковського ще раз яскраво показав потребу підсилити більшо- вицьку пильність у боротьбі на два фронти на філософській дільниці, а надто проти механіцизму, як головної небезпеки.

Одночасно рішуче засуджено обмовницьке твердження тов. Семков- ського про нібито, „топтання на місці“ на філософській дільниці і від- сутність позитивної роботи. Насправді філософська робота на Україні має ряд досягнень, але суть у тому, що методи, темпи та якість цієї роботи, що мали значні хиби і в минулому, надто зараз не відповідають новим завданням нинішнього етапу.

Для того, щоб зліквідувати це відставання, піднести якість нашої про- дукції, перш за все треба зробити самокритику постійним методом роботи. Лише наявність такої повсякденної-розгорнутої самокритики і бо- ротьби за чистоту марксо-ленінської теорії, на основі розроблення нових позитивних проблем, може забезпечити підняття всієї філософської роботи на якісно вищий рівень, якого вимагає практика соціалістичного будівництва.

Допомога подана ЦК КП(б)У та „Комуністом“ філософській дільниці теоретичного фронту, створює величезні можливості для розгортання такої високоякісної теоретичної, творчої роботи і в той же час ставить ма- ксимально підвищені вимоги перед всіма працівниками на цій дільниці.

Треба зрештою зліквідувати відставання, що його ми до останнього часу мали і піти впевнено в ногу з героїчною практикою нашого соціалістичного будівництва, поставивши цю дільницю теоретичного фронту повнотю на службу генеральній лінії партії і завданням, що їх вона перед нами висуває.

А завдання ці справді величезні.

Перш за все сучасний всепереможний етап нашого розвитку, нові класові зрушення, що відбулися останнім часом в нашій країні, величезні

успіхи в справі індустріалізації, розгром куркуля і нечуване посилення моці пролетарської диктатури, корінний перелам серед селянства в ставленні до колгоспів, серед колгоспників — в ставленні до праці в колгоспі, нарешті наближення соціалістичної революції на Заході — все це з особливою силою вимагає саме зараз посилення популяризації й розвитку тих теоретичних узагальнень величезного досвіду нашої революції, що їх дано в творах Леніна й Сталіна й які мають величезне значення не лише для теоретичного фронту, але й для переможного завершення побудови соціалістичного суспільства й для розгортання світової пролетарської революції, для революційного перетворення капіталізму на комунізм.

Це неможливо без глибокого розроблення й засвоєння теоретичної спадщини Леніна взагалі, і зокрема філософсько-методологічної спадщини його, розроблення і засвоєння робіт т. Сталіна й зокрема його останніх історичних виступів на січевому пленумі, що повнотою відбивають складність і велич сучасного етапу нашого розвитку.

Посилення опору решток розбитих, але остаточно ще не добитих капіталістичних елементів куркульства, йде, особливо на Україні, під лживо-національним прапором. Ця активізація націоналістичних українських контрреволюційних елементів живиться з послаблення більшовицької пильності на окремих ділянках національно-культурного будівництва, з прямих зв'язків з українською контрреволюцією, націоналістичною емігрантщиною і фашизмом, з націоналістичних помилок, з перекручень національної політики. Пожвавлення націоналізму, який вже одержав нищівних ударів від зміцненого партійного проводу України, рішуче вимагає і від філософських працівників зі всією силою перейти в наступ на будь-які прояви націоналізму, викривати націоналістичну контрабанду на теоретичному фронті, нещадно трощачи відхилення від більшовицької національної політики.

Зокрема треба посилити боротьбу проти буржуазно-націоналістичних філософських ідеологів українського фашизму (Чижевський, Донцов та ін.). Треба розворушити й викрити до кінця буржуазно-ідеалістичні та націоналістичні, в основному неогегеліанського гатунку, твори Юринця, зокрема присвячені „критиці“ стовпів українського націоналізму, в якій, перекликаючись з Никовським і Донцовим, він виявляє, що так само стоїть на націоналістичних позиціях.

Водночас треба покінчити з замкненістю філософської ділянки теоретичного фронту в вузькому колі суто філософської роботи, що іноді набуває характеру шкідливого талмудизування і що особливо позначалося останній час у нас Україні. Зопобігаючи спрощенству, треба щільно пов'язати роботу філософського фронту з роботою найрізноманітніших ділянок природничих наук, наук суспільствознавчих, запліднити філософську роботу розробленням конкретних життєвих питань історії, економіки, наукобудівництва, антирелігійної роботи, літератури, мистецтва і т. ін.

Наступне 25-тиріччя фундаментального філософського твору Леніна „Матеріалізм і емпіріокритицизм“ повинно позначитися справді більшовицькою продукцією в галузі опрацювання ленінської філософської спадщини, збагаченої працями т. Сталіна, якій продовжує розвиток ленінського етапу матеріалістичної діалектики. Це опрацювання повинно дати також продукцію, присвячену аналізу дальшого заглиблення кризи сучасного буржуазного природознавства, що ще 25 років тому вперше була подана геніальному ленінському аналізу в „Матеріалізмі і емпіріокритицизмі“. Зокрема треба домагатися нарешті марксистсько-ленінської роботи про теорію відносності.

Підготувати і провести 1934 р. на високому ідеологічному рівні ленінську сесію, присвячену 10-тиріччю смерті В. І. Леніна та 25-тиріччю його „Матеріалізму й емпіріокритицизму“, є надто важливе і складне завдання, що стоїть як перед філософською ділянкою, так і перед усім теоре-

тичним фронтом в цілому. Треба відзначати, що саме перебудова роботи філософського фронту, яка почалася після наради в ЦК, рішуче зрушила це питання з місця, виправивши недоліки попередньої кволої підготовки, але заспокоюватися на цьому ні в якому разі не можна, треба досягти повного проведення в життя плану сесії, забезпечивши якість готування до неї і активну участь молодих партійно-витриманих сил Харкова та цілої України.

Треба було особливо докладно спинитися на хобах в роботі редакції журналу, органу Інституту філософії ВУАМЛІН, та його завданнях на цьому етапі. Але редакція накреслила присвятити завданням журналу окрему статтю.

Тому зараз лише відзначимо, що стан журналу й робота редколегії повнотою відображує стан філософського фронту в цілому: бракувало застосування самокритики, як органічного методу роботи, мали місце елементи примиренства до носіїв ревізії філософії марксизму - ленінізму, особливо до тих, що працюють на Україні (Юринця, Семковського), що свідчить так само про притуплення партійної пильності.

Зміцненому складу редакції треба рішуче перебудувати всю свою роботу.

Журнал „Прапор марксизму - ленінізму“, що до останнього часу не мав значення всеукраїнського органу, не скупив навколо себе наукового активу України, треба, за допомогою робітників периферії та аспірантури ІЧП, перетворити на бойовий партійний орган філософського фронту цілої України. Він має стати центром наукової думки, що в боротьбі проти будь-яких ревізій та відхилень, в боротьбі проти спрощенств підносить і висвітлює актуальніші питання розвитку марксо-ленінської теорії. Навколо журналу повинен виховуватися молодий партійний філософський актив. Найближчого таки часу в журналі треба викрити цілковито і остаточно ворожі ідеалістичні та націоналістичні теорії Демчука, Юринця і ін. Треба посилити боротьбу проти механістичного матеріалізму — головної небезпеки — і меншовикующего ідеалізму, зліквідувавши остаточно будь-які елементи примиренства проти носіїв ревізії марксизму - ленінізму, що мали місце і в старій редакції журналу. Треба налагодити постійний зв'язок і обмін статтями з основними філософськими журналами („Под знаменем марксизма“ й „Проблеми марксизма“) Союзу.

Перед філософським колективом України також стоїть серйозне завдання створення стабільного підручника з діалектичного матеріалізму. Виданий на початку цього року підручник „Діалектичний матеріалізм“ під маркою науково-дослідного інституту філософії ВУАМЛІН, в тому вигляді, який він зараз має зовсім не може відповідати цьому завданню.

Розділи, що написані Юринцем, містять в собі, поруч з зразками ганебного плагіаторства у буржуазних вчених пряму націоналістичну контрабанду і (вже не кажучи про талмудичний стиль викладу, безперечно незрозумілий не лише для студентства, а й взагалі просто шкідливі ідеалістичні перекручення Енгельса та Леніна, що відбивають цілу систему буржуазно-ідеалістичної неогегеліанського націоналістичного гатунку філософії Юринця. Це робить підручник, виданий ВУАМЛІН'ом, шкідливим і цілком непридатним для використання.

Щодо розділів інших авторів, то вони хоч і не мають таких шкідливих хиб, але через ряд присутніх помилок, незадовільний, нечіткий виклад також без відповідного перероблення не можуть бути використані в стабільному підручнику. Отже справа створення нового, витриманого й високоякісного, стабільного підручника, як і справа загального покращання викладання діалектичного та історичного матеріалізму в ВИШ'ах, є важливе й невідкладне завдання.

Треба рішуче підсилити роботу ТВМД, даючи відсіч ліквідаторським настроям щодо ТВМД. Необхідно негайно мобілізувати всі організації ТВМД України на розгортання масової пропаганди марксизму - ленінізму, рішучу

боротьбу з новими формами ревізії і фальсифікації марксизму - ленінізму, висвітлюючи життя ТВМД в журналі „Прапор марксизму - ленінізму“.

Вся робота філософського фронту України повинна бути щільно пов'язана з роботою філософського фронту цілого Союзу, не припускаючи відриву і протиставлення українського філософського фронту всесоюзному.

Треба рішуче переглянути практику готування добору й закріплення на філософській науковій роботі партійно - витриманих, здатних українських кадрів з молоді. З цією справою досі було зовсім негаразд.

Ці великі і почесні завдання можна здійснити тоді, якщо негайно мобілізувати на це філософські сили всієї України. А на це передусім треба продовжити і підвищити розгортання самокритики в таких великих центрах України, як Київ, Донбас, Дніпропетровське, Одеса, що вже інформувалися і обговорювали стан та завдання на філософському фронті України. Це завдань становиться ще чіткіше, якщо пов'язати його з переведенням чистки партії — цим найбільшим виразом самокритики.

НА НАУКОВІЙ СЕСІЇ ІНСТИТУТУ ФІЛОСОФІЇ, ПРИСВЯЧЕНІЙ 50-РІЧЧЮ З ДНЯ СМЕРТІ К. МАРКСА

Вступне слово т. В. Адоратського

П'ятдесят років минуло з дня смерті Маркса. У світлі 50-річного історичного досвіду яскраво видно усе гігантське значення його ідей і його діяльності; особливо, коли здати собі справу з того, що серед цих 50 років був ряд років, навіть десятиріччя, з яких кожен рік дорівнював, як говорив Маркс, 20 рокам щодо багатства змісту. Революційна тактика марксизму дістала за цей час ґрунтовну перевірку і блискуче потвердження своєї правильності.

Маркс учив, що потрібні дві умови для того, щоб пролетаріат став непереборною силою, щоб він зміг виконати свою всесвітню-історичну роль: він повинен бути організований, і ця організація повинна керуватися революційною теорією. Обидві ці умови повинні бути. Організація без революційної теорії не дасть пролетаріатові перемоги (приклад — англійські тред-юніони). Теорія без зв'язку з масовою організацією — це доктринерство, сектантство, ґуртківщина. У всіх Марксових творах, починаючи з статей 1844 року, ця думка протягом ряду десятиріч розвивається і обґрунтовується. Маркс каже про це в „Комуністичному маніфесті“, в Установчому маніфесті І Інтернаціоналу, в низці робіт 70-х років і т. д.

Даючи характеристику Маркса як засновника наукового комунізму, треба на перше місце висунути саме те, що сам він з обох цих поглядів був вождем пролетаріату. Великий революціонер у царині науки, Маркс був одночасно великим організатором, вождем пролетарської партії. Він утворив першу організацію комуністичної партії — Союз комуністів, першу масову організацію — І Інтернаціонал. Соціал-демократи спотворювали образ Маркса. Маючи в своїх руках літературну спадщину Маркса, вони її укривали. Діяльність Маркса в І-му Інтернаціоналі вони залишали в тіні. Його роль як керівника німецької соціал-демократії, перекинуто і змальовувано цілком неправильно.

Утворенням діалектичного матеріалізму, своїми науковими роботами Маркс впливав на всі царини знання. Але не менше всесвітню-історичне значення має Маркс як творець і вождь партії, що виробив основи стратегії й тактики комуністичної партії. У діалектичному матеріалізмі, що його створив Маркс, найхарактерніша риса — це поєднання теорії з практикою. Ця риса найяскравіше втілення знайшла в самому Марксі.

Я хочу нагадати тут у загальних рисах той шлях, яким ішли Маркс і Енгельс, виробляючи свій світогляд. 1842—1843 рр. перед передовими діячами Німеччини постало, за словами Енгельса, завдання перейти від філософування про людину до справжнього вивчення історичного розвитку людського суспільства. Треба було замінити, — пише Енгельс у „Людвіг Феєрбах“, — культ абстрактної людини, це „ядро“ релігії Феєрбаха, наукою про справжніх людей і їх історичний розвиток. Це дальше розвивання феєрбахівського погляду, що виходить за межі Феєрбаха, почав був

1845 року Маркс у книжці „Свята родина“.¹ Маркс уже 1844 року у своїх статтях виступає як соціаліст. У „Святій родині“, як вказував Ленін, уже закладено основи революційно-матеріалістичного соціалізму. Коли гостюючи 1867 року у свого приятеля Кугельмана в Ганновері, Маркс знайшов у нього „Святу родину“, 22 роки після того, як книгу видано, то він написав Енгельсові:

„Я був приємно вражений, переконавшись, що нам нічого соромитися своєї роботи, хоч культ Феєрбаха може видатися тепер смішним“.²

Маркс виконав величезну роботу, щоб вивчити науку про людей і їх історичний розвиток. У „Святій родині“ він стоїть цілком на ґрунті матеріалізму, тільки в манірі висловлюватися ще почувуються сліди впливу феєрбахівської філософії. „Тим що в життєвих умовах пролетаріату всі життєві умови сучасного суспільства дійшли вершка нелюдськості; тим що в пролетаріаті людина втратила саму себе, але одночасно не тільки знайшла теоретичну свідомість цієї втрати, а безпосередньо ще була змушена обурюватися проти цієї нелюдськості з веління нічим не прикрашених, неумолимих, абсолютно владних *злиднів*, цього практичного вияву доконечності,— то пролетаріат може й повинен сам себе визволити. Але він не зможе визволитися, не знищивши своїх власних життєвих умов. Він не може знищити своїх власних життєвих умов і не знищити *всіх* нелюдських життєвих умов сучасного суспільства, що зосередилися в його власному стані. Він не даремне проходить сувору, гартівну школу *праці*. Річ не в тому, в чому в даний момент *бачить* свою мету окремий пролетар або навіть весь пролетаріат. Річ у тому, *що таке* пролетаріат і що він, відповідно до цього свого *буття*, історично змушений буде робити. Його мету і його історичну дію найвідчутніше призначає його власний життєвий стан, так само як і вся організація сучасного буржуазного суспільства“.

Ось перед нами один із зразків матеріалістичної діалектики. Тут виразно сказано: не думка визначає буття, а, навпаки, суспільне буття визначає думку. Тут викрито зміст класової боротьби, вказано на суперечності капіталістичного суспільства, виразно говориться про всесвітньо-історичне завдання пролетаріату, про доконечність його практичних дій, практичної боротьби, яку зумовлює його становище в суспільстві, продукційні відносини капіталістичного суспільства.

Енгельс у „Людвігу Феєрбаху“ згадує ті часи, коли вони з Марксом перемагали феєрбахівську філософію й виробляли діалектичний матеріалізм. Енгельс каже: „З розкладу гегелівської школи вийшов ще інший напрям, єдиний, що справді приніс плоди (перед цим Енгельс говорив про Феєрбаха.— В. А.). Цей напрям зв'язаний головно з іменем Маркса. Розрив з філософією Гегеля відбувся „тут шляхом повороту до матеріалістичного погляду. Це значить, що люди цього напрямку зважились зрозуміти справжній світ—природу і історію—таким, яким він сам дається всякому, хто підходить до нього без заздальгидь заготовлених ідеалістичних видумок; вони зважились без всякого жалю відмовитись від всякої ідеалістичної видумки, яка не відповідає фактам, зрозумілим у їх власному, а не в якомусь фантастичному зв'язку. І нічого більш матеріалізм взагалі не означає. Відмінність була тільки в тому, що тут вперше серйозно поставились до матеріалістичного світогляду, що його послідовно проведено, принаймні, в основному, в усіх рішуче галузях знання“.³

У „Святій родині“ Маркс стоїть уже на ґрунті матеріалізму, але роботу „послідовного проведення матеріалістичного світогляду в усіх рішуче галузях знання“ Маркс і Енгельс виконали великою мірою в іншій своїй роботі, яку вони писали 1845—46 рр.,— в „Німецькій ідеології“.

Поява „Німецької ідеології“ повнотою, після того як вона так довго

¹ Енгельс. Л. Феєрбах, стор. 37.

² Маркс и Енгельс, Собр. соч., т. XXIII, стор. 404.

³ Енгельс. Л. Феєрбах, стор. 38.

перележала неприступною (спершу через те, що не знайшла видавця, а потім тому, що потрапила до рук соціал-демократів, які саботували публікацію цього дуже важливого документу), — поява цієї роботи — видатна подія в літературі марксизму.

„Німецька ідеологія“ — це перша робота, де новий світогляд розроблено надзвичайно повно. У цьому творі, де, за образним висловом Маркса, він і Енгельс „роzkвиталися з попереднім філософським сумлінням“, вперше дано систематичний виклад їх поглядів на весь історичний процес розвитку людства. Енгельс у передмові до „Людвіг Феєрбах“ зазначив, що „знання економічної історії“ тоді ще у нього і в Маркса були „неповні“. Але тут треба сказати, що *основні питання* світогляду Маркс і Енгельс цілковито розв'язали. Вони твердо стоять на ґрунті діалектичного матеріалізму, і далі вони тільки конкретизують і розвивають уже вироблений погляд.

Вивчення „Німецької ідеології“ захоплює тим, що в ній дано перший виклад нового світогляду взагалі. В ній особливо почувається те, що Феєрбах називає „вогнем першого розуміння“. У „Німецькій ідеології“ є дуже багато матеріалу для висвітлення шляху, яким ішов Маркс. У виробленні своїх поглядів він вийшов за межі Феєрбаха тим, що піддав критиці не тільки релігію (в чому власне заслуга Феєрбаха), але він ішов далі, — він піддав критиці філософію права і держави, він почав вивчати історію, зокрема історію Франції, як історію походження сучасної держави, тобто справді став на ґрунт матеріалізму. Маркс подолав гегелівський ідеалізм цілковито, звільнив метод Гегеля від „ідеалістичної оболонки“, поставив його на ноги, почав вивчати анатомію буржуазного суспільства — політичну економію і, що найважливіше, подолав розрив між теорією і практикою.

Треба звернути увагу на ті конспекти, замітки і нариси, які стосуються до часу „Німецької ідеології“, написані Марксом перш ніж він взявся до цієї роботи, на початку 1845 року (у російському виданні див. IV том творів Маркса й Енгельса, стор. 87—593). Маркс дає там нарис плану критики „Феноменології духа“ Гегеля і зазначає: „Самосвідомість замість людини“. Він зазначає помилковість ідеалізму Гегеля, те, що виявив Феєрбах. Маркс далі вказує, що „Гегель дав у рамках теорії визначення, що справді охоплюють суть справи (Distinctionen)... Усунення (Aufhebung) *відчуження* ототожнено з усуненням предметовості (один бік, розвинутий особливо Феєрбахом)“. Заслуга Феєрбаха була саме в тому, що він почав критику Гегеля і перейшов на ґрунт матеріалізму. Маркс каже: „Усунення тобою змальовуваного предмета, як об'єкта свідомості, ототожнене з *справжнім* предметовим усуненням, з відмінною від думання чуттєвою дією, з *практикою і реальною діяльністю*“.

Це зауваження скеровано проти лівих гегелінців. У ньому вже сформульовано в основному критику лівих гегеліанців Бауера, Штірнера і почасти Феєрбаха. Тут Маркс у цих нарисах встановлює, поперше, вивчення самого предмета, і подруге, реальну діяльність, революційну практику.

У передмові до „Німецької ідеології“ Маркс яскраво критикує молодогегеліанців.

„Люди досі завжди створювали собі неправдиві уявлення про самих себе, про те, що вони є і чим повинні бути. Згідно з своїми уявленнями про бога, про нормальну людину тощо, вони влаштували своє життя“. Навчім їх „поставитись до них критично“, „викинути їх з голови... і ...існуюча дійсність завалиться...“ „Одному юнакові спало раз на думку, що люди тонуть у воді тільки тому, що їх опанувала думка про вагу. Коли б вони викинули це уявлення з голови, хоча б оголосивши його забобонним, релігійним, — то вони позбулись би всякого ризику втопитися“.¹

¹ Маркс и Энгельс. Собр. соч., т. IV, стор. 3.

Блискуча характеристика і критика погляду лівих гегеліанців.

Відмінно від Феєрбаха, що перейшов на ґрунт матеріалізму, але до дійсного вивчення людської історії по-матеріалістичному не взявся, Маркс вивчає „історію походження сучасної держави або французької революції“, як у нього сформульовано.

На одному з листків у матеріалах до „Німецької ідеології“ ми подибуємо перелік питань, що цікавлять Маркса. Він перелічує: права людини; суверенність народу; буржуазне суспільство; представницька держава і конституція; поділ влади; законодавча влада; виконавча влада; державне управління і комунальне управління; судова влада; національність і народ, політичні партії, і нарешті зазначає: „виборче право, боротьба за усунення держави і буржуазного суспільства“. Маркс тут уже поставив завдання комуністичної революції.

До того ж часу стосуються тези про Феєрбаха. Перед тезами у Маркса записані цікаві думки, сформульовані, наприклад, такі питання: „Помилки під час революції щодо античної державності“.¹ Відомо, що Маркс далі, у своїй брошурі „18 бріюмера“ дає відповідь на це питання. Він там каже, що буржуазні революціонери, бажаючи затаїти від себе обмеженість своєї боротьби, були змушені викликати примари минулого і зображати цю боротьбу, оточуючи її історичним ореолом, одягаючи її в одягу минулого.

Центр усіх тез про Феєрбаха — це „чуттєво-людська діяльність“, революційна практика. Ця думка про революційну практику висвітлюється з різних боків. „Суперечка про дійсність або недійсність думання, ізольованого від практики, є чисто схоластичне питання“. „Збігу зміни обставин людської діяльності або самозміни можна дійти і раціонально його зрозуміти тільки як *революційну практику*“; „виявити таємницю „Святої родини“ в земній родині, тобто в умовах товарово-капіталістичного суспільства, і знищити останнє „теоретично й практично“; помилка Феєрбаха: „він не розуміє значення „революційної“, „практично-критичної“ діяльності“; „філософи тільки різним способом *пояснювали* світ, але справа в тому, щоб *змінити* його“.² і т. д.

Серед уривкових записів на листах, що стосуються до доби „Німецької ідеології“, ми читаємо такі думки: „Вплив поділу праці на науку. Нема історії політики, права, науки і т. д., мистецтва, релігії і т. д... Чому ідеологи все ставлять на голову?“ Тут же дано відповідь: „Відокремлення професій у наслідок поділу праці..., ступінь якого залежить від досягнутого в даний момент розвитку продуктивних сил“.³

Як бачимо, тут були намічені відповіді, намічені всі лінії матеріалістичного розуміння суспільства. У тексті „Німецької ідеології“ це вчення вже дістає повний розвиток. Як зразок треба вказати в цьому творі на блискуче місце, де дається зображення того, як по-матеріалістичному треба вивчати людське суспільство.

„Ми виходимо з людей справді діяльних і виводимо з їх справжнього життєвого процесу також і розвиток ідеологічних відбитків і відгуків цього життєвого процесу. Навіть туманні творення в мозку людей, і ті є доконечні сублимати (продукти) їх матеріального життєвого процесу, який можна встановити на досліді і який зв'язаний з матеріальними передумовами. Отже мораль, релігія, метафізика й інші види ідеології і відповідні їм форми свідомості втрачають видимість самостійності. У них нема історії, у них нема розвитку; люди, що розривають своє матеріальне виробництво і свої матеріальні зв'язки, міняють разом з даною дійсністю також свої думки і продукти свого думання. Не свідомість визначає життя, а життя визначає свідомість. При першому способі роз-

¹ Маркс и Энгельс. Соч., т. IV, стор. 589.

² Там же, стор. 568 — 591.

³ Там же, стор. 592 — 593.

гляду виходять із свідомості як з живого індивіда, при другому, що відповідає справжньому життю, виходять з самих справжніх живих індивідів і розглядають свідомість тільки як їх свідомість".¹

Отже Маркс зазначає, що історію ідеології не можна вивчати відірвано від усього матеріального процесу продукції, від життя суспільства в усьому його цілому. Цим шляхом вивчення в усій конкретності Маркс і йшов протягом усього свого життя. Тільки таке вивчення є справді матеріалістичне, марксистське вивчення. Зразком цього вивчення є всі Марксові роботи після 1845 року, особливо ж „Капітал“.

Маркс 1867 року в „Капіталі“, в примітці до XIII розділу I тому, говорить про доконечність критично вивчати технологію і зазначає, що такої роботи досі нема. „Дарвін,— пише Маркс,— спрямував інтерес на історію природної технології, тобто на утворення рослинних і тваринних органів, які відіграють роль знаряддя продукції в житті рослин і тварин. Чи не варта такої уваги історія утворення продуктивних органів суспільної людини, історія цієї матеріальної бази кожної окремої суспільної організації. І чи не легше було б написати її, бо, за висловом Віко, людська історія тим різниться від природної історії що першу зробили ми, а другу не зробили ми? Технологія виявляє активне ставлення людини до природи, безпосередній процес продукції її життя; а значить, і суспільних відносин його життя і духовних уявлень, що з них випливають. Навіть всяка історія релігії, що абстрагується від цієї матеріальної бази,— не критична. Звичайно, багато легше за допомогою аналізу знайти земне ядро химерних релігійних уявлень, ніж навпаки, з даних відносин реального життя вивести відповідні їм релігійні форми. Останній метод є єдино матеріалістичний, а значить, науковий метод“.²

Ленін у своїх філософських зошитах ставить таке саме завдання: продовження справи Гегеля й Маркса повинно полягати в діалектичному обробленні історії людської думки, науки й техніки“. Ленін ставить завдання вивчати розвиток матеріальної продукції і на цій основі вивчати думання.

Тут треба зробити один висновок, що стосується до філософів: такий висновок, що саме в цьому напрямі треба організувати нашу роботу. Покищо в цій царині нічого ще не зроблено, ніяких результатів роботи в цьому напрямі ще нема. А наші марксистичні філософи повинні поставити саме таке вивчення. Завдання організувати роботу в цьому напрямі— це одне з основних завдань Інституту філософії Комкакадемії. Треба організувати вивчення історії культури, історії техніки, технології і на цій основі— історії думання. Це завдання важке, але його треба виконати за всяку ціну. Тільки на цій основі можна справді вивчати історію філософії, що без цього завжди буде не критична, тобто ненаукова.

Тут можна нагадати, що писав Енгельс 90-х років до свого кореспондента, з яким він листувався, Конрада Шмідта. „Взагалі для багатьох,— писав Енгельс,— (молодших письменників у Німеччині) слово „матеріалістичний“ править за звук, який застосовують до різних речей, не завдаючи собі праці над дальшим вивченням, тобто приклеюють ярличок і вважають, що цим усе вичерпується. Але наше розуміння життя є головно вступ до вивчення, а не важіль конструкції на манір гегеліанства. Всю історію треба почати вивчати наново. Треба знати в деталях умови існування різних суспільних утворень, перш ніж намагатися вивести ідеї, відповідні їм політичні, приватноправові, естетичні, філософські, релігійні тощо. З цього погляду зроблено досі дуже мало, бо небагато людей серйозно над цим працювали“. Це було написано в серпні 1890 р.

Енгельс не раз підкреслює надзвичайну складність цього завдання. Розвинути матеріалістичне розуміння історії, хоча б на одному єдиному

¹ Маркс и Энгельс, Соц., т. IV, стор. 16—17.

² Маркс, „Капітал“, т. I, стор. 281.

історичному прикладі, було науковим завданням, для виконання якого потрібно „років спокійної праці“,¹ пише Енгельс у рецензії на книжку Маркса „До критики політичної економії“ (знаменна стаття, досі була мало відома, мало виучувана, але надзвичайно цікава, бо в ній дано аналіз самого Марксового методу).

Прикладом того, як треба вести наукову роботу, є для нас з усіх поглядів Маркс, зокрема його вивчення економіки як анатомії суспільства, якому він віддав так багато праці. Це вивчення Маркс почав 1843 року і далі провадив протягом усього життя. Тут, звичайно, неможливо докладно висвітлити всі етапи цього вивчення. Для цього потрібна була б велика доповідь, а не вступне слово. Багатючий матеріал, що висвітлює цю роботу, зібрано на виставці в Ін-ті Маркса—Енгельса—Леніна. На цій виставці є зразки тих записаних зошитів, у яких Маркс мав звичку записувати усі витяги і конспекти виучуваних книжок. Таких зошитів є в інституті 173, а в них є витяги з книг найрізноманітнішого змісту.

Ось один з листів Маркса, що надзвичайно яскраво малює Марксів підхід у межах його роботи (3 лютого 1866 року):

„Щодо цієї проклятої книжки (мається на думці „Капітал“.— В. А.)— писав Маркс,—то справа стоїть так: вона була *готова* в кінці грудня (1865 р.— В. А.). Сам тільки відділ про земельну ренту, передостанній розділ, становить у теперішньому вигляді майже книжку. Удень я ходив до музею, а ночами писав. Нову хліборобську хемію в Німеччині, спеціально Лібіха і Шенбайна, що важливіші для цієї справи, ніж усі економісти разом узяті; з другого боку, величезний матеріал, створений французами з часу моїх останніх праць над цим предметом,—все це мені довелося тепер простудіювати. Я закінчив свої теоретичні дослідження земельної ренти два роки тому. А саме за цей час з'явилося багато нового, що, зрештою, цілком потверджує мою теорію. Тут важливі були також дані про Японію, що відкрилася для Європи (взагалі ж я ніколи не читаю описів подорожей, коли мене не змушує до цього професійний обов'язок). Отже, я сам для себе застосовував роботу змінами в такому вигляді, як її застосовували англійські собаки-фабриканти до *тих самих осіб* протягом 1848—1850 років. Хоч рукопис готовий, але він має такі величезні розміри і є в такому вигляді, що його ніхто, крім мене, навіть ти, не в силі видати. Я почав його переписувати й *виправляти стиль* саме 1 січня, і справа дуже швидко посувалася вперед, бо мені, звичайно, дуже приємно вилізувати дитину після стільки родових мук. Але тут знову з'явився карбункул, так що я не міг посуватися далі“.

Лист надзвичайно яскравий. Поперше, ви бачите, яке всебічне вивчення кладе в основу Маркс. Він не обмежується економічною літературою, а вивчає передусім матеріальну основу й заявляє, що для вирішення питання про теорію земельної ренти важливі не теорії економістів, а повне з'ясування всіх подробиць самого процесу продукції. І при цьому, яка наукова сумлінність!.. Він завжди якнауважніше слідкує за розвитком науки й техніки. Два роки минуло з часу його останньої праці і він вважає за потрібне простудіювати весь новий матеріал, який за ці два роки вийшов, хоч він і потверджує його погляди. Інтенсивність роботи, крайня сумлінність!..

Енгельс в одній з біографій Маркса, що була надрукована в Берлінській газеті „Die Zukunft“ 1869 року, спеціально відзначає „сумлінність, що перешкоджала Марксові викласти перед публікою висновки своєї роботи в систематичній формі перш, ніж він був ними цілком задоволений і щодо форми і щодо змісту, перш ніж він сам переконався цілком, що не залишилося ні одної книжки, яка стосується до предмету, якої б

¹ Енгельс. Про книжку Маркса „До критики політекономії“ — К. Маркс, Избранные произведения в 2-х томах, т. I, стор. 273.

він не прочитав, ні одного заперечення, якого б він не розглянув, що кожне питання вичерпано цілковито“.

Досить сказати, що для „Капіталу“ Маркс опрацював коло 1500 книг. Каталог цих книг, що склали співробітники ІМЕЛ, це солідний фоліант; він є на виставці ІМЕЛ.

Можна згадати про надзвичайно цікаві спомини Лафарга, що близько знав Маркса, працював разом з ним і, як він пише в своїх спогадах, був навіть його писарем, переписником і тому близько познайомився з методом роботи Маркса, з особливостями його думання. Ці спогади нині видав Інститут окремою книжкою і в двотомнику вибраних творів Маркса.

„Робота йшла у нього,— пише Лафарг у своїх спогадах,— легко й одночасно все ж таки важко; легко тому, що для всякої теми негайно ж з'являлася перед його духовним поглядом вся повнота належних до неї фактів і міркувань; але, дякуючи якраз цій повноті, вичерпний виклад його ідей був важкою справою і вимагав довгого часу. Віко сказав: „Для бога, який все знає, всяка річ є тільки тіло; для людини, що пізнає тільки зовнішню сторону явищ, річ є тільки поверхня“. Маркс доходив розуміння речей так, як це робив бог Віко. Він бачив не тільки поверхню, він проходив усередину, він досліджував складові частини в їх взаємодії і в їх взаємному протидіянні. Він вилучав кожну з цих частин і простежував історію її розвитку. Потім він від речі переходив до середовища, що її оточує, і спостерігав вплив останнього на першу і навпаки. Він повертався знову до виникнення об'єкта, до його змін, еволюцій і революцій, які цей останній проробляв, і доходить нарешті до найдальших його змін. Він бачив перед собою не окрему річ саму собою, поза зв'язком з середовищем, що її оточує, а весь складний світ, що перебуває в постійному русі. І Маркс хотів зобразити все життя цього світу в його таких різноманітних і безперервно змінних діях і протидіях. Белетристи школи Флобера і Гонкура скаржаться на те, як важко точно передати те, що бачиш. Аджеж те, що вони хочуть зобразити, це тільки поверхня, про яку говорить Віко, вражіння, яке вони сприйняли. Їх літературна робота — дитяча гра проти роботи Маркса. Потрібна була надзвичайна сила думки, щоб так глибоко зрозуміти дійсність, і потрібне було не менш рідке мистецтво, щоб передати те, що він бачив і хотів сказати“...¹ і т. д.

Треба зазначити, що Маркс під час гігантської і клопотливої роботи над своїм головним твором, „Капіталом“, був завалений практично-політичною роботою вождя. Він був центральною фігурою в I Інтернаціоналі, він був невідмінним членом Генеральної ради I Інтернаціоналу,— його Центрального комітету.

1865 року 13 березня він пише Енгельсові:

„Чортівськи завалений роботою. Наприклад, учора я ліг тільки о 4 год. ранку. Поруч моєї роботи над книжкою неймовірно багато часу забирає в мене Міжнародне товариство (I Інтернаціонал.— В. А.), бо я фактично є його керівник“.

Надзвичайно цікавого і яскравого листа написав Маркс 30 квітня 1865 року до свого знайомого Зігфріда Маєра, що жив у ПАСШ:

„Чому я вам не відповідав? Тому, що весь час був на краю могили. Я повинен був так використати кожен момент, коли я був працездатний, щоб закінчити свій твір, якому в жертву я приніс здоров'я, щастя, життя і родину. Гадаю, що-це пояснення не потребує ніяких дальших додатків. Я сміюся над так званими практичними людьми і їх премудрістю. Коли хочеш бути скотиною, можна, звичайно, повернутися спиною до мук людства і дбати про свою власну шкіру, але я вважав би себе справді за непрактичного, коли б я вмер, не закінчивши своєї книжки хоча б у рукописі“.

¹ К. Маркс. Двотомник, т. I, стор. 65.

Свою наукову роботу Маркс вів як вождь партії. У своїх творах він давав зброю для боротьби пролетаріату. У роботах Маркса ми маємо отже зразок матеріалістичної діалектики, найповніше, вичерпне вивчення дійсності, поєднане з практичною революційною діяльністю. Він зобразив закони виникнення, існування і загибелі капіталізму, або, як висловився Енгельс в одному з листів, він „виявив усю природу й історичну остаточну долю капіталізму“. І одночасно він веде практичну боротьбу, щоб пролетаріат якнайшвидше і якнайлегше скинув ярмо експлуатації.

На весні 1845 року у Брюсселі, під час зустрічі з Енгельсом, Маркс виразно виклав відкриті ним погляди на історичний процес. У цьому викладі Маркс зазначив, як це передає Енгельс в одній з своїх передмов до „Комуністичного маніфесту“, три моменти: поперше, економічний розвиток як основа політичної й розумової історії, подруге, думку, що класова боротьба на різних ступенях суспільного розвитку становить весь зміст історії часу розкладу первісного громадського землеволодіння; потретє, історичну роль пролетаріату, що ліквідує класове суспільство, пролетарську революцію для завоювання влади пролетаріатом, диктатуру пролетаріату і утворення комуністичного ладу.

Висновки, які треба було зробити з цього відкриття,—Маркс і Енгельс зробили. Вони старанно почали вивчати цю основу економічного розвитку, вони організували боротьбу пролетаріату за комунізм, вони стали керівниками масового руху пролетаріату. В цьому і є суть діалектичного матеріалізму.

Кидаючи загальний погляд на життя й роботу Маркса, ми ясно бачимо, як його наукова робота була якнайтісніше злита з палкою революційною діяльністю політичного вождя пролетаріату й організатора комуністичної партії. Одне не можна відділити від другого.

Відповідно до ходу історичних подій у революційній діяльності Маркса можна намітити п'ять великих періодів, протягом яких Маркс був незмінним вождем пролетарської комуністичної партії.

До 1848 року він організував „Союз комуністів“, провадив запеклу боротьбу проти дрібнобуржуазної ідеології, проти угодовського дрібнобуржуазного соціалізму. Маркс створив першу організацію пролетарської партії і виробив основи її програми, стратегії й тактики. „Маніфест комуністичної партії“ був написаний до революції 1848 року.

У революції 1848—1849 рр. Маркс виступив як вождь пролетаріату в буржуазно-демократичній революції. Як каже Енгельс, він узяв собі прапор боротьби за революційну демократію. Це цілком не значило, що Маркс начебто не розумів, що потрібне компартія. Це він чудово знав, тим то він і утворив „Союз комуністів“. Але для того, щоб опанувати масовий рух, пролетарський революціонер Маркс підніс прапор до кінця послідовної революційної демократії, такої демократії, яка потрібна комуністичному пролетаріатові для посування до його остаточної мети—до знищення класів у процесі пролетарської революції і збудування комуністичного суспільства. На кожному конкретному прикладі, в кожному окремому випадку Маркс показував, яка демократія потрібна пролетаріатові, для чого вона потрібна. Отже, пристосовуючись до того рівня свідомості, на якому був того часу німецький робітничий клас, Маркс виховував його для пролетарської революції. Коли липневе повстання в Парижі зазнало поразки, Маркс у „Новій Райнській газеті“ виступив з однією з своїх найталановитіших статей на захист паризького пролетаріату, і він це зробив тоді, коли вся буржуазія і дрібна буржуазія обливала болотом і наклепами робітничий клас.

За років реакції Маркс, усильно працюючи над теоретичною роботою, ні на хвилину не припиняв свого зв'язку з масовим рухом, він далі був учителем і вождем пролетаріату. Він відгукувався на всі політичні події того часу, негайно давав блискучий історичний аналіз цих подій і робив.

висновки для пролетарської партії, уточнював і розвивав її стратегію й тактику на основі вивчення історичних подій.

1866 року на ювілею чартистської газети Маркс виступив з промовою, де, як він каже, проголосив суверенність пролетаріату всіх країн. У листі до Енгельса, де він описував це ювілейне засідання, він зазначає: „Майбутня пролетарська революція переможе в тому разі, коли вона буде підтримана свого роду другим виданням селянської війни“.

З настанням нового піднесення Маркс виступив як вождь першої масової пролетарської партії, I Інтернаціоналу. Найвищою точкою цього піднесення була Паризька комуна, повстання пролетаріату проти буржуазії і перша спроба його диктатури. Маркс виступив як вождь пролетаріату в цих подіях, він організував систематичний зв'язок з членами Інтернаціоналу, керівниками Паризької комуни, писав сотні листів з приводу її, про її справи на всі кінці земної кулі, де існували організації I Інтернаціоналу, допомагав порадами, конкретними вказівками, конкретно керував повстанням пролетаріату проти буржуазії; а коли Паризька комуна зазнала поразки, була затоплена в крові, Маркс негайно ж виступив з одним з своїх найгеніальніших творів — „Громадянська війна у Франції“, де він підбив підсумки історичного досвіду Паризької комуни і заклав основи теорії пролетарської влади, розвинув, уточнив завдання диктатури пролетаріату. На цьому ґрунті Ленін 1905 року і далі 1917 року розвинув своє вчення, використовуючи також і досвід революцій 1905 і 1917 років. Так роботи Маркс були здійснені на практиці.

Після Паризької комуни Маркс в умовах реакції, що настала після цього, далі керував робітничим рухом усіх країн, головню німецькою соціал-демократією, бо тоді центр європейського робітничого руху тимчасово перенісся був до Німеччини.

В Інституті Маркса — Енгельса — Леніна зібрано багатий матеріал, що змальовує Маркса і як ученого, теоретика, теоретичного вождя пролетаріату, і як політика та практика. Ми відновлюємо справжній образ Маркса-революціонера, близький і дорогий нам. Адже більшовизм є продовження марксизму, розвинення його в нових конкретно-історичних умовах. Діалектичного матеріалізму ми вчимося в Маркса, Енгельса, Леніна й Сталіна, який є найкращим продовжувачем справи Маркса, Енгельса й Леніна і в царині теорії, і на практиці, вождем світового пролетаріату і кращим представником діалектичного матеріалізму.

ПІДСУМКИ СЕСІЇ КОМАКАДЕМІЇ, ПРИСВЯЧЕНОЇ 50-РІЧЧЮ З ДНЯ СМЕРТІ К. МАРКСА I

(Стенограма доповіді на зборах наукових робітників ВУАМЛІН)¹

У зв'язку з п'ятидесятиріччям з дня смерті К. Маркса Інститут філософії Комакадемії скликав у Москві в квітні наукову сесію, де вислухано й обговорено такі доповіді: вступну т. Адоратського — „Маркс як основоположник наукового комунізму“, мою — „Матеріалістична діалектика як філософія пролетаріату“, т. Юдіна — „Марксо-ленінське вчення про культуру й культурну революцію“ і т. Максимова — „Марксизм і природознавство“.

Ця сесія і ті питання, які на ній обговорювали, викликали широке громадське зацікавлення і серед партійного філософського активу в Москві, і серед активу наукових робітників ряду інших царин — передусім серед природників і товаришів, що працюють на фронті культури і культурної революції. На сесії ми мали також висгупи вождів механіцизму і меншовикуючого ідеалізму. На сесії було понад 60 делегатів з різних місць Радянського Союзу. Такі зовнішні дані, що характеризують роботу нашої сесії.

Завдання моєї доповіді — висвітлити тут ті основні теоретичні питання, що стояли на сесії — і в доповідях, і в дискусії, — бо ці питання характеризують стан, рівень і одночасно напрям тієї теоретичної роботи на філософському фронті, що йде тепер у Москві, і в певному розумінні по всьому Союзу. Висвітлюючи ці питання, ми зможемо зупинитися на тих чергових завданнях, що стоять перед нами на фронті марксо-ленінської теорії.

На сесії обговорено низку проблем матеріалістичної діалектики. Я маю на меті висвітлити тут найважливіші пункти, навколо яких розгорнулась дискусія.

В обговоренні питань у зв'язку з 50-річчям з дня смерті К. Маркса, питань матеріалістичної діалектики, безперечно мусіли виринути і виринули питання про стосунок марксизму — в тому числі і марксистської філософії — до всіх попередніх ідейних течій. Цей стосунок визначається тим, що марксизм становить собою ідеологію пролетаріату, ідеологію класу, який, як це виявили Маркс і Енгельс, являє собою руйнацький бік капіталістичного способу продукції, класу, що репрезентує майбутнє, класу, що бореться за знищення класового суспільства, за комуністичне суспільство. Цей момент надзвичайно важливий, щоб зрозуміти той зв'язок і ті суперечності, які є між марксизмом і цими течіями.

Треба підкреслити, що це питання має не тільки історичне значення. Це питання, коли хочете, має на даному етапі нашого розвитку значення суто практичне в тому розумінні, що на різних ділянках нашої роботи, особливо коли взяти ділянки, близькі до питань філософії марксизму, —

¹ Стенограму друкуються без авторового виправлення. — Ред.

природознавство, техніку, воно стоїть перед нами нині в такому розрізі: як нам ставитися до буржуазних знань, що значить опанувати науку.

І тут ми маємо одну тенденцію, тенденцію пролеткультівського типу, явно богданівську, суттю меншовицьку, — тенденцію, яка виходить з того, що пролетаріат творить свою культуру, свою ідеологію, і ця „своя“ ідеологія і „своя“ культура становить собою щось відділене абсолютною безоднею від усього попереднього історичного розвитку.

Така настанова не мобілізує нас на справжнє революційно - критичне, наукове опанування всього того, що нагромадила в процесі історичного розвитку людська практика, людське суспільство. Проти такої суто неправильної, опортуністичної настанови ми повинні вести боротьбу. Відомо, що така настанова виявилась і на фронті природознавства. Деякі товариші вважали, що коли перед нами стоїть завдання перебудувати науку на базі діалектичного матеріалізму, — а що це завдання справді перед нами стоїть, про це я говоритиму далі, — то це значить, що ми можемо цілком нехтувати усім тим, що нагромаджено попередньою наукою, і тими досягненнями, які, не зважаючи на кризу, є в сучасній науці.

Але, борючися з такими настановами, треба одночасно вести найрішучішу боротьбу із настроями іншого типу, що йдуть такою лінією: коли нам, мовляв, треба опанувати всю науку, яку нагромадив людський досвід, усю сучасну науку, то давайте справді видавати все це без нашого, без критичного до цієї справи підходу і видавати все це за марксистську науку. Таке правоопортуністичне, суттю також меншовицьке ставлення до буржуазної науки, до буржуазної культури, розглядає марксизм як цілком пряме продовження попереднього ідейного розвитку, як якусь просту суму всього того, що дає буржуазна наука.

Нині, коли ми перебуваємо в такому розмахові соціалістичного будівництва, і коли ця проблема стоїть перед нами на всіх ділянках наукового фронту, — всі ці проблеми мають для нас надзвичайно велике практичне значення.

Після епохи Маркса — Енгельса єдину правильну марксистську лінію в цьому питанні дала наша партія, дав Ленін. Ленін не раз підкреслював, і особливо яскраво це позначилось у його промові на III з'їзді комсомолу 1920 року, що марксизм виріс з усієї попередньої науки, що марксизм являє собою наукове, зріле вивершення найпередовіших ідейних течій XIX століття. Але, підкреслюючи це, Ленін одночасно підкреслював, що марксизм виріс у процесі революційно - критичного перероблення, що Маркс ні одного пункту не залишав у всіх попередніх основних ідейних течіях — чи то в царині економіки, чи в царині політики, в царині історичного процесу, в царині вчення про соціалізм — без справді критичного перероблення її. Але є різні типи критичного перероблення. Коли взяти приклади з царини філософії, то, безперечно, гелелівська філософія, — це критичне перероблення попередньої філософії, зокрема найближчої — філософії Фіхте, Канта. Безперечно, далі, що філософія Канта — це критична переробка попередньої емпіричної теорії. Критичне перероблення, виконане марксизмом, різниться від таких типів критичних переробок тим, що марксизм *критично* переробив усі досягнення попередньої науки з *погляду інтересів і завдань пролетаріату*, експлуатованого в капіталістичному суспільстві класу, з погляду завдань і перспектив його в боротьбі, його історичної ролі. Це принципово інша, критична переробка. Саме це дозволила Марксові зробити в цілій низці галузей науки — в царині філософії, економіки, стратегії й тактики, вчення про соціалізм, такі висновки, до яких звичайно не могли добратися навіть найрозумніші й найкращі представники буржуазної науки, теорії, філософії. Підкреслюючи це, Ленін давав нам, між іншим, і практичну директиву в питанні про те, як же нам у даний момент ставитися до буржуазної науки. Ленін казав: треба вм ти вести свою лінію щодо буржуазної науки. Ленін казав: треба вм ти відсікати реакційні тен-

денції. Ленін казав: треба вміти боротися з усіма лініями ворожих нам сил і класів у царині науки; ми повинні використати всі ті фактичні досягнення, які є в буржуазній науці і в царині вивчення економіки, і в царині вивчення того чи того процесу природи, але скрізь треба вміти вести свою лінію, треба вміти вишукувати революційні тенденції, треба вміти боротися з усією лінією ворожих нам сил і класів.

Тільки така постава дає нам змогу правильно, по-партійному, з погляду пролетаріату ставити й розв'язувати найбільші питання, що перед нами стоять. У справі ідейного розвитку Маркса й Енгельса, коли формувались їхні погляди, позиція пролетаріату, позиція класова, що принципово різнилась від позицій інших класів, дала їм змогу зробити єдино-оригінальні наукові висновки з тих проблем, які поставали в середині XIX століття, з вершин розвитку буржуазної філософії, яких вона доходила і дійшла в своєму історичному розвитку. Ці вершини — з одного боку, механічний матеріалізм, а з другого — ідеалістична діалектика. Механічний, метафізичний матеріалізм XVIII століття (французький), це ідеологія буржуазії того періоду, коли вона йшла на штурм твердинь феодалізму, а ідеалістична діалектика Гегеля — того періоду, коли буржуазія Німеччини ставила перед собою завдання боротися з феодалізмом, коли вона намагалась у теоретичній царині усвідомити всі ті процеси, які відбувалися на грані XVIII — XIX століть. Все те, що в царині філософії давала буржуазія після цього періоду, безкрайньо нижча і від цього метафізичного матеріалізму, і від цієї ідеалістичної діалектики Гегеля. Не зважаючи на те, що ми маємо нескінченне число праць з питань філософії, незчисленну кількість течій сучасної буржуазної філософії, нескінченну деталізацію того чи того питання — все це становить крок назад проти найвищого пункту розвитку буржуазної філософії, коли буржуазія вела боротьбу з феодалізмом і була відносно революційним класом.

Одним з основних пунктів гегелівського вчення є його теорія суперечностей, вчення про стрибки, про катастрофи і т. д. Безперечно, що цей бік гегелівської філософії був продуктом доби буржуазної революції. Перед буржуазною революцією стояли якнайскладніші завдання, але ми завжди повинні пам'ятати про корінну відмінність її від пролетарської революції: поперше, капіталістичні відносини визрівають у надрах старого феодального ладу і завдання дальшого розвитку в царині економіки, політики полягає тут для буржуазії в тому, щоб відвоювати владу, щоб закріпити заміну одної форми класової експлуатації іншою. Зрозуміло, що боротьба, яку веде тут буржуазія, не може такою мірою втягти широкі робітничі маси в революційний рух, як це є в умовах найглибшого соціального перевороту, яким є пролетарська революція. Безперечно, що ентузіазм, напруженість класової боротьби за доби пролетарської революції, яка бореться за остаточне повалення всякої експлуатації, — цілком іншого порядку.

Гегелівська теорія суперечностей, не зважаючи на те, що вона для свого часу була найпередовішим продуктом у розумінні теоретичного філософського розвитку, не могла бути вільна від глибоких обмеженостей, глибоких хиб, які Маркс подолав, перемагаючи гегелівську філософію, гегелівський ідеалізм. У нас ще недосить оцінено, недосить висвітлено і засвоєно таку Марксову роботу, як критика гегелівської філософії права. А саме в цій роботі Маркс вперше ставить питання про пролетаріат, про його завдання. І не випадково, що в цій роботі Маркс дає розгорнену критику гегелівського ідеалізму і гегелівської теорії суперечностей. Маркс констатує, що суперечності у Гегеля сходять на те, щоб знайти спосіб попередити ці суперечності і їх примирити. Маркс зазначає, що різкість справжніх суперечностей вважається тут за щось шкідливе. Це розуміння обмеженості гегелівського вчення про суперечності має велику вагу для розуміння того, як розвивав теорію суперечностей марксизм. Цей приклад доводить, на якому низькому

рівні стояла робота навіть над гегелівською філософією в меншовикуючих ідеалістів. Вони бачили своє завдання в тому, щоб переписувати весь зміст гегелівської філософії його ж словами, то в тому, то в тому місці додаючи слово „матеріалізм“.

Марксова постава питання з погляду завдань пролетаріату цілком інакше трактувала проблему суперечностей, справді перевернула Гегеля з голови на ноги.

Ще один приклад можна було б навести для того, щоб показати, що Маркс зробив у розумінні критичного перероблення попередньої ідейної спадщини — в питанні про Феєрбаха. Один з центральних пунктів феєрбахівської філософії — це його вчення про людину. З цього погляду він підходив до виявлення того, що являє собою ідеалізм, з цього становища він підійшов до формування матеріалістичного погляду. Маркс не просто прийняв матеріалізм Феєрбаха. Маркс критично перемагає обмеженість феєрбахівського матеріалізму. Марксова людина, як він її розуміє, якісно різниться від людини, як вона виглядає в Феєрбаховій філософії. Феєрбахова філософія — це ідеологія радикальної німецької буржуазії періоду до революції 1848 року, тим часом як Марксова людина — це пролетаріат, свідомий своїх класових інтересів, класових завдань. Безперечно, що така постава питання неминуче веде до відповідної постави цілої низки інших можливих питань у царині філософії.

Оце два приклади. Правда, вони ніякою мірою не вичерпують усього завдання показати, що Маркс і Енгельс робили для критичного перероблення в царині філософії. Але і з них видно, яке дуже важливе для нас це питання і як і механісти і меншовикуючі ідеалісти занедбали розроблення цього питання, а якщо і торкались його, то ревізували тут марксистський погляд. Це одне з питань, висвітлених на сесії більш-менш широко.

Друге питання, що виникло і не могло не виникнути під час обговорення проблеми матеріалістичної діалектики, — це питання про формування філософських поглядів Маркса й Енгельса. Я не можу тут хоч трохи докладно зупинитися на цьому питанні, я хочу тільки позначити вас тут з основними проблемами, що перед нами у цьому питанні стоять, і одночасно вказати на неправильні настанови, що є не тільки в нас в Москві, а й тут, у вас на Україні, серед деяких наукових робітників.

Питання про формування філософських поглядів Маркса й Енгельса — це далеко не суто академічне питання. Воно тісно зв'язане з розумінням суті матеріалістичної діалектики, наукового комунізму. Не мало в цьому питанні пишуть нині соціал-фашисти. Нам треба викривати їх у повній зброї.

Останніми роками в Інституті Маркса й Енгельса вийшла ціла низка робіт, які досі були невідомі або були відомі тільки частково. Вони дають більш або менш повну картину ідейного розвитку Маркса й Енгельса. Цілком правильно на сесії — і в доповідях, і в виступах низки товаришів — загострено питання на доконечності викривати меншовицькі — рязанівську і деборінську — настанови в питанні про формування філософських поглядів Маркса й Енгельса.

Формування філософських поглядів Маркса розглядалось там як філософський розвиток, відірваний від політичної боротьби, відірваний від тих наукових економічних і історичних проблем, які виступали перед Марксом і Енгельсом за ці роки їх боротьби і діяльності. Правильно зазначали, що треба критикувати відому плеханівську концепцію в питанні про три фази в розвитку поглядів Маркса й Енгельса.

Треба сказати, що поруч правильного підходу до розв'язання цієї проблеми в цілому, ми мали на сесії низку виступів, низку перекручень, які вульгаризовано ставлять проблему формування філософських поглядів Маркса й Енгельса. Цю вульгаризаторську поставу ми часто подибуємо і в викладовській роботі. Суть цього погляду в тому, що дехто ніяк не

може погодитися з тим, що Маркс і Енгельс на певному етапі свого розвитку були ідеалісти. Деякі товариші вважають, що констатування цього нібито знижує значення Маркса, що це є неправильне уявлення про Маркса. Вони вважали, що коли говорити про ідеалізм і гегеліанство молодого Маркса і молодого Енгельса, то це свого роду злочин перед пам'яттю вождів і засновників наукового комунізму. Тим часом завдання в тому, щоб дати справжню картину філософського розвитку Маркса й Енгельса, які виростили в певній соціально-економічній обстанові, в певних класових взаєминах, які виростили в сфері певних завдань, коли формувався і робітничий рух, коли клас ставав з „класу в собі“ „класом для себе“, коли справа формування пролетарського світогляду йшла безупинно вперед. Хто абстрагується від історичної дійсності, той тим самим грішить проти основних вимог матеріалістичної діалектики й марксизму, той пере-кручує справжню картину розвитку.

До формування поглядів самого Маркса треба також підходити з марксистського становища, з історичного становища. Цього питання багато товаришів не оцінили. Треба сказати, що в цій справі ми маємо цілком ясні вказівки Леніна, що не залишають ніяких сумнівів. Ленін багато разів з'ясовував питання про молодого Маркса й молодого Енгельса. Я хочу звернути увагу на статтю „Карл Маркс“, саме на біографічну частину цієї статті, де Ленін дає характеристику молодого Маркса і молодого Енгельса. На цю частину статті іноді не звертають уваги. А тим часом Ленін дає тут, цілий ряд зауважень, які мають велике значення для характеристики робіт молодого Маркса й молодого Енгельса в справі формування їх ідей. Говорячи про дисертаційну роботу Маркса, Ленін писав: „У цій дисертації Маркс знаходиться ще цілком на гегеліансько-ідеалістичному становищі“. Це Ленінове зауваження, повинно бути для нас вихідним в аналізі самих робіт Маркса й Енгельса.

Іншого типу вульгаризаторське перекручення, що було і є в літературі, і було й на нашій сесії — це заперечування того, що Маркс був спочатку революційним демократом. Воно виходить з того, що Маркс ледве не з дня свого народження або в усякому разі з гімназійної лави був ідеологом пролетаріату і що між молодим Марксом і Марксом зрілим суттю нема жодної різниці.

До розв'язання цього питання нам треба знову таки підходити конкретно. Передусім треба проаналізувати відповідні роботи Маркса і розглянути соціально-економічні умови класової боротьби того періоду, подивитись, що означала в цей період демократична революція, яка була тут політична тенденція, чиї погляди репрезентував революційний демократизм цього періоду. Це одна справа. І друга — треба знову таки вивчити все, що є з цього питання в Леніна, усі Ленінові вказівки, що сюди стосуються. З такої серйозної роботи ми можемо дістати цілком ясну відповідь і на це питання. Ленін пише, що Маркс і Енгельс стали соціалістами з демократів. Маркс і Енгельс були найреволюційнішими демократами тоді, коли на черзі стояла ще буржуазна революція; їх демократизм репрезентував ідеологію найреволюційніших елементів, а їх перехід від революційного демократизму до комунізму і пролетарського соціалізму відбувався на базі і на основі безперервного зростання пролетаріату, безперервного зростання пролетарської боротьби в Англії, Франції і Німеччині, цих вирішальних країнах в розвитку того періоду, — на основі зростання класової свідомості пролетаріату. При цьому саме Маркс і формулював зростання цієї класової свідомості науково, формулював історичну роль пролетаріату. Про те, яке значення, і при цьому політичне значення, має правильне розв'язання цих проблем, свідчить хоча б остання стаття Макса Адлера в журналі „Der Kampf“, присвячена юбілеєві Маркса. За Адлером виходить, що ідеалізм і гуманізм у Маркса зберігся і в тих роботах, які характеризують зрілого Маркса. Макс Адлерові це потрібне для того,

щоб поспробувати фальсифікувати Марксову роботу, довести, що Марксова теорія проїнята не ідеєю класової боротьби, а гуманізмом, ідеалізмом. Отже ми бачимо, що всякі навіть спроби фальсифікувати, підірвати правильну основу для розглядання цих проблем дають матеріал, потрібний для соціал-фашистів. Тому зрозуміло, яке велике значення має для всіх робіт теоретичного фронту обговорення цих питань на сесії.

Третій момент, над яким працювала наша сесія, це питання про стан сучасної фашистської і соціал-фашистської філософії. Ці питання мають для нас корінний актуально-політичний інтерес і політичне значення. Тому дозвольте тут стисло їх висвітлити. Я хочу зупинитися тільки на деяких матеріалах, що характеризують сучасне неогегеліанство.

Недавно, місяць тому, відбувся третій гегелівський конгрес у Римі, в столиці Муссоліні. У нас нема ще нині докладних стенографічних звітів і матеріалів про перебіг цього конгресу, але основна картина для нас уже цілком ясна з більш-менш повних відгуків про цей конгрес у газетах (переважно німецьких), що мають надзвичайно великий інтерес. Поперше, вони кидають яскраве світло на класове значення філософії, на ті процеси, що відбуваються в сучасній фашистській філософії, в сучасному гегеліанстві, на зв'язок буржуазної філософії з політикою. Конгрес, що вислухав насамперед доповідь колишнього італійського міністра освіти Джантіле на тему „Гегель і італійська ідеологія“, відбувся під тим кутом погляду, що фашистська Італія перша втілила в життя гегеліанське вчення про економіку, перша реалістично зрозуміла суть гегелівської, як вони пишуть, філософії, і що Німеччина повинна брати приклад з італійського фашизму.

„Allgemeine Zeitung“ писала з приводу конгресу, що за останній рік дійдено ясності в питанні про духовні засновки фашистської революції і що тут ми маємо здійснення, втілення ідей Гегеля. Ви бачите, як вони пов'язують фашистську державу Муссоліні з гегелівською філософією.

Кроннерові, голові гегеліанського союзу, не припав до душі цілком і повнотою гітлерівський фашизм. Сам Кроннер споріднений з фашизмом, але гугенбергівського типу, і тому він не припав до душі гітлерівцям і дістав відставку. Від нього відібрали катедру. Але цей Кроннер намагався на цьому гегелівському конгресі заробити собі катедру, заходячись підводити теоретичний фундамент під політичний союз, якого шукає Гітлер з Муссоліні, заходячись підводити духовний, ідейний фундамент під союз фашизму Німеччини й Італії. І треба гадати, що коли він буде і далі так іти, то йому це пощастить—він у Гітлера дістане катедру... Ось як стоїть справа з сучасною неогегеліанською філософією.

Треба сказати, що півтора роки тому, коли ми ще робили оцінку сучасній фашистській філософії і вказували на зв'язок між сучасним неогегеліанством і фашизмом—то цьому протидівав ряд наших наукових робітників (в усякому разі так було в Москві). Товариші вважали, що тут є перебільшення, що тут не дається правильної оцінки розвитку сучасної буржуазної філософії і т. д. І ось останні події—зокрема матеріал останнього гегеліанського конгресу—показують, яка правильна була оцінка, що ми її давали півтора роки тому, характеризуючи сучасне неогегеліанство, його соціальний сенс, його соціальні завдання, те соціальне замовлення, яке він виконує на загальному фронті буржуазної філософії.

Тепер я перейду до характеристики деяких матеріалів, які показують, що являє собою сучасна соціал-фашистська філософія. Я зупинюся головню на тому, що в питанні про юбілей Маркса писали представники соціал-фашизму. Треба сказати, що серед представників соціал-фашизму є певний поділ праці. Коли одні, „теоретики“, заходяться коло ідейного роззброєння пролетаріату, другі, „практики“, плазують перед фашизмом, перед гітлерівською контрреволюцією. Безперечно існує глибокий внутрішній зв'язок між Адлеровим писанням з питань філософії і позицією Уельса, що плазує перед Гітлеровим чоботом. Безперечно існує глибокий зв'язок

між писаннями Браунталя і писаннями Каутського, що стоїть на позиції інтервенції проти Радянського Союзу. Цей поділ праці для них цілком характеристичний, але в основному він іде одною лінією. Коли проаналізувати, що писав Каутський у зв'язку з юбілеєм 50-річчя з дня смерті Маркса (а він написав кілька статей), то побачимо, що його цікавить одне питання — визначення „головного ворога“ — і він раз-у-раз твердить, що це Москва, Радянська Росія. І треба сказати, що між Каутським, Гітлером, Розенбергом існує і з цього погляду зворушлива єдність. Гітлер і Розенберг провадять у цьому питанні послідовну „каутськіанську“ лінію. Цією лінією вони „озброюють“ своїх комісарів, що ідуть до Лондону.

У статті „Маркс і марксизм“, яку Каутський опублікував у номері „Gesellschaft“, присвяченому Марксові, він розглядає питання „передчасної“ кризи капіталізму. Він доводить, що капіталісти неправильно ведуть свою економічну політику і що тому вони мають глибоку кризу, що цю неправильну політику треба змінити і тоді можна знайти вихід з кризи. Щоб могли передбачити й усунути, подолати цю кризу, треба, на думку Каутського, вивчати „Капітал“.

Я зупинюся коротко ще на одній статті світоглядівського характеру про Маркса в цьому ж журналі — на статтю Адлера. Основні твердження в цій статті можна звести до чотирьох пунктів. Поперше, марксизм не є світогляд, подруге, суспільні відносини є тільки духовні відносини, потретьє, матеріалізм — це випадково кинене словечко у Маркса і, по четверте, нема різниці між Марксом періоду його формування і того періоду, коли він писав „Капітал“.

Наведімо деякі вислови Макса Адлера до цих пунктів з його статті. Він пише: „Сам собою марксизм не є світогляд. І тільки виразний розгляд і постійне держання у свідомості цієї обставини дає змогу справді зрозуміти марксизм, бо світогляд завжди є філософія і навіть метафізика“.

Розвиваючи твердження про те, що марксизм не є світогляд і що той, хто справді хоче зрозуміти марксизм, повинен відмовитися від світогляду, він пише далі ось що: „Подібно до того, як природознавство є вчення про закони і явища природи, так марксизм є вчення про закони суспільних явищ. Отже він так мало стосується до світу, бо має за свій об'єкт тільки маленький сектор, крихітний шматочок цього світу. З явищ, що відбуваються на землі, на якій ми живемо, він бере тільки маленький шматочок — не явища органічного життя і не явища людського життя взагалі, а самі тільки суспільні явища і події. Тому в точному розумінні слова не може бути марксистського світогляду“. Зведення марксизму тільки до суспільної науки, зведення всього Маркса тільки до питань матеріалістичного розуміння історії, — ось що характеристичне для Адлера. Адлер пише підручники матеріалістичного розуміння історії, суть яких у тому, щоб довести, що це не матеріалістичне і не розуміння історії, що в соціальних відносинах ми вивчаємо духовну природу так само, як природознавство вивчає фізичну природу, що суспільні відносини — це тільки духовні відносини. Ось вам розгорнута ідеалістична концепція. Ці приклади, що я їх навів, показують, у якій стадії розкладу є буржуазна філософія взагалі, і зокрема соціал-фашистська теорія. Вони показують, яке глибоке внутрішнє споріднення, яка близькість існує між соціал-фашизмом і фашизмом, як між близнюками. Правда, це не значить, що ми повинні просто отожднювати соціал-фашизм і фашизм. Таке отожднювання могло б призвести до неправильних трактувань і неправильних висновків.

Тепер перейду до дальшого питання, що його висвітлювано на сесії і що має дуже велике актуальне значення. Це питання про механіцизм і меншовикующий ідеалізм на даному етапі.

У першій частині доповіді я говорив про те, що на нашій сесії вступав від механіцистів Сараб'янов, а потім від деборінської групи —

Деборін. Я хочу зупинитися на тому, з чим вони виступали і які висновки з цих виступів треба зробити. Тов. Сараб'янов вказував на доконечність цілковитого роззброєння. Він намагався у своєму виступі дати розгорнену критику своїх помилкових позицій, помилок механістичної концепції. Відомо, що Сараб'янов помилявся дуже багатьма лініями: відомий його суб'єктивізм богданівського штибу, його оцінка плеханівської філософії і т. д. Треба було б дуже багато часу, щоб перелічити всі помилки, які були в Сараб'янова.

На сесії Сараб'янов узяв корінні питання. Він намагався показати, як він продумав постанову ЦК, як він зрозумів її. Надзвичайно цікавий момент у його виступі — це ставлення до інших механіцистів — до Вар'яша й ін. Треба сказати, що вони навіть не ласкаві були прийти на нашу сесію. Вони вважали, що постанова ЦК два роки тому в питанні про підсумки філософської боротьби до них власне і не стосується, бо вони не механіцисти, що їх у постанові ЦК поіменно не названо і т. д. Ось на якій безглуздій позиції стоять ці люди, що суттю заперечують постанови ЦК нашої партії в питаннях філософії.

Сараб'янов зазначав, що їм усім пора виступити з розгорнутою критикою своїх помилок. Але треба сказати, що, не зважаючи на цей загальний тон виступу т. Сараб'янова — безперечно щирий тон людини, яка бажає переглянути цілком усі свої помилкові концепції, сам Сараб'янов у цьому своєму виступі на сесії припустився цілого ряду таких помилок які доводять, що йому ще треба над собою багато попрацювати. Наприклад, говорячи про процес пізнання, Сараб'янов правильно зазначив, що ми повинні розглядати пізнання як процес, але тов. Сараб'янов не зрозумів ще того, що цей процес ми повинні розглядати як процес суспільної людини, як процес пізнання того, що відбувається в історичній практиці людини. Цей момент, що має надзвичайно велике значення для боротьби з всякими феєрбахіанськими моментами розуміння матеріалізму, у виступі Сараб'янова не дістав відповідного висвітлення, навпаки, він повторив тут ще свої попередні помилки.

Другий момент, що виявився у Сараб'янова, — це суб'єктивізм. Він стояв на становищі суб'єктивності якості, на погляді суб'єктивності випадковості. Відомо, що він заперечував абсолютну об'єктивну істину і т. д. Цей суб'єктивізм, глибоко закладений у нього, виявився в цілому ряді моментів, які він розвивав. Нарешті, треба сказати, що до останнього часу Сараб'янов розумів діалектику тільки як перехід кількості в якість, розуміння закону боротьби суперечностей, застосування цього закону до процесу пізнання не відбилося відповідно в виступі Сараб'янова.

Проте, ні ці помилки, ні факт, що йому ще треба багато працювати над собою, — усе це не знімає тієї загальної позитивної характеристики виступу т. Сараб'янова, яку я давав.

Виступ Сараб'янова, а потім — по доповіді Максимова — виступ Перельман, свідчать про те, що в механіцистів почався „рух води“, що серед них відбулося розшарування, що у всякому разі активніша, дійовіша частина серед них розуміють, що треба ґрунтовно переглянути свої позиції і цілком роззброїтися, тим часом як інші обстоюють свої помилки, упираються.

Механістична позиція виявляється нині в цілому ряді літературних виступів. Візьмім, наприклад, недавно виданий збірник бухарінських статей за останні два роки. У мене нема часу докладно на цьому зупинитися, зазначу тільки, що там є повторення цілком механістичних ідей. Механістичні настанови подибуємо також у журналі „Сорена“. Далі, маємо механіцистів, що не розброїлись, що держать у кишені камінь і готові всякого моменту виступити. Все це свідчить про те, що механістична небезпека і далі залишається головною небезпекою на даному етапі, і що боротьбу

з механіцизмом на даному етапі треба вести не менш рішуче, ніж її вели досі.

Тепер я хочу перейти до меншовикуючого ідеалізму. Зупинюся на виступі т. Деборіна. Він викликав велике зацікавлення серед присутніх. Та й інакше й не могло бути: минуло 2½ роки після постанови ЦК партії і т. Деборін повинен був у своєму виступі показати, як він зрозумів цю постанову ЦК, як він перебудувався, чи перебудовується він, що він являє нині, на даному етапі. Виступ т. Деборіна має дві частини. Перша частина — це, так би мовити, загальна, декларативна частина, де він у дуже рішучій формі висловився про доконечність меншовикуючим ідеалістам цілком і остаточно роззброїтися. На противагу своїй заяві, яку він робив рік тому в „Правді“, де зазначено, що він у ряді помилок скочувався на позиції меншовикуючих ідеалістів, у своєму виступі на сесії він заявив, що в нього були в ряді питань не тільки помилки, а що в нього була ціла концепція меншовикуючого ідеалізму, і що ця концепція антимарксистська. Він зазначив також, що в інших випадках ця антимарксистська концепція призводить до політично контрреволюційних поглядів (зокрема він мав на увазі Стена і Карева). Одне слово, у цій першій своїй частині т. Деборін зробив безперечно крок уперед проти всіх своїх попередніх заяв, які він з цього приводу давав (я маю на увазі головну заяву, що була напечатана в „Правді“ рік тому).

У другій частині свого виступу т. Деборін намагався позитивно висвітлити деякі питання. Він намагався дати характеристику сучасній буржуазній ідеології, при чому він став тут на таку позицію, нібито ніхто досі ніде й ніколи не дав розгорнутої характеристики сучасної буржуазної ідеології, а він тепер запалить тут море. Цей закид стосується не тільки до Інституту філософії, а до цілої Комакадемії взагалі. Природно, що аудиторія дуже уважно почала слухати, що він з цього приводу скаже. Виявилось, що він моря не підпалив, а навпаки, зробив ряд дуже грубих політичних помилок. Йому довелося потім тут же на сесії виступати з визнанням цих помилок. А втім і саму характеристику буржуазної ідеології він дав неправильну.

З політичних помилок, яких він наробив і які піддано найрізкішій критиці, я вкажу на одне місце, де він каже, що „тимчасова перемога фашистів у Німеччині означає відплив революції“. Треба зазначити, що про цю свою настанову, про відплив революції в Німеччині він говорив якраз того дня, коли надруковано постанову ВККІ про становище в Німеччині, яка виходить з іншої, цілком відмінної оцінки становища в Німеччині. Ясна річ, що це формулювання в нього не випадкове. Виявляється, що про події в Німеччині т. Деборін начитався всякої соціал-фашистської літератури, і таку саму оцінку становища в Німеччині можна було буквально прочитати в Отто Бауера і інших. Тов. Деборін, як це з ним і раніш бувало, некритично поставився до писань усяких соціал-фашистів і ці писання виклав на сесії Комакадемії.

З інших помилок, яких він наробив у своєму виступі, згадаю про його загальний підхід до характеристики сучасної буржуазної ідеології. Тут він, поперше, звів усю сучасну буржуазну ідеологію до її гітлерівсько-фашистського вияву. Але для нас цілком зрозуміло, що ідеологія Гітлера не вичерпує всієї фашистської ідеології, і водночас, що вся фашистська ідеологія не покриває всієї сучасної буржуазної ідеології. Ясна річ, що основна тенденція, на якій розвивається буржуазна ідеологія, іде лінійю фашизації. В особі Гітлера ми маємо найбільш варварський вияв цього процесу, що відбувається в царині буржуазної ідеології. Це правильно, але мастити одною фарбою, не бачити тієї своєрідності, певної суперечності, що є в панівних класів, було б цілком неправильно. Хоч т. Деборін і хотів розв'язати це питання як діалектик, але коли треба було підійти до аналізу такого політичного питання, то замість діалек-

тичної критики процесу, що відбувається, він дав нам цілком однобарвну метафізичну критику того, що є. Я не говорю про інші місця його виступу. В усякому разі його виступ, особливо друга частина, доводить, що т. Деборіну мабуть крім суб'єктивного бажання перебудуватися, що виявилось в першій частині, треба ще дуже багато попрацювати над собою в розумінні перегляду своїх помилкових позицій.

Та й у першій частині у т. Деборіна був цілий ряд моментів, які нам довелося потім відзначати як неправильні. Передусім він заявив, що Ленінова книжка „Матеріалізм і емпіріокритицизм“, видана 1909 року, відразу мала величезний вплив на нього. Природно, що ми поставили перед ним питання, як цей вплив позначився в його книжці. „Вступ до філософії діалектичного матеріалізму“, виданий 1916 р. Далі ми вказали що і в книжці „Ленін як мислитель“ не почувается цього впливу „Матеріалізму і емпіріокритицизму“. Крім того в прикінцевому слові йому вказано, що коли уже торкатися питання періоду 1908-9 рр., то йому, як більшовикові, як членові нашої партії, слід було з усією гостротою сказати про ганебні, меншовицькі документи, які стосуються до цього періоду і є в музеї Плеханова в Ленінграді. Там є листування між Плехановим і Деборіном у питанні про Леніна і про ленінський „Матеріалізм і емпіріокритицизм“. Цього листування ще не опубліковано. Деборін виступає там дуже різко проти більшовиків, проти Леніна, дає Леніна прямо нелітературними висловами. Це ганебний меншовицький документ. Деборін говорив про вплив Леніна на нього, а ось про цей момент він цілком не згадав. Тим то і довелося нам сказати т. Деборіну, як членові партії, що він не розквітався остаточно і безповоротно з усім своїм меншовицьким минулим.

В прикінцевому слові т. Деборіну подано великий рахунок. Він говорив у своїй першій частині про те, що постанову ЦК кожен член партії повинен розуміти не формально, що постанова ЦК повинна бути для нього директивою, над якою треба щодня працювати. Йому сказали, що це цілком правильно, але одночасно й запитали, що власне він сам зробив протягом 2¹/₂ років після постанови ЦК. Цілий рік після постанови ЦК він роздумував, перш ніж написати свою цілком недостатню заяву до „Правди“. Минуло ще півроку, і Деборін виступив з статтею проти академіка Вернадського, де він повторив свої меншовикувато-ідеалістичні помилки. Замість дати Вернадському належну відповідь, т. Деборін повів з ним цілком сонну академічну дискусію так, як це взагалі, мовляв, годиться двом академікам. Потім т. Деборін повторив у питанні про час і простір, у питанні про матеріалізм взагалі свої ідеалістичні настанови. Тов. Деборін цілком не використав того багатющого матеріалу, який ми маємо з питання про час і простір в „Матеріалізмі і емпіріокритицизмі“. Деборін указав Вернадському, що діалектика часу й простору розв'язана Гегеля. Він каже, що Гегель дав правильну розв'язку питання про матерію і рух, про час і простір. Ясна річ, що тут Деборін повторив свої попередні помилки. Правильно, що Гегель дає діалектичне трактування єдності часу й простору, але концепція, розв'язка цього питання тут ідеалістична. Ленін виразно підкреслив ідеалістичний характер розв'язки питання про час і простір у представника класичного ідеалізму. У своїй роботі „Матеріалізм і емпіріокритицизм“ Ленін цілком виразно зазначає це, даючи свою діалектико-матеріалістичну розв'язку питання.

У трактуванні Гегеля Деборін всього цього ленінського матеріалу не використав для того, щоб дати відсіч одвертому ідеалістові Вернадському, а у своїй статті повторив свої попередні настанови. І, нарешті, через 2¹/₂ роки після постанови ЦК маємо ганебний суттю виступ його на сесії Інституту філософії. Тут і зажадали від нього звіту як він поставився до постанови ЦК, як він за 2¹/₂ роки реагував на неї, як він перебудовувався.

"З виступів т.т. Сараб'янова і Деборіна треба зробити висновок про доконечність повного й остаточного роззброєння їх. Ці виступи свідчать безперечно про крок уперед з їхнього боку, чого ми не повинні недооцінювати, свідчать про силу нашої партії, про правильність тієї теоретичної боротьби, яку вона провадить за чистоту марксо-ленінської позиції, даючи відсіч всякому ревізіонізму, хоч звідки б він виходив, свідчать про правильність тієї лінії боротьби й роботи, яку проводить кадр філософів, поставлений постановою ЦК на роботу на філософському фронті. Але вони одночасно свідчать про те, що з меншовикующими ідеалістами, так само як і з механіцизмом, треба далі вести боротьбу. Ця боротьба— основне, найважливіше наше завдання. Боротьба на два фронти покищо не знімається. Деякі товариші ставлять іноді питання так: тепер, мовляв, настав час практичної позитивної роботи, творчої роботи, тому боротьбу на два фронти, що була добра для одного певного періоду, тепер можна трохи відкласти. Це опортуністична постава питання. Правда, центр ваги тепер у позитивному розгорнутому розроблянні питання. Не випадково виступи механіцистів і меншовикующих ідеалістів на нашій філософській сесії посіли цілком мізерне місце в усій її роботі. Але розгорнута боротьба на два фронти, боротьба з усякими буржуазними, контрреволюційними впливами, що проходять в нашу теоретичну роботу, і є відбитком тієї запеклої класової боротьби, яка точиться на даному етапі, набула нових форм; вона прихована, завуальована, різноманітно виявляючись, починаючи з плагіату і кінчаючи цілком виразними антимарксистськими настановами. Тому дальша розгорнута боротьба на два фронти, боротьба з всілякими буржуазними впливами стоїть перед нами як основне чергове завдання.

Перш ніж перейти до проблем природознавства треба тут згадати ще про одне питання. На сесії, під час обговорення теми матеріалістична діалектика як філософія пролетаріату, розглянено й деякі питання ленінського етапу в розвитку діалектичного матеріалізму. Я хочу зупинитися на питанні теорії відбивання. У таких питаннях, як питання про єдність діалектики, логіки й теорії пізнання, ми маємо серед кадрів наших викладачів, серед аспірантів і науковах робітників велику плутанину. Треба зрозуміти той глибокий історизм, який у цьому питанні проводить Ленін. Щодо теорії відбивання треба пам'ятати, що Ленін завжди підкреслював, що процес відбивання є суперечливий діалектичний процес, процес, що відбувається як боротьба суперечностей, як розв'язка цих суперечностей. Говорячи про відбивання, Ленін розуміє його не так, як це трактували меншовикуючи ідеалісти. Відбивання дано не тільки у відчужанні, а і в абстрактних поняттях. Ленін каже, що поняття, категорії, глибше, повніше відбивають дійсність, ніж безпосереднє відчужання, сприймання. Ленін дає надзвичайно важливий матеріал для розуміння суті цієї проблеми і для боротьби, з одного боку, з раціоналістичними, а з другого— з емпіричними настановами. Ленін казав, що багато дехто не розуміє стрибків від відчужання до думки, не розуміють процесу пізнання, як стрибкуватого процесу. Тільки діалектичний матеріалізм розглядає поняття як процес, розуміє процес переходу від відчужання до поняття шляхом стрибків. Ці питання мають надзвичайно велике значення і для трактування проблеми психології, для цілого ряду літературознавчих питань. Так розуміючи відбивання, Ленін показує, що це відбивання дається правильно в розвитку, в процесі суспільної праці.

Тепер переходжу до іншого питання, яке обговорювано на сесії,— питання про марксизм і природознавство. Це питання має на даному етапі нашого розвитку актуальне значення. Щодо цього питання треба відзначити ось що. Передусім зазначали на сесії, що появу марксизму на історичній арені не можна розглядати відірвано від того зростання і того перевороту, який відбувався в зв'язку з розвитком капіталізму

також і в царині природознавства. Треба згадати, що Марксові передували такі наукові роботи, як роботи Канта, Лапласа, Маєра і інш. Одночасно з ним працював Дарвін. Все це не могло не вплинути на розвиток марксизму. Далі можна сказати, що без природничо-наукової бази, без природничо-наукового матеріалу неможливий наш філософський світогляд, але треба далі ж сказати, що справжній розвиток природознавства неможливий без справжнього проникання марксизму в природознавство. Питання зв'язку марксизму з природознавством дістали своє висвітлення на сесії.

Одночасно піддано обговоренню й інші питання: питання про те, які процеси відбуваються нині серед природознавців нашої країни. Виявилось, що кадри наукових робітників природничо-наукового фронту можна поділити щодо їх ставлення до марксизму на три групи. Маємо групу, що одверто ставиться до марксизму вороже, потім чималу групу, що солідаризується з ними, але не вважає за можливе для себе поставитися одверто вороже. Одверто вороже ставлення до марксизму відбилося в дискусії між академіком Вернадським і Деборіном. У „Известиях Академіи Наук“, № 3, опубліковано статтю Вернадського і відповідь Деборіна. Вернадський пише там про волю науки, про шкідливість її зв'язку з певною філософією, він вимагає вільної наукової думки, звільнення її від піклування філософії. Звичайно, від такого піклування, як піклування меншовикуючого ідеалізму, справді природознавство треба звільнити. Але академік Вернадський має на увазі не меншовикуючий ідеалізм, а представників нашої філософії — діалектичного матеріалізму. Суттю він вимагає волі від диктатури пролетаріату і від диктатури марксизму. Ось чого добивається і чого хоче академік Вернадський. Він виступав проти того, що взагалі існує будь-який зв'язок між світоглядом і філософією, але сам заявив, що він зовсім не без світогляду. Тут він, правда, суперечить собі. Цей світогляд — погляд філософії скепсису. Не можна сказати, щоб у академіка Вернадського було все послідовно розгорнене. Академік Вернадський — великий спеціаліст у питаннях біохемії, один з творців цієї нової науки. Але він — один з тих зразків, про які говорив Енгельс ще 50 років тому. Енгельс зазначав, що люди, які ховаються від філософії, справді стоять на позиціях поганої, ненаукової, повної забобонів філософії. Ось таким забобоном є скепсис. Цілком ворожі до марксизму виступи природознавців такого самого типу як Вернадського мали ми у проф. Васильєва, у Френкеля і інших. Ряд фізиків, математиків і ряд представників інших наукових дисциплін суттю стоять на такій самій позиції, що й академік Вернадський.

Друга група серед сучасних природознавців, безпартійних спеціалістів — це група, що формально, зовнішньо ладна визнати діалектичний матеріалізм. Вона вважає, що діалектичний матеріалізм повинен проходити в природознавство, але що це повинно статися за 200 років. Взагалі це щось подібне до того, як меншовики визнають соціалізм. У черговому номері „Под знаменем марксизма“ буде опублікована стаття проф. Тамма і відповідь Єгоршина. Проф. Тамм заходився вивчати питання про взаємини діалектичного матеріалізму і фізики і зовнішньо висловив свою крайню доброзичливість щодо марксизму, але взагалі вважає, що добре було б, коли б цей марксизм зв'язати з природознавством не менш ніж за 100 років.

І, нарешті, третя група природників — група чимала — стоїть на позиції найщільнішого зв'язку марксизму з природознавством. Виступ одного з таких природознавців — академіка Баха — на сесії являє собою великий інтерес. Академік Бах виступив з надзвичайно цікавою промовою передусім у питанні про загальну єдність марксизму і природознавства. Він казав, що коли ми аналізуємо роботу великих представників науки, то бачимо, що в одній частині своїх робіт вони дають наслідки цілком прий-

нятні для нас, в другій частині вони, впадаючи під вплив своєї ідеології, дають такі концепції, які ведуть до зриву вчення. Потім він проаналізував цікавий приклад, що, на мою думку, повинен увійти в усі підручники, приклад того, як ідеалістичні настанови затримали розвиток науки на 50 років (і такі явища існують у цілому ряді галузей науки). Свого часу були цікаві суперечки між Лібіхом і Пастером, у питанні про фермент. Лібіх вважав, що процес ферментування — це хімічний процес, а Пастер наводив цілий ряд прикладів і дослідів з царини спиртового ферментування, коли дріжджі ферментують цілком інакше, ніж казав Лібіх. Він доводив, що всякий процес ферментації зв'язаний тільки з живою клітиною; отже в Пастера ми мали віталістичні погляди. Треба сказати, що авторитет Пастера був такий великий, що не тільки за його життя не пробували заперечувати його погляд, а й довго після його смерті його позицію вважали за безперечну. Тільки багато пізніше Бах, Бухнер і інші встановили, що спиртова ферментація — це чисто хемічний процес. Погляд Лібіха справдився отже через 50 років.

Величезної ваги надано під час роботи нашої сесії аналізу стану різних окремих природничих наук. Розглядали на сесії також питання про ідеалізм і містицизм у ряду сучасних великих буржуазних вчених. Мова мовилась про Планка, який опублікував недавно статтю про причиновість у природі. Планк, що ще недавно стояв на матеріалістичних позиціях, тепер розвивається, іде ввесь час у напрямку ідеалізму і в цій своїй статті захищає погляди містичного порядку. В зв'язку з цілою низкою нових відкриттів, які ми маємо в царині механіки, піддано критиці старе, механістичне суттю уявлення про причиновість. Але справжнього виходу з краху старого розуміння причиновості Планк не може знайти — для цього треба стати на позиції діалектичного матеріалізму, прорвати вузький горизонт буржуазної обмеженості — і Планк стає на позиції ідеалізму, містики, на позиції визнання віри в святого духа — божество. Ось до чого дійшов Планк у своїх останніх роботах. Цей приклад з Планком надзвичайно показовий. Він ілюструє всю глибину кризи, яку переживає сучасна буржуазна наука, і показує, як це відбивається і серед наших природознавців, які завдання стоять перед нами в зв'язку з цим. Безперечно, треба вести боротьбу з вульгаризаторським спрощенням, яке існує на фронті природознавства, але водночас нині стоїть перед нами з усією гостротою завдання боротьби з фізіологічним ідеалізмом, який є в нас, боротьби з усякими віталістичними настановами. Завдання справді на конкретному прикладі довести, що природознавство стихійно породжує діалектику, завдання на конкретному прикладі опанувати матеріал природознавства, довести, як марксизм проходить в природознавство, — ось ті завдання, навколо яких мобілізувала свою увагу наша сесія.

На сесії обговорювано ще проблеми культури й культурної революції. Але я тут не маю змоги на цих питаннях зупинитися, це тема спеціальної великої роботи.

З усього того, про що я говорив, видно, що, не зважаючи на те, що сесія тривала тільки 5 днів, проведено велику роботу, зв'язану з підбиттям деяких підсумків нашої роботи і одночасно з наміченням перспектив, ліній, якими повинна далі розгортатися наша теоретична діяльність. Але, не зважаючи на такий багатий зміст роботи нашої сесії, підбиваючи підсумки, ми визнали, що теоретичний рівень роботи сесії все ж таки відстає від розмаху соціалістичного будівництва, відстає від тих завдань, які поставлено перед нами, і що з цього погляду, в розумінні поліпшення якості нашої теоретичної роботи і теоретичної продукції, треба далі посуватися вперед. Взагалі проблема піднесення якості нашої теоретичної продукції, зокрема роботи на філософському фронті, стоїть перед нами з усією гостротою. Тут треба передусім подолати ще неподолане відставання від актуальних проблем нашої дійсності. У нас часто пишуть про

питання поточного моменту, філософують про ці питання, прикладаючи діалектичні категорії без детального аналізу того соціального зрушення і тих процесів, які відбуваються. Щоб філософи могли справді зв'язувати філософію з політикою, актуальні питання з соціалістичним будівництвом, треба взятися за серйозне вивчення матеріалів, які є в нас, вивчення конкретних питань соціальних зрушень, що відбуваються і дають нам змогу справді посувати вперед і теоретичну думку і теоретичне узагальнення.

Друге питання, що має надзвичайно актуальне значення, але на яке ще недосить звертають увагу в нашій роботі на філософському фронті в цілому Союзі, випливає з Ленінової вказівки, що продовження справи Гегеля й Маркса полягає в діалектичному обробленні історії науки й техніки. Чи працювали ми по-справжньому над історією науки і техніки? Ні, не працювали. Чи працювали ми по-справжньому над історією філософії в розумінні марксистського висвітлення її? Чи маємо ми в цьому вже серйозні, фундаментальні дослідницькі роботи? Ні, ще не маємо. Ось цією лінією, лінією справжнього історизму, вивчення історії науки й техніки треба нині мобілізувати нашу увагу.

І, нарешті, треба звернути увагу на піднесення теоретичного рівня в зв'язку з боротьбою з усякими антимарксистськими, буржуазними теоріями, які проходять у наші журнали, на сторінки наших підручників тощо чи то у вигляді плагіату, чи то неправильного, перекрученого передавання думок класиків марксизму. Навколо боротьби з усякими такими явищами треба нині мобілізувати всю нашу увагу. Боротьба на два fronti, і проти механіцизму, і проти меншовикуючого ідеалізму, боротьба з усякими тонкими формами їх вияву на сучасному етапі — ось що повинно бути в центрі нашої уваги.

Наша партія завжди надавала питанням теоретичного фронту надзвичайної уваги, і можна висловити цілковиту певність, що за проводом партії, за проводом ЦК, за проводом т. Сталіна ми всі ці теоретичні завдання, які стоять перед нами на даному етапі, безперечно розв'яжемо.

ВЧЕННЯ ПРО БУДІВНИЦТВО Й ПЕРЕМОГУ СОЦІАЛІЗМУ В СРСР У ПРАЦЯХ ТОВ. СТАЛІНА¹

(Продовження)²

I

Не викривши соціальної природи середняка, не бачивши, в зв'язку з цим, можливості його розвитку на соціалістичному шляху, троцькізм не може зрозуміти й соціальної природи радянського господарства. Метафізичність в розумінні середняка дає своє логічне продовження і в розумінні радянського господарства.

Оскільки середняк, несучи в собі лиш капіталістичну тенденцію не має, за Троцьким, можливості розвитку на соціалістичному шляху; оскільки нечисленний пролетаріат тоне в морі дрібнобуржуазної стихії; оскільки, тим більше, від „консервативної“ Європи ніякої допомоги немає,— виходить, що для радянського господарства існує лиш один шлях розвитку, шлях капіталістичний. Звідси оцінка радянського господарства як капіталізму, звідси заперечення соціалістичної природи державної промисловості, оцінка її як капіталістичної, відкидання кооперативного плану Леніна, роздування диференціації на селі, паніка перед куркулем, базікання про переродження партії і т. ін.— словом, базікання про те, що країна йде до загибелі.

А звідси „політика“ троцькізму — стрибки відчаю. Замість політики, побудованої на марксистському аналізі — авантюристична гра ва-банк, намагання одним махом розрубати вузол питання. Це, наприклад, надіндустріалізаторські плани Троцького в першому періоді непу, плани індустріалізації за рахунок експлуатації селян, що їм потім, допомагаючи Троцькому, дав теоретичне обґрунтування Преображенський у своїй „теорії первісного соціалістичного нагромадження“.

Про людське око цей опортунізм, зрада соціалізму замальовується лівою ультрареволюційною фразою.

„Люди, що ухиляються до троцькізму, це в суті речі ті самі праві, тільки навиворот, праві, що прикриваються лівою фразою“ — (Сталін, Питання лєнінізму, ст. 334).

Справді, відомо, що в питаннях революції Троцький підтримував (а за ним підтримувала й „нова опозиція“) так звану теорію „рівня продуктивних сил“. На 7-му пленумі Комінтерну Троцький казав:

„Мова йде про те, щоб в оточенні капіталістичного світового господарства побудувати ізольовану соціалістичну державу. Цього можна досягнути лиш тим, що продуктивні сили цієї ізольованої держави будуть вищі за продуктивні сили капіталізму. Оскільки в перспективі не на рік або на 10 років, а на півсторіччя, *навіть сторіччя*, може зміцнитися

¹ Розділ з доповіді „Сталін як діалектик“ у семінарі з матеріалістичної діалектики.

² Дивись „Прапор марксизму - лєнінізму“ № 5 — 6 (1932 р.).

лиш та держава, та нова суспільна форма, продуктивні сили якої виявляться могутнішими за продуктивні сили старої господарської системи”.

За Троцьким, тільки в тому разі можна „побудувати ізольовану соціалістичну державу“, коли продуктивні сили її „будуть вищі за продуктивні сили капіталізму“. При цьому Троцький оперує цілими сторіччями, а під продуктивними силами розуміє, власне, тільки техніку.

Ну, а що робити, коли продуктивні сили СРСР менше розвинені, ніж у капіталістичних державах, а троцькістська „перманентна революція“ не здійснилася? За Троцьким виходить, що треба повертати назад до капіталізму; сама історія тягне назад (розмови про неп як тільки про відступ, розмови про переродження радянської влади тощо). Це є соціал-демократична теорія „схиляння перед стихійністю“, як назвав її тов. Сталін.

До речі, треба додати, що зворотна сторона цієї теорії — фашистська „активність“, в наслідок чого соціал-демократія II Інтернаціоналу (в тому числі й Троцький) стала передовим загоном контрреволюційної буржуазії, що й підкреслює тов. Сталін. Активність ця, як не дивно на перший погляд, виникає з теорії стихійності. Оскільки, за Троцьким, будівництво соціалізму в одній технічно відсталій країні неможливе, воно є проста „авантюрна спроба більшовиків“; оскільки вона порушує „історичну закономірність“ стихійного розвитку, виходить, що треба допомогти історії і загнати розвиток в СРСР у рамки „закономірного“ стихійного процесу, як це відбувається в „нормальній“ Європі. А політичною мовою кажучи, треба знищити СРСР шляхом інтервенції за допомогою соціал-фашистів.

II

Однобічне розуміння соціальної природи середняка, перекручене тлумачення класових стосунків, теорія „вростання куркуля в соціалізм“, за Бухаріним, тягнуть за собою і перекручене розуміння соціальної природи радянського господарства. Теорія-двокласового суспільства перехідної доби має своє переломлення в двосекторній схемі радянського господарства: сектор товарний (в тому числі й капіталістичний), і сектор соціалістичний; вона веде до підміни класової боротьби мирним співжиттям класів і до втрати перспективи розвитку. Все це Бухарін виводить з теорії рівноваги двох секторів.

„Ця теорія не має, звичайно, нічого спільного з марксизмом. Ця теорія припускає, що ми маємо, насамперед, сектор соціалістичний — це свого роду ящик — і крім того, маємо сектор не соціалістичний, коли хочете, капіталістичний — це другий ящик. Обидва ці ящики лежать на різних рейках і мирно котяться вперед, не зачіпаючи один одного. В геометрії відомо, що рівнобіжні лінії не сходяться. Однак, автори цієї визначної теорії думають, що коли ці рівнобіжні збіжаться і, коли вони збіжаться, у нас настане соціалізм. При цьому теорія ця забуває, що за так званими „ящиками“ стоять класи, а рух цих „ящиків“ відбувається в жорсткій класовій боротьбі, боротьбі на життя і смерть, боротьбі за принципом „хто кого“ (Сталін, „П. Л.“, ст. 393).

Потім, коли партія почала провадити посилений наступ на капіталістичні елементи, Бухарін в боротьбі з партією підкреслював тільки роль товарного сектора, тільки один бік непу. Це характерна для Бухаріна метафізика й еклектика: не розуміючи єдності радянської системи господарства, він або довільно, механістично, зовнішньо сполучає два сектори, як „рівнобіжні ящики“, або, забуваючи про один з них, соціалістичний, підкреслює другий, товарний (і капіталістичний) сектор господарства, перебільшує його роль.

III

Виходячи з ленинських настановлень, у боротьбі з метафізикою троцькістів та правого ухилу, з теорією рівноваги, тов. Сталін майстерно розкриває діалектику радянського господарства. Скеровуючи свою критику проти троцькізму, в січні 1926 року т. Сталін писав:

„На ділі в нас відбувається не однобічний процес відновлення капіталізму, а двобічний процес розвитку капіталізму і розвитку соціалізму, суперечливий процес боротьби елементів соціалістичних з елементами капіталістичними, процес подолання елементів капіталістичних елементами соціалістичними („П. Л.“, ст. 206 — 207).

Пізніше, у квітні 1929 року, на пленумі ЦК ВКП(б), в боротьбі з правим ухилом тов. Сталін казав:

„Помилка тов. Бухаріна тут в тому, що він не бачить двобічності непу; він бачить одну лише сторону його. Неп зовсім не означає цілковитої волі торгівлі, вільної гри цін на ринку. Неп є воля торгівлі в деяких межах, у певних рамках на ринку. В цьому саме її є друга сторона непу, при чому ця сторона його не менше, коли не більше важлива, ніж перша його сторона.

Поки є неп, треба зберегти обидві його сторони, і першу сторону, скеровану проти режиму воєнного комунізму, і ту, що має забезпечити регулятивну роль держави на ринку, Знищить одну з цих сторін і у Вас не буде непу“. („П. Л.“, ст. 358 — 359).

Так т. Сталін в боротьбі проти троцькізму і проти правого ухилу завжди підкреслював двобічність непу діалектику господарського розвитку при непі. В боротьбі проти опортуністів, у яких виходило, що у нас відбувається однобічний процес поновлення капіталізму, або два окремі рівнобіжні, механічно - зовнішні процеси, т. Сталін показував двобічний характер розвитку радянського господарства, аналізуючи цей процес розвитку як єдиний „суперечливий процес боротьби соціалістичних елементів з капіталістичними, процес подолання елементів капіталістичних елементами соціалістичними“. Надаючи класового виразу цьому процесу боротьби, Ленін схарактеризував його у формулі „кто кого“. Продовжуючи вчення Леніна у боротьбі на два фронти, розкриваючи закономірності розвитку суспільства в переходової доби, тов. Сталін розроблює суть діалектики, головний закон її єдності, боротьби протилежностей.

Вирішальна, непримиренна боротьба йде між соціалістичним і капіталістичним секторами — боротьба аж до знищення капіталістичного сектора. Боротьба йде за дрібнотоварове господарство, за те, щоб, всупереч капіталістичній його тенденції, спираючись на те, що „село йде за містом, а в місті панує соціалістична промисловість“, скерувати його розвиток на соціалістичний шлях. Тут відношення між соціалістичним і дрібнотоваровим сектором не є антагоністичне; воно веде до перероблення останнього.

Дрібнотоварове господарство не є капіталістичне, але за своїм характером воно, як товарове, однотипне з капіталістичним. Воно „породжує капіталізм і буржуазію повсякчас, щодня, щогодини, і в масовому масштабі“ (Ленін). Капіталістична тенденція дрібнотоварового господарства збігається з капіталістичним напрямом розвитку великого капіталістичного господарства.

Підкреслюємо: сектори радянської економіки не є щось зовнішнє одне відносно одного. Якщо бачити їх лише такими і, таким чином, заперечувати вплив соціалістичних елементів на дрібнотоваровий сектор та його переробку; якщо заперечувати певну єдність радянського господарства, треба логічно прийти до висновку, що в товаровому секторі криються всі закономірності, властиві йому при капіталізмі, криються без змін усі категорії капіталістичного суспільства.

По своїому цілком послідовно і приходять до такого висновку опортуністи різних гатунків. Бухарін, наприклад, писав: „Фігурально кажучи, ми й закон вартості примушуємо служити нашим цілям“. Троцькист Смілга казав про „поновлення дії закону вартості з низкою обмежень, що впливають із своєрідності Радянського Союзу“.

Якщо дійсний є у своїй основі закон вартості, як це виходить в опортуністичних концепціях, це значить, що процес поширено репродукції невпинно вестиме до поновлення капіталізму, до його перемоги. Це значить, що питання про можливість побудови соціалізму в країні, де

переважає товарове господарство, що породжує постійно й в масовому масштабі капіталізм, треба розв'язати негативно. Троцькізм, власно, по-сво- йому послідовно, цілком відверто й приходить до такого висновку. По суті діла, сюди веде й концепція правих опортуністів.

Діалектика вчить нас, що суть кожного предмета, кожного явища треба розглядати не ізольовано, не поза всяким простором і часом, а в конкретно даних історичних умовах. Не можна закономірності дрібно-товарового господарства в умовах капіталізму переносити в умови диктатури пролетаріату.

„У нас немає на ринку вільної гри цін, як це буває звичайно в капіталістичних країнах. Ми визначаємо, в основному, ціну на хліб. Ми визначаємо ціни на промтовари. Ми стараємось провадити політику зниження собівартості і зниження цін на промтовари, прагнучи зберегти стабільність цін на продукти сільського господарства. Хіба не ясно, що таких особливих і специфічних порядків на ринку не буває взагалі в капіталістичних країнах?“ („П. Л.", ст. 358).

Отже, в умовах диктатури пролетаріату закономірності товарового сектора специфікуються. Тов. Сталін доводить це на прикладі ціни.

Правий ухил (Бухарін), з його схоластичним методом шукати загальних абстрактних законів розвитку суспільства, дійсних для всякого суспільства і в усякий час („закон трудових затрат“), не розуміє специфічності закономірностей переходової доби, не бачить якісної відмінності закономірностей капіталізму і переходової доби. У нього виходить так звана „трансформація“ економічних законів капіталізму в соціалізм. Троцькізм каже про це ще відвертіше, отожднюючи неп з капіталізмом.

Виступаючи на XIV з'їзді партії проти Сокольнікова, тов. Сталін казав, що Сокольніков „не розуміє двоїстої природи непу, не розуміє діалектики розвитку в обставинах диктатури пролетаріату, в обставинах переходової доби, де соціалістичні елементи використовують методи й зброю для подолання і ліквідації елементів капіталізму“. Справа в тому, — робить висновок т. Сталін, — що, згідно з діалектикою нашого розвитку, функції і призначення цих інструментів буржуазії змінюються принципово, докорінно, змінюються на користь соціалізму, на шкоду капіталізму“ („Об оппозиции, ст. 214—215).

Чим визначаються ці принципові зміни, ця специфічність? Тим, що існує соціалістичний сектор, тим, що в руках пролетаріату командні висоти, які пролетаріат використовує для скерування розвитку господарства на соціалістичний шлях, на перероблення дрібнотоварового господарства і на подолання капіталістичних елементів. Ми вже наводили вище слова тов. Сталіна з цього приводу, де він висловлюється про дві сторони непу.

Оця роль командних висот, керівна роль держави відносно товарового сектора, словом, загальні умови *диктатури пролетаріату* власне й утворюють у товаровому секторі певну специфічність. Таким чином, не можна лиш зовнішньо, механістично протиставити ці дві сторони непу: між ними є, як доведено, певний зв'язок. Все це й свідчить про те, що тов. Сталін називає двоїстістю *єдиного цілого*, єдиної системи радянського господарства переходової доби.

Аналізуючи певне суспільне господарство треба шукати в ньому насамперед не тимчасові, не минулі елементи, не рівнодію, а процес боротьби, в якому виявляється спрямованість розвитку. Ленін писав у своїй праці з матеріалістичної діалектики:

„Єдність (збігання, тожність, рівнодія) протилежностей умовна, тимчасова, минула, релятивна. Боротьба взаємовиключних протилежностей абсолютна, як абсолютний є розвиток, рух“ (XII збірн., ст. 324).

Застосовуючи це в конкретних умовах, тов. Сталін підкреслює боротьбу взаємовиключних протилежностей. Процес боротьби — ось що є вирішальне в непі. Оскільки неп є процес двобічний, постає запитання, чи немає рівноваги цих двох процесів, мирного, рівнозначного співжиття

«бох секторів. Тов. Сталін доводить, що з Марксового закону репродукції впливає таке :

„Крім двох шляхів розвитку — або до соціалізму, або до капіталізму, — третього немає. Теорія рівноваги намагається розшукати оцей третій шлях. Вона є утопічна, анти-марксівська. Так от, досить було тільки протипоставити Марксову теорію репродукції теорії „рівноваги“ секторів, щоб не лишилось і сліду від цієї останньої теорії“ („П. Л.“, ст. 394).

Таким чином, співвідношення між двома напрямками розвитку можуть справді бути тільки співвідношеннями боротьби, „боротьби на життя і смерть“, як каже тов. Сталін. В такому разі, на кожний даний момент у цьому двобічному процесі радянського господарства, розвиток іде або на користь соціалізму, або на користь капіталізму. Це не значить, що він іде плавко, по прямій лінії — ні, стрибками, з переламними моментами, як це не раз зазначав тов. Сталін.

Наприклад, у першому періоді непу зміцнився дрібнотоваровий уклад. В наслідок деякого зростання куркуля на селі посилилася дія капіталістичної тенденції. Проте, значне зміцнення соціалістичної промисловості, соціалістичних форм на селі (радгоспів і колгоспів), зміцнення соціалістичного сектора в цілому перекривало зазначене зростання капіталістичної тенденції, дало можливість у другому періоді непу, на базі розгорненої індустріалізації, стати на шлях рішучого перероблення сільського дрібного господарства, на шлях суцільної колективізації і на цій основі — ліквідації куркуля як класу.

Отже, історія успішного будівництва соціалізму і побудови фундаменту соціалістичної економіки підтвердила, що процес розвитку суперечностей між секторами, при вірному партійному керівництві, пішов на користь соціалізму.

Живими носіями економічних процесів є класи. Ось чому тов. Сталін, як це видно з наведеної вище цитати, по-ленінському каже, що за секторами стоять класи, а рух секторів відбувається в жорсткій класовій боротьбі на життя і смерть, за принципом „хто кого“. У своїй доповіді на XV з'їзді партії тов. Сталін блискуче виявив діалектику розвитку радянського господарства :

„Авжеж наш розвиток іде не в порядку плавкого, огульного піднесення догори. Ні, товариші. У нас є класи, у нас є суперечності в середині країни, у нас є минуле, у нас є сучасне і майбутнє, у нас є суперечності між ними, ми не можемо просуватися вперед порядком плавкого гойдання на хвилях життя. Наше просування проходить порядком боротьби, розвитку, суперечностей, подолання цих суперечностей, проявлення і ліквідації цих суперечностей. Ніколи ми не зможемо, поки є класи, мати такий стан, коли можна буде сказати: ну, слава богу, тепер усе гаразд. Ніколи цього не буде в нас, товариші. Завжди у нас щось відмирає в житті; але те, що відмирає, не бажає вмерти просто, а бореться за своє існування, відстоює свою справу, що віджила; завжди в нас народжується щось нове в житті, але те, що народжується, народжується не просто, а пищить, галасує, відстоює своє право на існування. Боротьба між старим і новим, між тим, що вмирає і тим, що народжується, — ось основа нашого розвитку“.

Тов. Бухарін аж до останнього часу ніяк не може зрозуміти цього. На XVII партконференції він знову виступав із своєю теорією „плавкого“ розвитку в другій п'ятирічці, яка, безумовно, впливає з його теорії рівноваги.

Радянське господарство своєю класовою природою зумовлює перемогу соціалістичних елементів над капіталістичними, каже тов. Сталін. Ось через віщо те методологічне визначення, що його ми раніше давали — єдність і боротьба протилежностей, непримиренна боротьба з капіталістичними елементами, боротьба, що закінчується переробленням на соціалістичному шляху дрібнотоварового господарства, — таке визначення недостатнє. Треба показати головний, керівний принцип цієї боротьби між секторами та її основу. Між багатьма явищами, процесами, що відбу-

ваються, треба показати той головний напрям розвитку радянського господарства, який є характерний, визначальний для нього. Інакше кажучи, треба розкрити *вирішальний закон* розвитку радянського господарства. „Закон є відбиття суттєвого в рухові універсу“— учив Ленін (Лен. збірн. IX, ст. 131). Тов. Сталін якраз і розкриває оце суттєве в рухові, що утворює закон розвитку. Про це ми говоритимемо далі.

IV

Живими носіями економіки є класи. Пролетаріат, казав Ленін, має соціалістичну тенденцію в протилежність капіталістичній тенденції селянства. Керівним принципом у радянському господарстві є соціалістичний принцип. Недарма тов. Сталін каже, що неп розрахований на перемогу соціалістичних елементів над капіталістичними. Отже, соціалістичний сектор, завдяки диктатурі пролетаріату, виступає в процесі боротьби як керівний, як переважний, як переможний— в залежності від різних етапів розвитку. Виходить, що *закон розвитку* радянського господарства, за Сталіним, є *диктатура пролетаріату, що зумовлює рух до соціалізму*.

Що це значить: визначити основу й керівний принцип? Це значить визначити основний напрям розвитку даного процесу боротьби. Здається, не треба доводити, що в цьому останньому й полягає головне завдання нашого пізнання для революційної дії.

Теорія „умивання рук“ у визначенні *основи*, у визначенні *керівного принципу* приводить до теорії рівноваги. Справді: коли жодна з двох суперечностей, що борються, не визначає напрям розвитку, значить вони зрівноважені, їх стан є стан тривкої рівноваги. Така є логіка речей.

Подаємо деякі приклади, щоб довести, що в єдності і боротьбі протилежностей існує основа й керівний принцип. Візьмімо, поперше, єдність протилежностей бази й надбудови. *Основою* є економічна база. Політичні надбудови, наприклад, у нас в переходову добу грають *керівну* роль; вони спонукають розвиток у базі соціалістичних елементів, скеровують їх до боротьби проти капіталістичних. Зрозуміла річ, що невизначення тут основи приводить до так званої теорії чинників. Невизначення керівного принципу— ролі *диктатури пролетаріату* в будівництві соціалізму— приводить до заперечення особливої ролі плану в умовах переходової доби, до визнання розвитку, як стихійного розвитку, до самопливу,— словом, до правоопортуністичної концепції, до механістичної методології.

Другий приклад: єдність протилежностей продуктивних сил і продукційних стосунків. *Основою* є матеріальні продуктивні сили; вони, як зміст, визначають в основному характер форми суспільного виробництва. Невизначення основи приводить тут до заперечення матеріалістичного розуміння історії. Продукційні відносини в умовах СРСР не є гальмом розвитку продуктивних сил, як при загнилому капіталізмі: вони за диктатури пролетаріату сприяють розвиткові у соціалістичних продуктивних сил.

Заперечення цього останнього приводить до соціал-фашистської (і троцькістської) „теорії рівня продуктивних сил“, які фатально визначають розвиток суспільства. Тим самим не тільки заперечується можливість, використовуючи роль соціалістичних продукційних стосунків, догнати й випередити в техніко-економічному відношенні передові капіталістичні країни; але й впливає неминучість реставрації капіталізму, що її власне пропагують соціал-фашисти, намагаючись здійснити її за допомогою інтервенції. Виходить, що треба розрізняти основу і керівний принцип в єдності й боротьбі протилежностей.

Повертаємось до аналізу переходового періоду.

Справді, що становить визначальну суть переходового періоду, періоду непу? Те, що пролетаріат завдяки своїй диктатурі *тримає в своїх руках* командні висоти, які є соціалістичні. Те, що *промисловість*, яка спочатку

впливає способом допомоги, набуває керівного характеру, а потім і *просто визначає* напрям розвитку дрібнотоварового господарства, ця промисловість є послідовно соціалістична. Те, що радгоспи, які спочатку грають роль переважно *впливу*, дають зразки вищого типу господарства, а потім і *безпосередньо допомагають* дрібнотоваровому господарству, теж являють собою послідовно соціалістичне господарство. Те, що колгоспи, які спочатку не мають великої питомої ваги, а потім і кількісно переважають,— теж є соціалістична форма господарства. Те, що фінанси й державна влада перебувають у руках пролетаріату, який скеровує всі ці підйоми на перемогу соціалістичних елементів і на подолання, а потім і знищення капіталістичних. Все це розвинулося завдяки диктатурі пролетаріату і є *основою* і одночасно керівною засадою того, що зветься суспільством радянського господарства. Відійміть це, і не буде суспільної системи радянського господарства, лишиться капіталізм і просте товарове господарство.

Але господарство СРСР має в собі також дрібнотоварове господарство, що „породжує капіталізм і буржуазію повсякчас, щодня, щогодини, стихійно і в масовому масштабі“ (*Ленін*). Ця капіталістична тенденція, по суті діла, змикається з капіталістичним укладом, припущеним на певних обмежених умовах до участі в розвитку продуктивних сил. Чи є основою нашої економіки дрібнотоварове господарство? Тут відповідь повинна бути негативна. Справа зовсім не в тому, що дрібнотоварове господарство в першому періоді непу кількісно переважає — хоч це теж має серйозне значення. Метод сутокількісного підходу є антидіалектичний метод. Не варт зараз доводити, що для розуміння суспільних явищ треба шукати в них перш за все не кількісного визначення (хоч воно теж потрібне), а того специфічного, особливого, що визначає напрям розвитку.

„Змичка, інтереси змички з селянством, як основа наших поступок по лінії непу“ — так, за Леніним, казав тов. Сталін з приводу укладу простого товарового господарства. Суть непу не в відмовленні від основного, не у віддачі основного, а в нових способах боротьби за соціалізм. Те основне, що вирішає: командні висоти, соціалістичний сектор — лишається в руках соціалістичного пролетаріату. Ось що казав про це т. Сталін :

„Неп є особлива політика пролетарської держави, розрахована на припущення капіталізму, при наявності командних висот у руках пролетарської держави, розрахована на боротьбу елементів капіталістичних і соціалістичних, розрахована на зростання ролі соціалістичних елементів на шкоду елементам капіталістичним, розрахована на перемогу соціалістичних елементів над капіталістичними, розрахована на знищення класів, на побудову фундаменту соціалістичної економіки. Хто не розуміє цієї переходової двоїстої, природи непу, той відходить від лєнінізму“ („Об. оппозиции“, ст. 211).

Отже основою „двоїстої природи“ радянського господарства є „наявність командних висот у руках пролетарської держави“, є те, що неп „розрахований на зростання ролі соціалістичних елементів; словом, основою його є роль соціалістичного сектора, що знаходиться в руках пролетарської диктатури. Дрібнотоваровому сільському господарству зроблена лиш поступка. Капіталістичні елементи тільки „припущені“ на певних умовах.

Більше того: з вищенаведеного випливає, що роль соціалістичного сектора в руках пролетарської диктатури є *основою* радянського господарства і, заразом, *керівним* принципом у двоїстому процесі радянського господарства, бо неп розрахований на перемогу соціалізму. Командні висоти в руках диктатури соціалістичного пролетаріату через те є командні, що вони скеровують весь процес розвитку його соціалістичним шляхом.

В доповіді на XIV з'їзді партії тов. Сталін так характеризував соціальну природу радянського господарства :

„І все таки наш устрій в цілому не можна назвати ні капіталістичним, ні соціалістичним. Наш устрій в цілому є перехідний від капіталізму до соціалізму, де все ще переважає, в розумінні обсягу продукції, приватновласницьке селянське виробництво, але де частка соціалістичної промисловості зростає день-у-день. Частка соціалістичної промисловості зростає так, що ця промисловість, користуючись своєю концентрованою, користуючись тим що у нас є диктатура пролетаріату, користуючись тим, що транспорт у руках держави користуючись тим, що кредитова система — наша й банки — наші, користуючись усім цим наша соціалістична промисловість, частка якої в цілому обсязі народного виробництва зростає крок за кроком, годину за годиною, ця промисловість, ідучи вперед, починає підкоряти собі приватну промисловість, пристосовувати до себе і вести за собою всі інші уклади господарства. Така вже доля села, — воно повинно йти за містом, за великою промисловістю“ („Питання Ленінізму.“, ст. 369 — 370).

Отже, при наявності в руках диктатури пролетаріату транспорту, кредитової системи, банків, сконцентрована соціалістична промисловість веде за собою всі інші уклади господарства. Радянське господарство в цілому характеризується процесом постійного зростання соціалістичних елементів у боротьбі з капіталістичними за знищення їх; у боротьбі за перероблення простого товарового господарства.

V

„Коротко діалектику можна визначити як учення про єдність протилежностей. Цим буде схоплене ядро діалектики, але це вимагає пояснення й розвинення“ (Лен. зб., IX, ст. 259).

Це саме „ядро“ діалектики в конкретизованому вигляді насамперед і розробляє тов. Сталін у питаннях закономірностей економіки перехідного періоду. Зокрема, ми хочемо підкреслити категорію *основи* в законі єдності протилежностей. У творах тов. Сталіна вона широко розроблена. Ми вже казали, що, визначаючи єдність і суперечність у *класовій* боротьбі між пролетаріатом і середнім селянством (спільність основних інтересів цих класів і суперечність інтересів поточних), тов. Сталін підкреслює, що *основою* відношення цих класів є спільні інтереси. Так саме й тут, в аналізі радянської економіки, тов. Сталін, не задовольняється одним визначенням єдності радянського господарства і боротьби його протилежностей, як двобічного процесу боротьби. Він заразом, як ми показали, підкреслює ту *основу*, на якій відбувається ця боротьба, підкреслює роль диктатури пролетаріату, як *керівного принципу* розвитку цієї боротьби. Так розробленням тов. Сталіна збагачується матеріалістична діалектика.

* * *

Основний закон розвитку радянського господарства, виходить, є диктатура пролетаріату, що зумовлює рух до соціалізму. Ось через віщо з усіх тлумачень тов. Сталіна цілковито впливає, що перехідний період від капіталізму до соціалізму (беремо його першу стадію) є період *становлення* соціалістичної формації — і то не якогось самопливного, а в завзятій класовій боротьбі.

Він не є ще соціалістична формація, бо соціалістичні елементи хоч і є в цьому суспільному господарстві, хоча й скеровують в основному закономірність цілого господарства, хоча й виявляють свою керівну роль, але ще не стали переважними.

В другому і останньому періоді непу становище якісно змінюється. На XVI з'їзді партії, порівнюючи перший період непу з останнім, тов. Сталін казав:

„І там перехідний період, і тут перехідний період; і все таки вони ґрунтовно відрізняються один від одного, як небо від землі. І все таки ніхто не може заперечувати, що ми стоїмо на порозі ліквідації останнього серйозного капіталістичного класу, класу куркулів. Ясно, що ми вже вийшли з перехідного періоду в старому його розумінні, вступили в період прямого й розгорненого соціалістичного будівництва цілим фронтом. Ясно, що ми вже

вступили в період соціалізму, бо соціалістичний сектор держить тепер у руках всі господарські підйоми всього народного господарства, хоч до побудови соціалістичного суспільства і знищення класових відмін ще далеко" („П. Л."; ст. 306).

Той факт, що соціалістичний сектор держить тепер у руках усі господарські підйоми всього народного господарства, що він абсолютно *переважає* всі інші, вкупі взяті уклади і, таким чином, утворює *нову якість* в народному господарстві, створює дійсність безпосереднього планування, всім господарством країни — все це й свідчить, що ми вступили в період соціалізму, побудували фундамент соціалістичної економіки. Це вже є основа нової соціалістичної формації, фундамент нової соціально-економічної формації, яка твориться в процесі революції як у галузі матеріальної, так і духовної культури.

Проте, оскільки повного соціалістичного суспільства ще немає, лишилися в певній мірі й інші, не соціалістичні уклади. Тому тов. Сталін не каже про те, що неп уже зліквідовано: він ще залишився (але в обмеженій формі), у своїй останній стадії.

Звідси й постає боротьба на два фронти: проти правих, у першу чергу, які недооцінюють того, що ми побудували фундамент соціалістичної економіки, і проти „лівих“, які недооцінюють ще непережитого етапу останньої стадії непу і намагаються перестрибнути через конкретну дійсність.

„Не тільки єдність протилежностей, але *переходи кожної* означеності, якості, риси, сторони, властивості в *кожне* інше (в свою протилежність)". „Звичайне уявлення схоплює різницю й протиріччя, але не перехід від одного до другого, а це найважливіше". (IX Лен. збірн., стор. 259, 113).

Отже, не тільки розкриття єдності протилежностей, але й *роzkри т т переходів* від одного до другого становлять найважливіші сторони діалектики, підкреслює Ленін. Тов. Сталін у даному разі не тільки показує двоїстість радянської економіки, боротьбу її протилежностей, конкретизує розроблення діалектики в цьому напрямі, але в нових, якісно інших умовах, розкриває процес розвитку — що є найважливіше — від першої стадії непу до його останньої стадії, показує діалектичне переплетіння останньої стадії непу і періоду соціалізму. Тим самим він збагачує матеріалістичну діалектику, конкретизуючи її на зразках сучасної дійсності.

* * *

Вихоплюючи лиш один бік непу, Троцький перекинуто тлумачив неп як поновлення капіталізму, як простий відступ. Троцький і „нова опозиція“ тим самим довели, по суті, свою невіру в можливість побудови соціалізму. Партія, під керівництвом Леніна, а потім тов. Сталіна, розглядаючи неп як двобічний процес боротьби, ростищила цю контрреволюційну концепцію.

„На ділі, — казав тов. Сталін ще в 1926 році, — неп є політика партії, що допускає боротьбу соціалістичних і капіталістичних елементів і передбачає перемогу соціалістичних елементів над елементами капіталістичними. На ділі неп тільки почався відступом, але його розраховано на те, щоб у процесі відступу перегрупувати сили й почати наступ. На ділі ми наступаємо вже протягом кількох років і наступаємо успішно, розвиваючи нашу індустрію, розвиваючи радянську торгівлю та усуваючи приватний капітал" („П. Л.", ст. 206).

У Троцького формально-логічний підхід: або відступ, або наступ. На ділі неп є не лише відступ, але й перегруповання сил для безпосереднього наступу. Неп у цілому є стратегічний план наступу пролетаріату, за допомогою такого резерву, як середнє селянство, наступу іншими шляхами в порівнянні з військовим комунізмом. Така є діалектика класової боротьби, як її по-ленінському розумів тов. Сталін у боротьбі з троцькізмом.

Не розуміючи двоїстої природи радянської економіки, отожднюючи радянське господарство з капіталізмом, троцькізм, як відомо, приходять до висновку про неможливість побудови соціалізму в СРСР. Особливо тепер контрреволюційний троцькізм цілковито заперечує дійсність будування соціалізму в нашій країні, заперечує факт побудови фундаменту соціалістичної економіки, дотримуючи, очевидно, правила: якщо факти не відповідають теорії троцькізму, тим гірше для фактів.

Цілковито „вкупі і влюбі“ з усіма соціал-фашистами II-го Інтернаціоналу, для обґрунтування своєї позиції троцькізм підносить теорію так званого „рівня продуктивних сил“. З цієї теорії виходить, що тільки ступінь розвитку продуктивних сил (їх отожднюється з технікою) вирішує питання переможної пролетарської революції і можливість побудови соціалізму. Роль революційного класу пролетаріату як живого носія економіки, роль його партії, активний характер класової боротьби в розвитку суспільства фактично зводиться на ніщо; роль продукційних відносин зводиться до пасивного стану. Це, як казав тов. Сталін, теорія „схилиння перед стихійністю“, теорія автоматичного розвитку суспільства залежно від рівня продуктивних сил.

У боротьбі з цією теорією автоматизму в суспільних явищах тов. Сталін по марксо-ленінському висвітлює дійсність, розкриває діалектику розвитку радянського суспільства. Виходячи з двоїстості природи непу, тов. Сталін каже, що неп, хоч і дійсно допускає на певних, обмежених умовах поновлення капіталізму, хоч і є певна поступка дрібнотоваровому селянському господарству, але в ньому основне: соціалістичний сектор в руках диктатури пролетаріату, командні висоти—забезпечують і політично, і економічно можливість побудови повного соціалістичного суспільства.

„Ми допустили оживлення капіталізму, ми ввели неп для того, щоб підняти ріст продуктивних сил, збільшити кількість продуктів у країні, зміцнити спілку з селянством“ („Об опозиции“, ст. 207).

Правий ухил, кажучи про завдання розвитку продуктивних сил, виходить з теорії „рівноваги“, з теорії „самопливу“. Виступаючи проти правоухильників за розвиток продуктивних сил, за продуктивність праці, тов. Сталін казав:

„Відміна радянського суспільства від усякого іншого суспільства в тому саме й є, що воно зацікавлене не в усякому зростанні продуктивності праці, а в такому зростанні, що в ньому переважають соціалістичні форми господарства, отже, перемагаються й витісняються капіталістичні форми господарства“ („П. Л.“, ст. 374).

Чи є така можливість? Чи не буде тут перешкодою рівень розвитку продуктивних сил? Тов. Сталін доводить, що нові продукційні відносини—соціалістичні відносини, які утворилися в умовах диктатури пролетаріату, принципово відмінні від відносин капіталістичних. Вони утворюють такі можливості, що ми можемо догнати й випередити техніку передових капіталістичних країн за порівняно короткий термін. На XV з'їзді партії тов. Сталін наводить ці принципи переваги радянського суспільства:

1. Націоналізована промисловість вільна від корисливих і антисуспільних інтересів капіталістичних груп, має можливість розвиватися в інтересах суспільства в цілому.

2. Найбільша і найсконцентрованіша промисловість з усіх промисловостей у світі, вона має всі можливості побивати приватну капіталістичну промисловість.

3. Держава, тримаючи в своїх руках націоналізований транспорт, націоналізований кредит, націоналізовану, зовнішню торгівлю, загальний державний бюджет, має всі можливості керувати націоналізованою промисловістю в *плановому* порядку, як єдиним промисловим господарством.

4. Завдяки плануванню й регулюванню цін, ми маємо можливість „підняти місткість внутрішнього ринку“, утворюючи „постійне джерело для дальшого розгортання виробництва“ і тим самим уникаючи криз, властивих капіталістичному господарству.

5. Знаціоналізована промисловість розгортається не в умовах руйнації села і ворожих стосунків з ним, як при капіталізмі, але в обставинах поступового зближення між містом і селом.

6. Знаціоналізована промисловість опирається на робітничий клас, як на гегемона всього нашого розвитку, завдяки чому вона має можливість з більшою легкістю розвивати техніку взагалі, продуктивність праці зокрема, і застосовувати раціоналізацію виробництва й керування, маючи підтримку широких мас робітничого класу, чого немає і не може бути в капіталістичній системі промисловості". І далі: „Нечуваний темп розвитку нашої соціалістичної промисловості є прямий і безсумнівний доказ переваги радянської системи виробництва перед системою капіталістичною“ (Отчет, ГИЗ, 1928 р., ст. 40—42).

Тов. Сталін не раз доводив принципову відмінність продукційних відносин соціалістичного сектора в умовах диктатури пролетаріату, підкреслюючи це як величезну перевагу в розвитку продуктивних сил СРСР, не зважаючи на нашу порівняну технічну відсталість. На поширеному пленумі ВККІ в 1926 р. він говорив:

„Хіба той факт, що на чолі виробництва стоять не дармоїди, а самі виробники, хіба цей факт не є величезним чинником того, що соціалістична система господарств матиме всі шанси, щоб просунути господарство вперед семимильним кроком і довести свою перевагу перед капіталістичною системою господарства в найкоротший термін“ („Об оппозиции“, ст. 538).

На чолі виробництва не дармоїди, а самі виробники — ось що настійно підкреслює тов. Сталін. Всі ці висловлення тов. Сталіна зводяться до того, що нові форми продукційних відносин — соціалістичні форми виробництва — дають нечувані темпи розвитку продуктивних сил, що продукційні відносини у нас є активна форма розвитку продуктивних сил. Отже, в умовах занепадного капіталізму продукційні відносини гальмують розвиток продуктивних сил, інакше кажучи, форма суспільного виробництва перешкоджає розвитку його змісту. В умовах диктатури пролетаріату навпаки: соціалістичні продукційні стосунки є активна форма розвитку нових, соціалістичних продуктивних сил, інакше кажучи, форма суспільного виробництва є активною силою для розвинення змісту — продуктивних сил суспільства.

„Боротьба змісту з формою і навпаки. Скинення форми, перероблення змісту“ (Ленін). Це теоретичне узагальнення Леніна знайшло свою розвинену конкретизацію, як ми показали, в працях тов. Сталіна.

Відомо, що категорії форми й змісту — продукційних відносин і продуктивних сил — в умовах капіталізму розроблені у Маркса й Енгельса. Продукційні відносини, коли вони стали гальмом розвитку продуктивних сил, мають знищитися шляхом пролетарської революції, що в її розвиткові диктатура пролетаріату будує нову соціалістичну економіку. Ось куди було спрямоване вістря теоретичного аналізу засновників марксизму.

Це питання — про продукційні відносини як форму розвитку продуктивних сил — особливої загостреності, надзвичайної актуальності набуло вже в епоху імперіалізму і пролетарських революцій, зокрема в СРСР, в зв'язку з переламним моментом від періоду відбудовного до реконструктивного і в самий реконструктивний період, коли постало, як першочергове, завдання технічної реконструкції господарства, коли питання темпів розвитку, завдання догнати й випередити технічно передові капіталістичні країни стало на всю широчінь і цілком практично, як питання життя чи смерті радянської країни.

Тов. Сталін, на чолі ЦК, скерував партію єдино вірним шляхом. У боротьбі з ухилами і перекрученнями тов. Сталін далі конкретизує й поглиблює розроблення діалектики форми й змісту продуктивних сил і продукційних відносин — підкреслюючи керівну роль продукційних соціалістичних відносин за умов диктатури пролетаріату, як активну форму відносно розгортання нечуваних темпів розвитку продуктивних сил. Практика соціалістичного будівництва, факти, цифри, ці показники наших темпів будівництва, підтвердили вірність теоретичних обґрунтувань тов. Сталіна, як і теорія, в свою чергу, добре освітлювала шлях цій практиці соціалістичного будівництва.

В соціальній природі радянського господарства переходового періоду, у співвідношенні його класових сил закладені всі можливості побудови соціалізму. Соціалістичні продукційні відносини за диктатури пролетаріату є активна форма для величезних темпів розгортання соціалістичних продуктивних сил. Про це була вже мова.

Розвиток антагоністичного суспільства, казали засновники марксизму, є розвиток у класовій боротьбі. Самопливом класи не сходять із сцени історії. Антагоністичні класи у взаємній боротьбі не здаються, боротьба на життя чи смерть закінчується знищенням. Ось чому й перехідний період, період боротьби між капіталізмом і соціалізмом, є період *диктатури пролетаріату*, період нещадної класової боротьби.

Диктатура пролетаріату не є закінчення класової боротьби, а є продовження її в нових формах. „Диктатура пролетаріату — це класова боротьба пролетаріату, що перемиг і взяв до своїх рук політичну владу, проти буржуазії, що переможена, але не знищена, що не зникла ще, не перестала чинити опір, що збільшила свій опір“ (*Ленін*).

Одже, диктатура пролетаріату є новий *якісний* вираз класової боротьби за перехідного періоду. Це заперечують праві опортуністи, керуючись своєю механістичною теорією. Процес класової боротьби в період переходу від капіталізму до безкласового суспільства вони тлумачать механістично, як просте кількісне зменшення класової боротьби, як поступове вrostання в соціалізм куркуля і концесіонера (Бухарін), як плавкий і самопливний розвиток. Один з героїв п'єси Безименського, Дундя, казав:

„Я так вот понял рок судьбы:
Борьба была... до нашей власти.
Но власть у нас. Настало счастье —
И нету классовой борьбы“.

Проти такого „дундівського“ розуміння диктатури пролетаріату рішуче й по-ленінському борюється тов. Сталін.

„Диктатура пролетаріату є найгостріша форма класової боротьби“. „Бухарінська теорія вrostання куркулів у соціалізм являє собою, таким чином, відхід від марксо-ленінської теорії класової боротьби“ („П. Л.“, ст. 351, 353).

Коли правий опортунізм, із своєю механістичною методологією відбиваючи класові інтереси куркуля, неспроможен зрозуміти насильну сторону диктатури пролетаріату, то троцькізм, із своїм суб'єктивістським методом, навпаки, оцінює диктатуру пролетаріату тільки з її насильної сторони: він вважає класову боротьбу за непримиренну не тільки відносно капіталістичних елементів, але й відносно трудового селянства, яке він отожднює з капіталізмом. Цим він з другого кінця приходиться до тих же ліквідаторських висновків щодо долі диктатури пролетаріату.

„Нова“ троцькістська опозиція теж перекручувала ленінізм. Зокрема Зінов'єв, як це показав тов. Сталін, давав два суперечні визначення: в одному випадку він отожднював диктатуру пролетаріату, з диктатурою партії, в другому — розглядав її як керівництво двох класів — робітників і селян.

В боротьбі із цими перекрученнями й фальсифікаціями яскраво підноситься фігура тов. Сталіна. З такою могутньою зброєю в руках, як матеріалістична діалектика, він боронить чистоту ленінізму від різних перекрутників і фальсифікаторів, конкретизує ленінські настанови щодо диктатури пролетаріату, тим самим збагачує теорію марксизму-ленінізму.

Тов. Сталін визначає три основні сторони, властивості диктатури пролетаріату: 1) придушити експлуататорів, організувати оборону країни і до

помогти світовій пролетарській революції; 2) притягти до соціалістичного будівництва всі інші трудові маси і керувати ними; 3) знищити класи і побудувати безкласове суспільство — соціалізм.

„Пролетарська диктатура є поєднання всіх цих трьох властивостей. Жодну з них не можна виставити, як *єдину* характерну ознаку диктатури пролетаріату; навпаки, досить усунути хоч би одну з цих ознак, щоб диктатура пролетаріату перестала бути диктатурою в умовах капіталістичного оточення“ (Сталін, „П. Л.“, ст. 177).

З цієї кількості основних властивостей диктатури пролетаріату нічого не можна відняти, нічого не треба й додавати; тільки всі вони, у своїй єдності, утворюють новий якісний вираз такої форми класової боротьби, як диктатура пролетаріату.

Цієї суті диктатури пролетаріату — рухливої, живої взаємодії трьох її властивостей, в залежності від конкретних умов розвитку, правим і троцькістам не дано зрозуміти.

Класова боротьба за диктатури пролетаріату не йде за формулою плавного загасання, як це проповідують праві. Навіть тепер, коли питання „хто кого“ всередині країни вирішено остаточно на користь соціалізму і побудовано фундамент соціалістичної економіки, ще й тепер, і надалі, як це визнала XVII партконференція, „неминуче загострення класової боротьби в окремі моменти і, особливо, в окремих районах та на окремих ділянках соціалістичного будівництва“. „В зв'язку з цим перед партією стоїть завдання зміцнення пролетарської диктатури і дальше розгортання боротьби з опортунізмом, а особливо з правим ухилом, як головною небезпекою на даному етапі“.

Отже, шлях до безкласового суспільства йде не по лінії послаблення диктатури пролетаріату, а по лінії зміцнення її.

„Ми за відмирання держави. І ми зараз стоїмо за зміцнення диктатури пролетаріату що являє собою найдужчу і наймогутнішу владу з усіх державних влад, що існують досі. Вищий розвиток державної влади, щоб підготувати умови для відмирання державної влади, — ось марксистська формула. Це „суперечливо“? Так, „суперечливо“! Але суперечливість ця життєва, і вона цілком відбиває Марксову діалектику“ (Сталін, „П. Л.“, ст. 501).

В матеріалістичному переробленні гегелівської діалектики Ленін писав: „Нежничанье“ з природою і історією (у філістерів) — намагання очистити їх від суперечностей і боротьби“ (XI Лен. зб., ст. 99). Проти „нежничанья“ філістерів — правих опортуністів, що намагаються „очистити“ диктатуру пролетаріату від суперечностей, від боротьби, тов. Сталін проводить рішучу війну. Суперечності розв'язуються боротьбою, учить матеріалістична діалектика. Тов. Сталін конкретизує це в ученні про диктатуру пролетаріату.

Не розуміючи суті диктатури пролетаріату, спираючись на той факт, що Ленін називав наш уряд робітничо-селянським, перекрутки формально-логічно намагаються невірно тлумачити класову природу нашої держави. Тов. Сталін, у боротьбі з ними учив, що „класова природа нашої держави і нашого уряду очевидна; вона — пролетарська“. Виходячи з ленінського „найвищого принципу — забезпечити союз пролетаріату з селянством“, тов. Сталін казав, що тільки в тому розумінні, що пролетарська держава веде свою повсякденну практичну політику, щоб забезпечити союз із трудовим селянством, тільки через це уряд наш можна називати робітничо-селянським.

„Не можна смілувати, а значить отождивати нашу державу з нашим урядом. Держава і уряд однорідні щодо своєї класової природи, але уряд вужчий щодо обсягу і він не покриває держави“ („П. Л.“, ст. 212).

Отже, пролетарська держава і робітничо-селянський уряд мають одну, *спільну* класову суть — пролетарську, бо тільки пролетаріат, згідно з своєю класовою природою, здібний поставити перед собою завдання

збудувати безкласове суспільство, а його уряд у повсякденній практичній роботі здійснює це завдання. В цьому, по суті, їх спільність. Відміна уряду від держави є в тому, що класовий у своїй суті уряд практичну політику свою здійснює в союзі з іншим трудовим класом — з селянством. Через це його й можна називати робітничо-селянським.

Так, зостосовуючи діалектику загального і особливого, тов. Сталін бореться проти перекутників і фальсифікаторів за ленінське розуміння питань держави і уряду.

Досі мова йшла про класову суть диктатури пролетаріату. Тепер треба розглянути питання, як каже, цитуючи Леніна, тов. Сталін, „з погляду її побудови, з погляду її механізму“, з погляду ролі й значення тих „привідних пасів“, „підойм“ і „напрямної сили“, що їх сукупність складає „систему диктатури пролетаріату“ („Питання ленінізму“, ст. 178). Інак кажучи, треба розглянути взаємозв'язки, взаємодію таких організацій, як партія, ради, профспілки, кооперація, союз молоді.

Опортуністи й фальсифікатори ленінізму тут чимало накрутили. Троцькістська „нова опозиція“ підмінювала диктатуру пролетаріату „диктатурою партії“ (Зінов'єв); так звана „робітнича опозиція“ виявляє синдикалістський ухил, намагаючись відірвати профспілки від керівництва партії; в самопливній концепції правих опортуністів справа об'єктивно зводилась до заперечення провідної ролі партії. При наявності різних відмін цього антиленінського крутіства спільне для всіх них є недіалектичний, метафізичний підхід до справи, невикриття діалектики системи диктатури пролетаріату.

Тов. Сталін так каже про єдність окремих складових частин системи диктатури пролетаріату:

„Отже, профспілки, як масова організація пролетаріату, що зв'язує партію з класом, насамперед у галузі виробництва; *ради* як масова організація трудящих, що зв'язує партію з ними, насамперед у галузі державній; *кооперація* як масова організація, головним чином — селянства, що зв'язує партію із селянськими масами, насамперед у галузі господарській; у справі притягнення селянства до соціалістичного будівництва; *союз молоді*, як масова організація робітничої і селянської молоді, що на неї покладається завдання полегшити авангардові пролетаріату соціалістичне виховання нового покоління і вироблення молодих резервів; і, нарешті, *партія*, як основна напрямна сила в системі диктатури пролетаріату, що повинна керувати всіма цими масовими організаціями. Така, в цілому, є картина „механізму“ диктатури, картина „системи диктатури пролетаріату“ („П. Л.“, ст. 180).

Партія, профспілки, ради, кооперація, союзи молоді — все це є єдине, ціле, все це є цілість *окремих* складових частин, внутрішньо органічно пов'язаних. Тов. Сталін каже:

„Ці організації потрібні пролетаріатові, бо без них він неминуче зазнав би поразки в боротьбі за повалення буржуазії, в боротьбі за зміцнення своєї влади, в боротьбі за будівництво соціалізму. Систематична допомога цих організацій і напрямна сила авангарду потрібні, бо без цих умов неможлива хоч до якоїсь міри довгочасна й міцна диктатура пролетаріату“ („П. Л.“, ст. 178).

Справді: без профспілок був би розрив між партією і основними масами робітничого класу; без кооперації — господарський розрив між робітничим класом, її партією і трудовими масами селянства; без рад — розрив між партією і трудовими масами тощо.

Наявність хоч одного з цих розривів приводила б до порушення всієї системи диктатури пролетаріату в цілому, відсутність будь-якої окремої складової частини приводила б до порушення всієї цілості. Така є діалектика цілого й частин.

Коли мова йде про окремі складові частини всієї системи пролетаріату — партія, ради, кооперація тощо — не можна між ними всіма ставити знак рівності. Серед усіх них *особливе* місце займає партія.

„Партія є основна провідна сила в системі диктатури пролетаріату“. „Її призначення — *об'єднувати* роботу всіх без винятку масових організацій пролетаріату і *спрямовувати* їх діяльність на одну мету, на визволення пролетаріату“ („Питання ленінізму“, ст. 180, 179).

Безумовно, що такої *особливої* ролі в системі диктатури пролетаріату інші організації не мають. Отже, тільки цілість усіх окремих складових частин у їх внутрішній єдності, і саме цих, а не інших — партії, профспілок, рад, кооперації, союзу молоді — утворює „систему диктатури пролетаріату“. Серед цих окремих складових частин *особливе* керівне місце займає партія.

Одним із прикладів нерозуміння накресленої тут діалектики питання є, зокрема, плутанина троцькістської опозиції, що зводиться до підміни диктатури пролетаріату диктатурою партії. Методологічно це перекручення є наслідком того, що серед окремих елементів, що складають цілість, не розуміють значення *особливого*, що за роллю частини не бачат усього цілого. Словом, цілість підмінюється частиною.

Тов. Сталін розбиває цю методологію. Підкреслюючи особливе, провідне значення партії в системі диктатури пролетаріату, він каже:

„В цьому розумінні можна було б говорити, що диктатура пролетаріату є, по суті, „диктатура“ його авангарду, „диктатура“ його партії, як основної провідної сили пролетаріату“. І далі: „Сказати „по суті“ ще не значить сказати „цілком“. Коли партія здійснює диктатуру пролетаріату, і в цьому розумінні диктатура пролетаріату є по суті „диктатура“ його партії, то це ще не значить, що „диктатура“ партії (провідна роль) *тождна* з диктатурою пролетаріату, що перша дорівнює другій своїм обсягом. Немає потреби доводити, що диктатура пролетаріату ширша й багатша, ніж провідна роль партії“ („Питання ленінізму“, ст. 181 — 182. Підкреслення моє.— М. Н).

Що значать слови тов. Сталіна, що „диктатура пролетаріату є по суті „диктатура“ його партії?“ Це значить, що класова *суть пролетаріату*, який диктаторсько, не поділяючи з іншими класами, користується владою, і класова *суть* його авангарду — *партії* — є одна — пролетарська. „Диктатура партії“, як доводить тов. Сталін, це значить, що в системі диктатури пролетаріату жодне важливіше політичне або організаційне питання не розв'язується без провідних указівок партії.

Диктатура пролетаріату має й інші специфічні для неї *прояви*. Тов. Сталін каже:

„Диктатура пролетаріату *ширша й багатша*, ніж провідна роль партії“. Диктатура пролетаріату складається з провідних указівок партії плюс здійснення цих указівок масовими організаціями пролетаріату, плюс проведення їх у життя людиною. Тут ми маємо, як бачите, цілу низку переходів і проміжних щаблів, які становлять далеко не маловажний момент диктатури пролетаріату“. („Питання ленінізму“, ст. 182).

Як бачимо, тов. Сталін указує додаткові вияви, специфічні для диктатури пролетаріату, — вияви, які не дають підстави отожднювати диктатуру пролетаріату з провідною роллю партії при наявності спільної суті в них. „Не можна протиставляти диктатуру пролетаріату, — каже далі т. Сталін, — керівництву („диктатурі“) партії. Не можна тому, що керівництво партії є головне в диктатурі пролетаріату“. Отже, в питаннях диктатури пролетаріату тов. Сталін многобічно застосовує матеріалістичну діалектику, конкретизує її і тим самим висвітлює шляхи боротьби пролетаріату за соціалізм.

VIII

Тільки диктатура пролетаріату, тільки вірне використання всіх сил, „система диктатури пролетаріату“ дає можливість побудувати соціалістичне суспільство. Але *можливість не є дійсність*. Виявити реальну можливість побудови соціалізму — це значить виявити загальну тенденцію, таку закономірність розвитку, в якій об'єктивна і суб'єктивна сторона збігаються. Відомо, що „люди самі роблять свою історію“, що носієм економічних стосунків у класовому суспільстві є класи, які, як живі люди, тішаються, страждають, бажають, борються — словом, проявляють свою діяльність. Відомо, що історичний процес розвитку суспільства відрізняється від природного, стихійного процесу не тільки тим, що людство бореться з природою не

безпосередньо, як тварини, а за допомогою засобів праці. Історичний процес відрізняється також і тим, що людина бореться з природою свідомо, ставлячи перед собою ті чи інші цілі на кожному етапі розвитку суспільства.

Пізнати закони об'єктивного розвитку історичної дійсності, пізнати напрями цього розвитку і свідомо скеруваги суб'єктивну діяльність у напрямі до певної мети, те, що Енгельс називає „здатністю виносити рішення із знанням справи“, — в цьому є зміст діалектики свободи й доконечності. Це особливо стосується до переходової доби.

В розробленні цього питання тов. Сталін вносить свою, немалу частину праці, зокрема в ученні про роль партії в будівництві соціалізму.

В антагоністичних формаціях, в наслідок переплетіння тисяч і мільйонів окремих воель окремих індивідів, в цілому утворюється стихійний процес суспільної боротьби класів. На основі його виникає свідомість того чи іншого класу, а свідомість цю репрезентує, оформлює і скеровує партія. В переходову добу іде процес об'єднання суб'єктивного і об'єктивного моментів, роз'єднаних в антагоністичних суспільствах. Щодо Жовтневої революції, наприклад, тов. Сталін так казав про роль в ній партії:

„Партія протягом усього періоду підготування до Жовтня завжди спирається у своїй боротьбі на стихійне піднесення масового революційного руху; спираючись на стихійне піднесення, партія забезпечила собі неподільне керування рухом“ („П. Л.“, ст. 79).

Спираючись на стихійне піднесення революційного руху, який є виразом б'єктивного розвитку історії, виразом *доконечності* розвитку суспільства, партія, як носій прагнень пролетаріату, пізнаючи доконечність розвитку; напрямом цього розвитку, скеровує волю пролетаріату на досягнення певних цілей, що усвідомлені як доконечні. А в цьому власне й виявляється *свобода* діяльності пролетаріату, тим більша свобода, чим сильнішу реальну підойму у вигляді партії створив клас для здійснення свого історичного завдання.

За марксизмом-ленінізмом виходить: стихійний рух, що виявляє доконечність, є *основа*; свідомість — *керівний* принцип; у своїй єдності вони творять конкретний процес опанування суб'єктом об'єктивних законів.

Методологічна цінність розкриття категорій основи і керівного принципу в робітничому революційному рухові — величезна. Відомо, що саме ця методологія лягла в основу стратегії й тактики більшовицької партії. Заперечення цього принципу веде до заперечення ленінізму, до зради пролетаріату. Відомо, наприклад, що заперечення ролі керівного принципу приводить лідерів II Інтернаціоналу до теорії „схилиння перед стихійністю“, яку так рішуче критикує тов. Сталін у книзі „Про основи ленінізму“. Ось чому далеко недосить визначити лиш загальні об'єктивні умови побудови соціалізму, висвітлити стихійний процес боротьби пролетаріату. Треба намітити конкретні шляхи боротьби за соціалізм і конкретні завдання практичної буденної роботи, практичної класової боротьби для кожного етапу, кожного окремого періоду розвитку.

Шляхи ці нам відомі. Це — індустріалізація країни, суцільна колективізація, швидкі темпи розвитку радгоспів, технічна й соціальна реконструкція всього нашого господарства для побудови повного соціалістичного суспільства. Але суспільство переходової доби неоднорідне, воно складається з цілої низки класів і класових прошарків, з різними інтересами, з різними властивими їм ідеями про шлях розвитку суспільства. Єдино вірний, науково і на практиці обґрунтований шлях розвитку суспільства є шлях марксизму-ленінізму, а єдиний послідовний, до кінця революційний клас, здатний свідомо йти цим шляхом, є пролетаріат.

Отже, перед революційним пролетаріатом, і, в першу чергу, перед його найкращою частиною, його авангардом — партією — стає завдання свідомої класової боротьби. Інакше кажучи, класова боротьба пролетаріату

з буржуазією, особлива якнайупертіша, якнайскладніша боротьба в умовах диктатури пролетаріату, боротьба на життя чи смерть, вимагає міцного керівництва партії. Ось чому за міцну партію до-ленінському борвся тов. Сталін, підкреслюючи слова Леніна:

„Без партії, залізної, загартованої в боротьбі, без партії, що їй довіряє *все чесне в даному класі*. без партії, що вмє стежити за настроєм маси і впливати на нього, провадити успішно таку боротьбу не можна (див. XXV, стор. 191)“ („П. Л.“, ст. 198, курсив тов. Сталіна).

Партія є організація, де, як у фокусі, концентрується свідомість революційного пролетаріату, організація для керівництва стихійним революційним рухом,—ось що підкреслює тов. Сталін. Він рішуче борється проти теорії „схиляння перед стихійністю“ у представників II Інтернаціоналу, яка виявляється в них у так званій теорії „продуктивних сил“:

„Я маю на увазі опошлену лідерами II Інтернаціоналу так звану теорію „продуктивних сил“, яка все виправдує і всіх примирює, констатує факти і пояснює їх після того, коли вони вже всім набридли, і, констатуючи, на цьому заспокоюється. Маркс сказав, що матеріалістична теорія не може обмежуватись поясненням світу, що вона повинна ще змінювати його“ („П. Л.“, ст. 15).

І далі, наводячи приклад банкрутства II Інтернаціоналу в зв'язку із світовою імперіалістичною війною, тов. Сталін іронізує над безглуздяма цієї теорії:

„Все було так, як воно повинно бути. Поперше, тому, що Інтернаціонал є „інструмент миру“, а не війни; подруге, тому, що в умовах того „рівня продуктивних сил“, який був тоді, нічого іншого не можна було робити“. „Винні“ продуктивні сили“. Це нам точно пояснює теорія продуктивних сил пана Каутського, а хто не вірить у цю „теорію“, той не марксист. Роль партій? Значення її у рухові? Але що може робити партія з таким вирішальним чинником, як „рівень продуктивних сил?“ („П. Л.“, ст. 15).

„Теорія схиляння перед стихійністю рішуче повстає проти того, щоб надати стихійному рухові свідомого, планового характеру. Вона проти того, щоб партія йшла попереду робітничого класу, щоб партія підносила маси до рівня свідомості, щоб партія вела за собою рух... Теорія стихійності є теорія недооцінки ролі свідомого елемента в рухові, ідеологія „австизму“, логічна основа всякого опортунізму“ („П. Л.“, ст. 14).

Отже, проти абстрактної, нежиттєвої, відірваної від живих людей, від класової боротьби теорії, проти „чистої стихійності“, „чистого“ об'єктивізму в розвитку подій, без втручання активної свідомої діяльності людей, проти такої метафізики, що є логічна основа всякого опортунізму, рішуче борється тов. Сталін, так само як і проти волюнтаризму, відриву суб'єкта від об'єкта і зведення об'єкта до суб'єкта. Роль партії, особливо роль партії як проводиря в боротьбі за зміну світу, за революційне перероблення його,—ось що підкреслює тов. Сталін, виходячи з марксо-ленінської діалектики революційної дії. На основі марксо-ленінської діалектики об'єктивного і суб'єктивного, діалектики стихійності і свідомості в революційному рухові, в історичному процесі, тов. Сталін рішуче борється проти „об'єктивістської“ теорії II Інтернаціоналу, теорії „схиляння перед стихійністю“, підкреслюючи керівну роль партії пролетаріату в його боротьбі за соціалізм. Так само він борється і проти „лівої“ фрази суб'єктивізму, що є лише другий бік того ж таки „об'єктивізму“.

* * *

Контрреволюційний троцькізм, ідучи „вкупі і влюбі“ з II Інтернаціоналом, поділяючи погляд теорії „рівня продуктивних сил“ (про що ми вже раніше говорили), тим самим виявляє той самий струвістський об'єктивізм. І це у Троцького, як еkleктика, переплітається з суб'єктивістським методом.

Сюди ж, до „об'єктивізму“, хоч і в іншій своєрідній формі, належить і правий ухил. Справді, теорія Бухаріна про „рівновагу“ двох секторів заперечує боротьбу соціалістичного сектора за подолання, а потім і зни-

щення капіталістичного і за перероблення простого товарового господарства, про що ми вже говорили раніше. Так само заперечує цю боротьбу й „теорія самопливу“, з якої виходить, що дрібнотоварове сільське господарство без активної боротьби пролетаріату, самопливом піде по соціалістичному шляху. Замість активного втручання в процес розвитку шляхом керівництва партії, направленого на те, щоб „змінювати світ“ (Маркс), змінювати соціальні відносини в бік до соціалізму, у правих виступає теорія самопливу, невтручання в об'єктивний процес, споглядання. Замість діалектики свободи й доконечності, свободи, що розуміється по марксо-ленінському, як свобода „змінювати світ“ на основі „здатності виносити рішення із знанням справи“ (Енгельс), замість цього у правих свобода є спокійне споглядання об'єктивного процесу розвитку суспільства. Це, по суті, є той же струвістський „об'єктивізм“ в нових умовах диктатури пролетаріату; а пасивне споглядання є допомога активному, скаженому опорі капіталістичних елементів.

Відомо, як рішуче й до кінця послідовно, на основі діалектики об'єктивного й суб'єктивного, стихійності і свідомості, бореться тов. Сталін проти цих антимарксівських теорій.

IX

Тов. Сталін так казав про правих:

„Визнаючи формально можливість збудувати соціалізм в одній країні, вони не хочуть визнавати тих шляхів і способів боротьби, що без них не можна збудувати соціалізм“. „Вони гадають, що соціалізм можна збудувати нишком, самопливом, без класової боротьби, без наступу на капіталістичні елементи“ („П. Л.“, ст. 495 — 496).

Отже, можливість побудови соціалізму праві визнають лише формально; це в них тільки видимість, а по суті їх теорія приводить до неможливості побудови соціалізму.

Треба відзначити, що категорії видимості й суті, про які йде мова, грають дуже важливу роль у пізнанні дійсності, в революційній дії. В історії відомо чимало фактів, коли проводирі, приймаючи видимість за суть, перекручено розуміли конкретну історичну дійсність і тягнули революційний рух на невірний шлях. Тов. Сталінові належить велика заслуга глибокого розроблення категорій видимості й суті.

Під „лівою“ революційною фразою тов. Сталін розкрив у свій час справжню опортуністичну суть троцькізму і, в боротьбі з ним, викрив усю згубність троцькістського шляху. Тов. Сталін викладає категорії видимості й суті мовою, зрозумілою масам. Згадаймо, наприклад, його знамениту формулу щодо троцькізму: „Підеш ліворуч, прийдеш праворуч“.

Як же розв'яже тов. Сталін питання про можливість і дійсність в аналізі будівництва соціалізму в СРСР?

„Я казав про переваги радянської системи господарства перед системою капіталістичною. Казав про ті колосальні можливості, що їх дає нам наш лад у справі боротьби за цілковиту перемогу соціалізму. Казав про те, що без цих можливостей, без використання цих можливостей, ми не могли б домогтися тих успіхів, що їх ми здобули за минулий період“.

Але ось запитання — чи зуміла партія правильно використати можливості, що їх дає нам радянський лад?“ („П. Л.“, ст. 485).

Радянський лад, умови диктатури пролетаріату, — це реальні умови, які утворюють *реальну можливість* побудови повного соціалізму.

„Праві опортуністи твердять, що не забезпечує нам перемогу соціалізму — отже, можна не турбуватися про темп індустріалізації, розвиток радгоспів і колгоспів і т. ін., бо перемога забезпечена порядком, так би мовити, самопливу. Це, звичайно, неправильно і безглуздо. Говорити так — значить заперечувати роль партії в будівництві соціалізму, заперечувати відповідальність партії за це будівництво. Ленін зовсім не казав, що не забезпечує нам перемогу соціалізму. Ленін казав тільки про те, що „економічно й політично не цілком“

забезпечує нам можливість побудувати фундамент соціалістичної економіки. Але можливість не є ще дійсністю”.

„Отже, виходить, що треба твердо відрізнити можливості, які є в нашому ладі, і використання цих можливостей, перетворення можливостей на дійсність. .

Виходить, що цілком припустимі випадки, коли можливості для перемоги є, а партія не бачить цих можливостей, або не вміє їх правильно використати, через що замість перемоги може вийти поразка“ („П. Л.“, ст. 485 — 486).

В доповіді на XIV з'їзді партії тов. Сталін казав:

„Диктатура пролетаріату проводиться не самопливом, а силами партії, під її керівництвом“.

Радянське господарство самопливом не забезпечує перемогу соціалізму. Неп, радянський лад, диктатура пролетаріату створюють умови, які дають можливість побудови повного соціалістичного суспільства. Це — реальна можливість, *перетворення можливості в дійсність вирішується партією*. Невикористання партією всіх можливостей може привести не до перемоги, а до поразки соціалізму, може знищити і ці самі реальні можливості побудови соціалізму. Тільки вірне, міцне керівництво нашої партії, використання нею всіх можливостей забезпечує побудову соціалізму в одній країні.

„Партія, з'єднавшись на основі соціалістичних перспектив нашого будівництва, є та сама підойма, яка так потрібна тепер для того, щоб зрушити соціалістичне господарство в нашій країні“ (Сталін. „Про соц.-дем. ухил“, ст. 72).

„Тільки правильна генеральна лінія могла дати нам перемогу“ (Сталін, промова на XVI з'їзді партії).

Партія не є установа, що дає лиш поради господарському будівництву, як намагаються тлумачити роль партії бюрократичні елементи деяких господарських організацій. Партія не є тільки орган, що дає просто прогнози, споглядаючи господарське будівництво. Ні, партія — це підойма, що б рухати вперед будівництво соціалізму; „партія — бойовий штаб пролетаріату“ (Сталін). Вона керує, вона безпосередньо працює коло будівництва; вона дає генеральну лінію, перевіряє її виконання і сама безпосередньо здійснює її в повсякденній практичній роботі на чолі *широких трудящих мас*. Словом, партія — це фокус, де концентрується вся відповідальність за побудову соціалізму. Ось чому тов. Сталін наводить висловлення Леніна про те, що „наша програма партії не може залишитися тільки програмою партії. Вона повинна перетворитися на програму нашого господарського будівництва, інакше вона непридатна і як програма партії“. Політична й господарська справа — це є одно. Це — дві сторони одного завдання — завдання боротьби за побудову соціалізму.

Отже, *партія завершує питання перетворення* можливості побудувати соціалізм на дійсність побудови соціалізму. Так чітко визначає роль партії тов. Сталін, методологічно розроблюючи категорію можливості й дійсності, методологічно визначаючи категорію *перетворення* одного на друге, визначаючи роль суб'єктивного „чинника“ цього перетворення — роль партії.

Класовий ворог добре зрозумів таке значення й роль партії, і через це покладає надії на те, що в партії виникнуть незгоди. Сподіваючись на послаблення керівної ролі партії, він мріє, що тим самим підірветься будівництво соціалізму, що це потягне за собою дискредитацію партії в очах пролетаріату і широких мас трудящих, а тим самим, на його думку, створяться умови для знищення диктатури пролетаріату. Але ЦК нашої партії на чолі з тов. Сталіном, стократно краще за ворогів розуміє, яку роль грає монолітна *воєність* партії. Прояви ухилів у партії не є просто „нещасні випадки“. Пролетаріат і його партія живуть не в безповітряному просторі, але в оочені інших капіталістичних і дрібнобуржуазних класів та класових прошарків. Окремі, найслабші ланки мільйонної партії піддаються впливам класового ворога і, відбиваючи вплив чужої ідеології,

створюють доконечність рішучої боротьби з ними. „Всяка робітнича партія великої країни може розвиватися лиш у внутрішній боротьбі, в повній відповідності до законів діалектичного розвигку“, наводить цитату з Леніна тов. Сталін. „Виходить,— каже т. Сталін,— що подолання середпартійних незгод шляхом боротьби є закон розвитку нашої партії“ („Оппозиції“, ст. 442).

Ось чому ЦК нашої партії, і на чолі його тов. Сталін, так рішуче, так непримиренно, до кінця послідовно провадить боротьбу за ленінську єдність партії, за сувору, залізну дисципліну в ній. Доконечність цієї боротьби, за вченням тов. Сталіна, методологічно впливає з усього процесу історичного розвитку. Реальну можливість побудови соціалізму може здійснити тільки *внутрішньо* єдина, загартована комуністична партія, партія з залізною дисципліною; провадячи боротьбу на два фронти, вона тим самим щораз більше загартує і зміцнює себе. Така, за вченням тов. Сталіна, є діалектика революційної дії — діалектика перетворення можливості в дійсність.

„Щоб бути справді передовим загонем, партія повинна озброїтись революційною теорією, знанням законів руху, знанням законів революції. Без цього вона не зможе керувати боротьбою пролетаріату, вести за собою пролетаріат“ („Питання ленінізму“, ст. 56).

Слідом за Леніним, який писав, що без революційної теорії не може бути й революційного руху, тов. Сталін підкреслює, що теорія „дає практикам силу орієнтування, ясність перспективи, певність у роботі, віру в перемогу нашої справи“.

Роскриття діалектики об'єктивного розвитку історичного процесу, свідоме спрямування цього розвитку керівництвом партії революційного пролетаріату, партії єдиної, міцно загартованої в боротьбі, озброєної передовою теорією,— в цьому сила більшовизму. В усій діяльності тов. Сталіна революційна дія впливає з вірного ленінського розуміння діалектики свободи й доконечності, діалектики об'єктивного і суб'єктивного, стихійного й свідомого, впливає з розуміння *керівної* ролі партії у класовій боротьбі. На цьому методологічно побудоване вчення про значення й роль партії, зокрема у питаннях побудови соціалізму в нашій країні.

Знаряддя побудови соціалізму в руках диктатури пролетаріату є план. Пролетаріат та його партія є виразники соціалістичної тенденції. Отже, план є конкретний вираз *волі* диктатури революційного пролетаріату, волі його до руху вперед, до боротьби за побудову соціалізму. Це є форма розвитку цілої радянської економіки соціалістичним шляхом. Це є вираз сполучення об'єктивного і суб'єктивного елементів закономірності переходової доби.

Через це план, за своєю суттю, є класовий, партійний. Так розумів це Ленін, так розуміє й тов. Сталін, наводячи на XV з'їзді партії думку Леніна про те, що програма господарського будівництва є заразом програма партії.

Троцькісти, а також правий ухил і „лівачи“, висуваючи свої антимарксівські теорії про природу радянського господарства, перекручували в зв'язку з цим і питання про роль плану. Відомо, що троцькістська теорія Преображенського про два регулятори, або, в іншому її оформленні— теорія Кона про „двоєдиний регулятор“, впливають з нерозуміння радянської економіки, як певної єдності, специфічної для переходової доби. Ось чому, по суті діла, обидві ці теорії за основний регулятор радянського господарства визнають у цілому вартість, яка є категорія капіталістичного суспільства. Це, безумовно, має зв'язок з перекрученням розуміння класової природи середняка, із запереченням можливості побудови соціалізму.

Так само спроба Бухаріна підмінити роль плану своєю антимарксівською теорією „трудова витрата“ не витримує жодної критики. За Бу-

харіним виходить, що закон вартості капіталістичного суспільства в умовах радянського господарства зберігає свій зміст і тільки змінює стару форму. Методологія Бухаріна і тут антидіалектична, бо діалектика форми і змісту є діалектика боротьби. Із зміною змісту змінюється і форма, а ця остання, в свою чергу, грає активну роль в розвитку змісту. „Боротьба змісту з формою, і навпаки. Скидання форми, перероблення змісту“, так говорив тов. Ленін (ІХ Лен. збірник, стор. 259). Бухарін у даному разі механістично відриває одне від другого, і, безумовно, що теорія „трудових витрат“ безпосередньо пов'язана з його теорією рівноваги секторів. з його теорією самопливу. Бо насправді теорією рівноваги двох секторів заперечується керівна роль плану за диктатури пролетаріату. Значить, за Бухаріним, треба шукати інший закон розвитку радянського господарства. В капіталістичному суспільстві регулятивним принципом анархії виробництва є закон вартості, що штовхає його до кризи. Бухарін переносить його в закон „трудових витрат“ і, заперечуючи роль плану, механічно переносить його в умови радянського господарства. Виходить, що „рівновага двох секторів“ регулюється стихійно, самопливом, законом „трудових витрат“. Отже, „теорія рівноваги двох секторів“, „теорія самопливу“, „теорія трудових витрат“ — все це є нерозривні складові частини механістичної концепції Бухаріна.

* * *

Виходячи з правдивого розуміння співвідношення різних укладів радянського господарства, вважаючи, що соціалістичний уклад з моменту переможної Жовтневої революції стає основним, керівним, хоча, на першій стадії непу, ще не переважним, тов. Сталін робить висновок, що план, властивий елементам соціалізму, є керівний принцип, що стихія, властива простому товаровому й капіталістичному господарствам, *специфікується* диктатурою пролетаріату — на різних етапах розвитку різно, в тій чи іншій формі, в різній мірі. Але загалом соціалістичний сектор ліквідує капіталістичний уклад і перероблює дрібнотоваровий. Закономірність розвитку радянського господарства не є закономірність капіталістичного господарства, бо план різними способами бореться і перемагає стихію дрібнотоварового й капіталістичного укладу. XV з'їзд партії в „Директивах до складання п'ятирічки“ ухвалив:

„Принципово іншою стала організаційна форма народного господарства, бо, на основі націоналізації великої промисловості та інших командних висот, уможливилось планове господарське будівництво, яке дедалі витискає анархію товарового капіталістичного ринку“.

На XVI з'їзді партії тов. Сталін казав:

„Радянська система господарства означає, що: 1) влада класу капіталістів скинена й замінена на владу робітничого класу; 2) знаряддя і засоби виробництва: земля, фабрики, заводи тощо, відібрані у капіталістів і передані у власність робітничому класу й трудящим масам селянства; 3) розвиток виробництва підпорядкований не принципіві конкуренції й забезпечення капіталістичного зиску, а принципіві планового керівництва і систематичного піднесення матеріального й культурного рівня трудящих“ („П. Л.“, ст. 276).

Отже, за диктатури пролетаріату „принципово іншою стала організаційна форма народного господарства“, „уможливилось *планове* господарське будівництво“, „розвиток виробництва підпорядкований принципіві планового керівництва“. При цьому посередні форми планування засобом цін, податку тощо, які мали переважну роль в першій стадії непу, в періоді вступу до соціалізму поступилися першим місцем безпосередньому плануванню — в соціалістичній промисловості, у радгоспах, у колгоспах, що їх питома вага в усьому народному господарстві стала абсолютно переважною.

Основний закон руху радянського господарства є диктатура пролетаріату, що забезпечує рух до соціалізму. План (не сам собою, рух до соціалізму не самопливом, а як діяльність, що передумовою її є диктатура проле-

таріату), є вираз економічної і політичної сили диктатури пролетаріату. В останній стадії непу, в періоді вступу до соціалізму, роль планового принципу якісно змінилася. Планування стало абсолютно, і якісно й кількісно, переважним.

З боротьби диктатури пролетаріату з капіталістичними елементами в процесі перероблення дрібнотоварового господарства впливає і відношення плану за диктатури пролетаріату до ринкової стихії — відмінне щодо капіталістичної і щодо дрібнотоварової форми господарювання. Перша — капіталістична — знищується, друга — перероблюється.

Боротьба планового принципу за перероблення стихійного дрібнотоварового господарства на планове, соціалістичне господарство, боротьба за знищення стихії капіталістичного укладу, словом, ці різні форми боротьби плану із стихією — це є класова боротьба. Цю діалектику розвитку перекручували праві, „ліві“ і контрреволюційні троцькісти.

Змістом плану за диктатури пролетаріату є процес побудови соціалізму. Конкретні форми вияву плану є: контрактація, регулювання цін, кредити, господарський розрахунок і т. д. Троцькісти, а також праві й „ліві“, перекручують цю єдність форми й змісту в плановому принципі. На XIV з'їзді партії тов. Сталін гостро виступив проти нерозуміння соціальної ролі торгівлі, грошової системи у Сокольнікова, який вважав ці категорії за капіталістичні.

„Справа зовсім не в тім, що торгівля й грошова система є методи капіталістичної економіки. Справа в тім, що соціалістичні елементи нашого господарства, борючися з елементами капіталістичними, опановують ці методи і зброю буржуазії, щоб подолати капіталістичні елементи; що вони успішно використовують їх проти капіталізму, успішно використовують їх, щоб побудувати соціалістичний фундамент нової економіки. Справа в тім, значить, що, наслідком діалектики розвитку, функції і значення цих інструментів буржуазії змінюються принципово, ґрунтовно, змінюються на користь соціалізму і на шкоду капіталізму“.

Отже, методи й зброя буржуазії принципово, ґрунтовно змінили свій зміст за диктатури пролетаріату бо їх використовується проти самої буржуазії на користь соціалізму. Змінилися принципово й функції і значення цієї зброї — інакше кажучи, змінилися і форма й зміст цих методів. На різних етапах різно, але і дрібнотоваровий, і капіталістичний уклади зазнають на собі впливу планового принципу, при чому цей вплив специфікується відносно капіталістичного укладу, як обмеження і витиснення і, нарешті, як ліквідація; відносно дрібнотоварового — як перероблення. Така є справжня діалектика розвитку, що її подає тов. Сталін.

XI

План будівництва соціалізму є план, що реалізується в умовах жорстокої класової боротьби. Відомо, що троцькісти розглядають наш план бюрократично, як апріорну схему, вважаючи, що він підлягає складанню і виконанню адміністративними заходами, без притягнення творчої ролі широких мас. „Середньовічний кустар, якому спало на думку, що він — ібсенівський герой, покликаний „врятувати Росію сагою старовинною“ — так писав тов. Сталін у листі до тов. Леніна, в зв'язку із планом Гоелро, характеризуючи бюрократичні плани Троцького щодо піднесення виробництва засобами трудармії.“

Праві розглядають план, виходячи з теорії про рівновагу секторів, теорії самопливу. У них виходить так: оскільки існує ринкова стихія, план є прогноз (передбачення), оскільки існує соціалістичне, планове господарство, план є директива. А шкідники, користуючись механістичною методологією, розвивали свої теорії про примат „генетики“ над „телеологією“, „прогнозу“ над „директивою“ тощо.

Виходячи з того принципу, що соціалістичний сектор є керівний, що він повинен визначати характер і напрям розвитку, тов. Сталін визначає наш план як план-директиву. Порівнюючи значення нашого плану ра-

дянського господарства з „планами-прогнозами“, „планами-догадками“, тов. Сталін на XV з'їзді партії казав:

„Наші плани є не плани-прогнози, не плани-догадки, а плани-директиви, які є обов'язкові для керівних органів і визначають напрям нашого господарського розвитку в майбутньому, в масштабі всієї країни. Ви бачите, що ми маємо тут принципову різницю“.

Отже, характерна ознака нашого плану, як плану соціалістичного будівництва, є в тому, що він є план-директива в умовах диктатури пролетаріату, що він визначає, скеровує розвиток не тільки в частині соціалістичного сектора, але й в частині боротьби за ліквідацію капіталістичного укладу, боротьби за перероблення дрібнотоварового господарства на соціалістичне.

Оскільки носієм соціалістичних продукційних відносин є пролетаріат, план за диктатури пролетаріату є zarazом план класової боротьби. Він є план матеріально-технічної і zarazом соціалістичної реконструкції радянського господарства, план побудови соціалізму. Цю економічну й політичну єдність нашого плану, його єдину спрямованість, як знаряддя побудови соціалізму, і троцькісти, і праві, і „ліві“ перекручували. Викриваючи їх метафізику, еkleктику, тов. Сталін вірно визначив роль плану в діалектиці руху радянського господарства. Найкращим доказом цього є факт побудови фундаменту соціалістичної економіки, в якій роль плану є абсолютно переможна.

* * *

Троцькізм, з властивою йому невірою в творчу силу пролетаріату й трудових мас селянства, правий ухил із своєю „тараканячою“ політикою („щоб чого не вийшло“) розуміють план бюрократично, не уявляють доконечності складання й виконання його в зв'язку з розгортанням творчої самодіяльності широких мас, в класовій боротьбі.

„Жоден п'ятирічний план не може охопити всіх тих можливостей, що криються в нашому ладі й розкриваються лише в ході робіт, в ході здійснення плану на фабриці, на заводі, в колгоспі, в районі тощо. Тільки бюрократи можуть думати, що планова робота закінчується на складанні плану. Складання плану є лиш початок планування. Справжнє планове керівництво розгортається тільки після складання плану, після перевірки на місцях, під час здійснення, виправлення та уточнення плану“ („Питання лєнінізму“, ст. 489—490). „Реальність нашого виробничого плану — це мільйони трудящих, що творять нове життя. Реальність нашої програми — це живі люди, це ми з вами, наша воля до праці, наша готовність працювати по-новому, наша рішучість виконати план“ (там же, ст. 534).

Тов. Сталін розглядає план не застигло, не метафізично, а діалектично, в постійному рухові. „Складання плану — лише початок планування, „остаточно наш план виявляється на підприємстві, в колгоспі, в районі, порядком з'єднаних планів“ — ось як учить тов. Сталін. План, це програма боротьби партії, постійна боротьба мас.

Інакш кажучи, план — це не „сухі колонки цифр“ (Троцький), що складаються в замкненому кабінеті вчених статистиків, на основі спокійного споглядання розвитку економіки. Тов. Сталін розкриває справжню діалектику планування. План складається, враховуючи об'єктивні тенденції розвитку. Проте, сказати тільки так, це значить стати на погляд „об'єктивізму“, стихійного характеру розвитку радянської економіки. Так само хибним буде зведення плану до голої волі, до бажання, до суб'єктивізму. За тов. Сталіним, план включає в себе як врахування об'єктивних даних, так і суб'єктивну діяльність — „волю до праці“, „рішучість виконати план“. Інакше, кажучи, план — це є діалектична єдність об'єктивного і суб'єктивного моментів дійсності.

XII

Самий обрахунок можливостей у плануванні тов. Сталін, як видно з попереднього, розглядає не метафізично, не застигло, а в розвитку.

Обрахунок можливостей—це не є щось дане раз і назавжди, до закінчення виконання плану. Значення категорії можливості тут внутрішньо пов'язується з діалектикою об'єкта і суб'єкта. Справа не тільки в тому, щоб можливості, уже визначені об'єктивною діяльністю, перетво ити на дійсність. Справа, виходить, також і в тому, щоб у процесі боротьби за здійснення плану, в процесі розгортання суб'єктивної діяльності виявляти нові реальні можливості.

„Багатше за все—найконкретніше, найсуб'єктивніше“— каже Ленін (IX Лен. збірник, ст. 277). Все багатство реальних можливостей будівництва виявляється в практичній, конкретній діяльності на заводі, в колгоспі тощо, шляхом розгортання діяльності окремих працівників. Отже, принципи суб'єктивної діяльності пов'язані з розкриттям нових реальних можливостей, які оформляються у вигляді зустрічних планів.

Виходить далі, що зафіксована в планах можливість розвитку відстає; виявляється суперечність, настає потреба „виправлення“ й „уточнення плану“. Так тов. Сталін розкриває діалектику руху в самих реальних можливостях плану.

* * *

„Марксова діалектика,— казав тов. Сталін,— дає більшовикам можливість брати найнепрístupніші фортеці“. Розгляд питання про будівництво й перемогу соціалізму в СРСР в працях тов. Сталіна доводить, що тов. Сталін не тільки блискуче опанував марксо-ленінську діалектику, але й продовжує розроблення її, конкретизуючи цілу низку її категорій, розкриваючи нові сторони, нові моменти в конкретній історичній дійсності. Тим самим тов. Сталін збагачує скарбницю марксизму-ленінізму.

Гостра зброя марксизму-ленінізму, матеріалістична діалектика, дала, можливість партії та її ЦК на чолі з тов. Сталіним ретрошити троцькізм, правий і „лівий“ опортунізм, всілякі перекручення й фальсифікації ленінізму. Вона давала й дає можливість у боротьбі з класовим ворогом розкривати справжню закономірність переходового періоду, не як закономірність стихійного порядку, характеристичну для антагоністичних формацій, а як закономірність, найхарактернішою рисою якої є опанування пролетаріатом, що здійснює свою диктатуру, об'єктивних законів розвитку суспільства, опанування продукційних відносин і ліквідація розриву між суб'єктом та об'єктом, властивого антагоністичним формаціям.

НА ДВА ФРОНТИ

1. Механістична ревізія марксизму - ленінізму як головна небезпека

Старий механістичний матеріалізм XVII і XVIII ст., в особі його кращих представників — Декарта, Спінози, англійських матеріалістів XVII ст. і французьких матеріалістів XVIII ст.— був, як на свій час, явищем прогресивним. Світ, що його панівні теорії розглядали досі як раз назавжди даний і незмінний, виявився в русі. Грунтового переламу зазнала фізика, математика, хемія, астрономія, вчення про матерію, простір, учення про макрокосм і мікркосм, учення про причиновість, доконечність, учення про пізнання тощо.

Нова сторінка в історії, що починається XVII століттям, належить добі буйного розквіту буржуазних відносин і революційного ламання старого, феодального суспільного порядку. Ідеаліст Гегель каже:

„Це був величезний схід сонця. Усі мислячі люди радісно вітали настання нової доби. Врочистий настрій панував над тим часом, і весь світ пройнявся ентузіазмом духу“.¹

Гегель каже про цю добу, що в ній настало „царство розуму“ і що несправедливість поступається місцем перед вічною істиною. Наводячи ці Гегелеві думки, Енгельс зауважує:

„Ми знаємо, що царство розуму було не чим іншим, як зідеалізованим царством буржуазії, що вічна справедливість здійснювалася в формі буржуазної юстиції, що природна рівність обмежилася рівністю громадян перед законом, а за найістотніше право людини проголошено право буржуазної власності“.²

Заразом народження нової суспільно - економічної формації, нових класових відносин відбувалося в супроводі буйного росту матеріальних продуктивних сил. Відкриття нових морських шляхів, нових земель, розвиток торгівлі, бурхливий процес первісного капіталістичного нагромадження коштом грабування колоній, розвиток промисловості— все це покликало до життя нові суспільні класи, спричинилося до перевороту в суспільних відносинах і, разом з тим, до революції в усіх галузях науки.

Великі відкриття нової доби, зв'язані з іменами Кеплера, Коперніка, Юйгенса, Ньютона, Бойля, Ліннея та ін.— в астрономії, фізиці, математиці, хемії, біології — доконечно вели до вироблення нового світогляду і нового методу пізнання явищ. Таким світоглядом, ідеологією нової доби, власне, й був механістичний матеріалізм. Механістичний матеріалізм XVII і XVIII ст. є доконечний продукт буржуазних суспільних відносин, продукт доби висхідного капіталізму.

Основне питання філософії— це питання про відношення мислення до буття, про вихідний початок нашого пізнання, про первісність матерії,

¹ Гегель. Філософія історії.

² Енгельс. Анти - Дюринг, ст. 12.

про об'єктивність її існування. У вирішенні цього питання матеріалізм XVII і XVIII ст. поділився на різні напрями. І все таки, хоч і різними шляхами йшли філософи нового часу в цьому питанні, у вирішальних його пунктах вони в основному приходили до визнання об'єктивності існування матерії та її первісності — навіть у компромісних системах Бекона й Декарта.

Декарт твердив:

„Все, що ми відчуваємо, є у нас, безперечно, від якоїсь речі, відмінної від нашої душі... Ідея матерії приходить в нас від речей зовнішнього світу, що до них ця ідея цілком подібна“.¹

Ще чіткіше вирішення цього питання знаходимо у Гоббса, Спінози, французьких матеріалістів. Але матеріалізм XVII і XVIII ст. не обмежився простим ствердженням первісності матерії. Філософія нового часу зробила великий крок уперед, висунувши і обгрунтувавши ідею руху матерії. Уже Бекон так обгрунтовує нероздільність матерії, форми й руху:

„Цих трьох речей ніяк не можна відділити, їх можна тільки відрізнити; і яка б не була первісна матерія, вона конче мусить бути зодягнена в певну форму, мусить мати певні визначені властивості, мусить бути така, щоб усякий вид сили, якості, змісту, дії і природного руху міг бути її наслідником і її витвором“.

Гоббс розвиває таку думку:

„Різноманітність усяких форм виникає з різноманітності рухів, через які вона утворюється, а за причину руху можна вважати тільки рух“.

Декарт, своєю чергою, твердить, що „в світі не буває цілком нерухомих точок“,² а деякі матеріалісти взагалі зводили всю науку тільки до науки про рух.

Матеріалізм XVII і XVIII ст., висунувши і обгрунтувавши ідею руху матерії, був, проте, в сутності своїй обмежений, механістичний матеріалізм. „Матеріалізм минулого століття, — каже Енгельс, — був переважно механістичним, бо з усіх природничих наук до того часу досягла певної закінченості тільки механіка, і власне тільки механіка твердих тіл (земних і небесних) — коротше сказати, механіка тяжіння. Хемія була ще в пелюшках — у ній додержували ще теорії флогістону; біологія не вийшла ще з коліски, рослинний і тваринний організми були ще мало досліджені, функції цих організмів з'ясовували суто механічними причинами. Для матеріалістів XVIII ст. людина була машиною, як тварина для Декарта. Прикладання тільки запозиченої від механіки мірки до хемічних і органічних явищ, себто до таких явищ, де механічні закони хоч, звичайно, і чинять, але відступають на задній план перед іншими, вищими законами, становить першу специфічну, неминучу тоді рису обмеженості класичного французького матеріалізму. Друга специфічна риса обмеженості цього матеріалізму є в тім, що він нездатний був дивитися на світ як на процес, як на матерію, що перебуває в безупинному розвитку. Ця риса відповідала тодішньому стану природознавства і зв'язаному з ним метафізичному, себто антидіалектичному методові філософського мислення. Природа перебуває в вічному рухові. Це знали й тоді, але за тодішнім уявленням цей вічний рух відбувався в одному незмінному колі — отже, лишався, власне кажучи, на одному місці: він завжди вів до тих самих незмінних наслідків. Таке уявлення було тоді неминуче“.

Нарешті, третя специфічна риса обмеженості матеріалістів XVIII ст., на яку вказують Енгельс і Ленін, є в тім, що вони лишалися ідеалістами в ученні про суспільні явища.

Отже, основна риса обмеженості матеріалізму XVII і XVIII ст. — це був метафізичний метод мислення і зв'язаний з ним погляд на рух, як

¹ Декарт. Початки філософії, ч. II, ст. 40.

² Там же, ст. 45.

на механічний рух, як на механічне передавання руху від тіла до тіла через поштовх. У щільному зв'язку з цим розв'язувано тоді й питання про простір, час, причиновість тощо. Велика заслуга матеріалістів XVII і XVIII ст.—це вчення про об'єктивність причинового зв'язку явищ; але обмеженість їх тут теж виявлялася в тім, що причиновість вони розглядали тільки як механічну причиновість, тільки, як зовнішнє прирівнювання причини з дією, що вони не відрізняли якісної специфічності вищих закономірностей. Таке розуміння причиновості цілком впливає з механічного розуміння руху, як простого переміщення точки в просторі, як суто кількісного збільшення чи зменшення. Вся будова світогляду механістичного матеріалізму була збудована на цьому фундаменті.

Механістичний матеріалізм, як ми вже вказали, за основу свого світогляду мав закони механічного руху, себто розглядав світ як суму часток, що переміщуються в просторі й часі. Всі явища світу зводилися лиш до кількісного аналізу, до кількісного розгляду. Людський організм, організм тваринний, суспільство—все це перекладалося на мову механічної причиновості, на закони механіки, і саму людину, чи тварину, чи суспільство розглядалося як машини різної конструкторії.

Поки йшлося про вивчення фізичних явищ на рівні науки XVII і XVIII ст., механістичний матеріалізм давав певні здобутки в науці, але з дальшим розвитком фізики він виявив свою неспроможність. Так само виявлявся він безсилим, як тільки переносив свою методологію на інші ділянки (життєві явища, явища суспільні тощо).

На спроби реставрувати старий механістичний матеріалізм ми не раз натрапляємо в історії філософії. Ще в 50-х роках минулого століття, в добу Маркса—Енгельса широко розповсюдилися погляди Фогта, Бюхнера, Мошотта та ін., що їх Енгельс цілком слушно назвав поглядами вульгарного матеріалізму—бо реставрація поглядів механістичного матеріалізму XVII—XVIII ст. на кожному дальшому етапі розвитку науки й філософії, спрощує, знижує сам матеріалізм.

„Енгельс цілком ясно каже, що Бюхнер і К^о „ні в чому не вийшли за межі вчення своїх учителів“, себто матеріалістів XVIII ст., не зробили ні кроку вперед. За це, і тільки за це, дорікає Енгельс Бюхнерові й К^о, не за їх матеріалізм, як гадають неучи, а за те, що вони не *посували вперед* матеріалізму, „*навіть думки не мали про те, щоб розвивати далі теорію*“ матеріалізму. Тільки за це дорікає Енгельс Бюхнерові й К^о. І тут же, *пункт за пунктом*, перелічує *три* основні „обмеженості“ (Beschränktheit) французьких матеріалістів XVIII ст., яких позбулися Маркс і Енгельс, але від яких не зуміли звільнитися Бюхнер і К^о. Перша обмеженість: погляд старих матеріалістів був „механічний“ *у тому розумінні*, що вони „*прикладали тільки масштаб механіки до процесів хемічної і органічної природи*. Ми побачимо в наступному розділі, як нерозуміння цих Енгельсових слів привело до того, що деякі люди через нову фізику збилися в ідеалізм. Енгельс не за те відкидає механічний матеріалізм, за що його обвинувачують фізики, „*новітньо*“—ідеалістичного (механістського тобто) напрямку. Друга обмеженість—метафізичність у поглядах старих матеріалістів у сенсі „*антидіалектичності їх філософії*“. Цю обмеженість цілком поділяють з Бюхнером і К^о наші махісти, які нічогосінько таки не зрозуміли щодо застосування Енгельсом діалектики до гносеології (абсолютна й відносна істина, наприклад). Третя обмеженість: збереження ідеалізму „*нагорі*“, в ділянці суспільної науки, нерозуміння історичного матеріалізму“.¹

Вульгарний матеріалізм Бюхнера та ін. привів, між іншим, до спроби звести мислення до механічного руху матерії.

„Не в тім є ці погляди (погляди діалектичного матеріалізму.— О. Б.)

¹ *Ленін. Матеріалізм і емпірокритицизм, ст. 196—197.*

щоб виводити відчуття з руху матерії або зводити їх до руху матерії, а втім, що відчуття визнається за одну з властивостей матерії в рухові... Від „вulгарних“ матеріалістів — Фогта, Бюхнера й Молешотта — Енгельс відмежовувався, між іншим, саме тому, що вони збивалися на той погляд, ніби мозок виділяє думку *так само*, як печінка виділяє жовч¹.

В цьому окремому питанні цілком наочно виступає спрощенство й вульгаризація, властива матеріалістам типу Бюхнера й К^о, нездатним бачити в психічних явищах особливих відмінних властивостей високоорганізованої матерії, що їх не можна звести до самого механічного руху матеріальних часток.

Механістичний матеріалізм XVII і XVIII ст., будучи великим кроком уперед у розвитку філософії, потребував дальшого свого розвитку на основі найновіших відкриттів, на основі розгорнення нових суспільних закономірностей, на основі практики класової боротьби нової суспільно-економічної формації.

Найбільший крок уперед, що вчинив докорінний переворот у усіх галузях науки й практики, це був Марксо-Енгельсів діалектичний матеріалізм. Він усунув обмеженість матеріалізму механістичного і підняв філософію матеріалізму на новий, вищий історичний ступінь.

„Маркс не спинився на матеріалізмі XVIII ст., — каже Ленін, — а зрушив філософію вперед. Він збагатив її здобутками німецької класичної філософії, особливо гегелівської системи, яка, своєю чергою, привела до феєрбахівського матеріалізму. Головний з цих здобутків — *діалектика*, себто вчення про розвиток у його найповнішому, найглибшому і вільному від односторонності вигляді, вчення про відносність людського знання, що дає нам відбиття матерії в вічному її рухові. Найновіші відкриття природознавства — радії, електрони, перетворення елементів — чудово potwierдили діалектичний матеріалізм Маркса, всупереч ученням буржуазних філософів з їхніми „новими“ поворотами до старого і гнилого ідеалізму. Поглиблюючи і розвиваючи філософський матеріалізм, Маркс довів його до кінця, поширивши його пізнання природи на пізнання людського суспільства... Тільки філософський матеріалізм Маркса показав пролетаріатові вихід з духовного рабства, в якому ниділи донині всі пригноблені класи. Тільки Марксова економічна теорія з'ясувала справжнє становище пролетаріату в загальному укладі капіталізму“.²

На основі досвіду міжнародної класової боротьби своєї доби, на основі всієї попередньої передової думки людства Маркс створив одноцільний світогляд і метод революційного пізнання й дії. Марксо-Енгельсове учення запліднило всі галузі знання, ставши гострою теоретичною зброєю нового, передового суспільного класу.

На основі досвіду нової доби, доби імперіалізму й пролетарських революцій, Ленін розвинув і підняв на вищий ступінь філософію марксизму. Спираючись на практику класової боротьби пролетаріату і на новітні досягнення в галузі природознавства, Ленін поглибив і розвинув теоретичну основу марксизму, матеріалістичну діалектику.

„Ленінізм, — каже тов. Сталін, — виріс і сформувався в умовах імперіалізму, коли суперечності капіталізму дійшли до крайньої точки, коли пролетарська революція стала питанням безпосередньої практики, коли старий період готування робітничого класу до революції дійшов до нового періоду, періоду безпосереднього штурму капіталізму і переріс у нього... Разом з тим не слід забувати, що між Марксом і Енгельсом, з одного боку, і Леніним, з другого, є ціла смуга нероздільного панування опортунізму II Інтернаціоналу, що нещадна боротьба з ним не могла не стати одним з найважливіших завдань ленінізму“.³

¹ Ленін. Матеріалізм і емпіріокритицизм, ст. 38.

² Ленін. Три джерела і три складові частини марксизму.

³ Сталін. Питання ленінізму.

Опортунізм II Інтернаціоналу ревізував марксизм не тільки в галузі політики, не тільки в галузі стратегії і тактики класової боротьби пролетаріату, а також і в ділянці філософії, в ділянці теоретичних основ марксизму.

„В галузі філософії ревізіонізм плентався за буржуазною професорською наукою. Професори йшли „назад до Канта“—і ревізіонізм плентався за неокантіанцями; професори повторювали тисячу раз сказані попівські банальності проти філософського матеріалізму—і ревізіоністи, поблажливо усміхаючись, лепетали (геть дослівно за останнім гандбухом), що матеріалізм давно „збитий“; професори трактували Гегеля як „здохлого пса“, і, проповідуючи самі ідеалізм, тільки тисячу раз дрібничковіший і пошліший проти ідеалізму Гегеля, зневажливо зпизували плечима з приводу діалектики—і ревізіоністи лізли за ними в болото філософського опошлення науки, замінюючи „хитру“ (і революційну) діалектику „простою“ (і спокійною) „еволюцією“; професори відробляли свою казенну плату, припасовуючи і ідеалістичні, і критичні свої системи до панівної середньовічної „філософії“ (себто до теології)—і ревізіоністи підсувалися до них, намагаючись зробити релігію „приватною справою“ не відносно сучасної держави, а відносно партії передового класу“.¹

Ініціатором ревізії філософських основ марксизму виступив у 90-х роках минулого століття, під прапором „назад до Канта“, Бернштейн. Дальша ревізія філософських основ марксизму в II Інтернаціоналі теж в основному йшла під цим гаслом. Теоретична безтурботність, безпринципність, хвостизм, „свобода“ філософських поглядів вели „теоретиків“ II Інтернаціоналу в обійми найпошліших філософських систем. Вони стають рабами ідеалістичних систем або у формі неокантіанства, або ж інших еклектичних, ідеалістичних учень, перетворюючи ці вчення на зброю боротьби проти діалектичного матеріалізму, на знаряддя ревізії марксизму.

Німецька соціал-демократія, одна з основних партій II Інтернаціоналу, за офіційну свою філософію вважає кантіанство (Форлендер та ін.); але разом із тим ніхто не забороняє кожному членові партії стояти на яких завгодно позиціях у цьому питанні (фройдизм, махізм, неогегеліанство тощо). Каутський в останній своїй праці („Матеріалістичне розуміння історії“) каже, що Кант спромігся побороти „протилежність між матеріалізмом і ідеалізмом, об'єднавши їх в одній вищій філософії“.

„Отець“ ревізіонізму, Бернштейн, розпочав свою ревізію марксизму з філософських основ, з критики діалектики. Боротьба II Інтернаціоналу проти діалектики відтоді стає „святим“ обов'язком соціал-демократії. Вони інтенсивно проповідують „емпіризм“, неокантіанство та інші форми ідеалізму, а матеріалістичну діалектику називають метафізикою. Маркса вони кваліфікують як схоласта.

Нищівну критику ревізіонізму дав Ленін. Він перший після Маркса й Енгельса підняв прапор боротьби проти ревізії філософських основ марксизму. Але ревізіонізм не спинився на своїй дорозі; він з невідхильною послідовністю швидкими темпами еволюціонував до соціал-шовінізму й соціал-фашизму.

В наші часи, в умовах диктатури пролетаріату, знову відроджуються спроби реставрувати, пристосувати до особливих умов цієї диктатури, ревізію марксизму-ленінізму. На теоретичному фронті цілком чітко виявилися два основні напрями ревізії філософських основ марксизму: механіцизм і меншовикуватий ідеалізм.

Від механістичної ревізії марксизму-ленінізму вперше виступив 1922 р. Мінін. У своїй статті в журналі „Под знаменем марксизма“ (за 1922 р., № 5), під заголовком „Філософію за борт“, Мінін ліквідує всяку філософію, виставляючи твердження, що філософія є підпора буржуазії—до

¹ Ленін. Марксизм і ревізіонізм.

того ж, „не ідеалістична, не метафізична тільки, а саме філософія взагалі, філософія як така“.

Мінін дорікає Марксові, Енгельсові й Ленінові, що вони визнавали філософію марксизму. Правда, далі він амнестує перших двох (себто Маркса й Енгельса), доводячи, що „у Маркса й Енгельса такі терміни й поняття були тільки на початку зводжування будівлі“; але щодо Леніна, то він так і лишився для Мініна невинуватим філософом. „Те, що ми панькаємося з якоюсь „філософією марксизму“... куди шкідливіше і небезпечніше за „релігію пролетаріату“.

Так міркує Мінін. Він пропонує замінити філософію наукою, що являє собою справжнього друга пролетаріату.

„Поміщик дивиться на науку, як кастрат у своїй люті на жінку. Буржуа дивиться на науку, як на проститутку, що її можна купити. І тільки пролетаріат бачить у науці справжнього друга й споборника“.

З цього Мінін робить такі, цілком неправдиві, висновки. Він проти-ставить філософію марксизму науці, заявляючи, що „ми досі блукаємо між трьома соснами (релігія, філософія, наука)“. Він закликає: „устаткову-ючи і добудовуючи наш науковий корабель, подбаймо насамперед з капі-танського містка, слідом за релігією, геть викинути за борт і філософію“.

Свої позиції Мінін „підсилює“ Енгельсом, який у своїй праці „Л. Феєр-бах“ каже, що „філософії в старому розумінні слова приходить кінець“, що з Гегелем взагалі закінчується філософія“.

З ліквідацією філософії виступив, по суті, від механістів і інший погляд, який замінює філософію марксизму „висновками з сучасного природознавства“, або просто сучасним природознавством. Яскравий пред-ставник цього погляду — тов. Степанов, який у своїй книжці „Історичний матеріалізм і сучасне природознавство“ та інших своїх працях отожднює сучасне природознавство з „філософським матеріалізмом“. Він каже:

„Історичний матеріалізм *продовжує* те, що в одній своїй частині виконав філософський матеріалізм — або, кажучи ясніше й простіше, ви-конало сучасне *природознавство*; для марксистів немає ділянки якогось „філософування“, окремої і відмежовуваної науки: матеріалістична філо-софія для марксистів — це останні і найзагальніші висновки сучасної науки“.¹

Довкола цього погляду згуртувалися Тімірязев, Борічевський, Васильєв, Семковський та ін. Загальний сенс питання про те, як ставитися до філо-софії марксизму, зводиться в них до тези: наука сама собі філософія. Така постава в суті своїй є, кінець-кінцем, не що інше, як соромливе формулювання того самого погляду, що його формулював і Мінін. Не-трудно бачити, що твердження про непотрібність філософії являє собою відверту ліквідацію марксизму і є неприкрита ревізійністська теорія.

Ми вже вказували на те, що, заперечуючи філософію, „заперечувачі“ опиняються в полоні найгірших філософських шкіл, приходять до міша-нини, до еклектики, до вульгарного емпіризму і різних видів ідеалізму. На це вказує Енгельс у „Діалектиці природи“:

„Дослідники природи гадають, що вони звільняються від філософії, ксли ігнорують або лають її. Але що без мислення вони не можуть зро-бити ні кроку вперед, а для мислення потрібні логічні визначення, а ці визначення вони необережно запозичають або із звичної теоретичної скарб-ниці так званих освічених людей, над якими панують рештки давно ми-нутих філософських істин, або з крихт обов'язкових університетських курсів філософії (що веде не тільки до уривчастості, а й до суміші з поглядів людей, належних до найрізніших і здебільша найгірших шкіл), або з некритичного й несистематичного читання всіляких філософських творів, то кінець-кінцем вони все ж опиняються в полоні у філософії, але, на жаль, здебільша найпоганішої; отже, ці люди, так завзято лаючи

¹ І. Степанов. Исторический материализм и современное естествознание, 1924, ст. 56 — 57.

філософію, стають рабами найбанальніших, звільгаризованих решток найгірших філософських систем".¹

Сучасне буржуазне природознавство переживає кризу методологічних основ. В „сучасному“ природознавстві за переважну основу править механіцизм і повзучий емпіризм поруч ідеалізму, попівщини. „Сучасне“ природознавство, навіть в особі своїх найбільших представників, силкується поєднати релігію з „правдивою“ наукою. Орієнтуватися на „сучасне“ природознавство, некритично приймати його в цілому, капітулювати перед ним — це значить некритично приймати також і методологічні основи *буржуазного* природознавства, його механіцизм, його ідеалізм.

Наші механісти всіма способами намагаються звільнити науку від усякої філософії — тепер або в „недалекому майбутньому“. Це явно суперечить відомій Леніновій тезі, яка каже, що „без солідного філософського обґрунтування ніякі природничі науки, ніякий матеріалізм не можуть витримати боротьбу проти натиску буржуазних ідей і відновлення буржуазного світогляду“.² Це явно суперечить одному з основних тверджень марксизму про єдність теорії і практики, про значення теорії, яка дає практикам силу орієнтації, віру в перемогу нашої справи (*Сталін*). Це суперечить твердженню марксизму про партійність науки.

Боротьбу проти філософії наші механісти, як ми вже казали, пробували обґрунтувати Енгельсом, покликаючись на те місце з „Л. Феєрбаха“, де Енгельс каже, що „філософії в *старому розумінні слова* приходить кінець“, що „з Гегелем взагалі закінчується філософія“. Механісти „заради зручності“ подають справу так, ніби Енгельс тут каже про кінець філософії взагалі, нехтуючи цілком ясну й чітку Енгельсову згадку про кінець філософії в *старому розумінні слова*. Адже саме Енгельс в іншому місці каже, в якому саме розумінні прийде кінець старій філософії:

„Аж тоді, як природознавство і історія вберуть у себе діалектику, аж тоді все філософське хламіття, за винятком чистого вчення про мислення, стане зайвим, розпуститься в позитивній науці“.

Тим часом механісти намагалися *всю філософію* розпустити в „позитивній науці“. Енгельс бореться проти старої філософії, що намагається стати „наукою наук“, що намагається піднятися вище від інших наук — Енгельс каже: „Матеріалізм стає діалектичним і робить зайвою всяку філософію, що заявляє претензії стати вище від інших наук“.³

Специфічні риси обмеженості механістичного матеріалізму XVII і XVIII ст. сприйняли цілком і повнотою сучасні механісти, дарма що вони, для відрізнєння від старого, механічного матеріалізму, називають свій матеріалізм механістичним, підкреслюючи цим, що вони нібито стоять на ґрунті найновіших досягнень у галузі природознавства. Ріжниця між механічним матеріалізмом VII і XVIII ст. і сучасним механіцизмом справді є, але проходять вони в цілком іншій площині. Коли механічний матеріалізм і взагалі механіцизм XVII і XVIII ст. був революційною ідеологією нового, висхідного тоді класу буржуазії, то сучасний механіцизм є ідеологія реакції. Коли матеріалізм XVII—XVIII ст. в науці відіграв прогресивну роль, піднявши науку на вищий ступінь, то сучасний механіцизм, стоячи „на основі найновіших досягнень у галузі природознавства“, є гальмо в розвитку природознавства, в розвитку науки взагалі. Сучасна наука стоїть уже на такому високому щаблі, що механічні закономірності, як закономірності молярного типу, не можуть задовольнити дослідника, не можуть задовольнити вимог пізнання надзвичайно складних явищ інших закономірностей.

Основний принципальний погляд механістів, як ми вже казали, є в тім, що вони всі закономірності зводять до законів механіки, розглядають рух як просте переміщення тіла, як суто кількісну зміну, тільки як меха-

¹ „Архив К. Маркса и Ф. Энгельса“, кн. II, ст. 37.

² „Про значення воєнничого матеріалізму“. „Под знаменем марксизма“, № 3 за 1922 р.

³ *Енгельс*. Анти-Дюринг, ст. 19.

нічну закономірність. Ставши на цей шлях, механіцизм логічно мусів прийти до механічного тлумачення законів діалектики, зведення їх до законів механічного руху, а звідси до суб'єктивізму, до релятивізму. Він мусів:

зробити висновки щодо закономірностей розвитку суспільних процесів у душі механіцизму;

розглядати природознавство в основних його висновках, як продовження механічного матеріалізму XVII—XVIII ст., себто по суті замінити діалектичний матеріалізм матеріалізмом вульгарним, повзучим емпіризмом;

розглядати діалектичний матеріалізм Маркса — Енгельса — Леніна як „застарілий“ світогляд, як схоластику, і, в зв'язку з цим, абсолютно заперечувати роль Гегеля в історії розвитку науки;

заперечувати філософію як науку, або, що буде те саме, замінювати філософію „позитивними“ науками;

заперечувати партійність науки і філософії.

Вказуючи на ці загальні риси, що характеризують усіх механістів, ми повинні зразом підкреслити, що механісти не являють собою чогось монолітного. Це є конгломерат всіляких відтінків і течій, починаючи від грубого, вульгарного емпіризму і закінчуючи крайніми формами ідеалізму (фройдизм, суб'єктивізм).

Відкидання, ліквідація філософії у механістів не означають, що вони відмовилися від філософських узагальнень взагалі. Ця ліквідація стосується тільки до філософії марксизму, діалектичного матеріалізму. Тут маємо блискуче потвердження тієї характеристики, що її дав Енгельс усяким ліквідаторам філософії. Вони неминуче мусять опинитися, і опинилися, в полоні „найпошліших, звульгаризованих решток найгірших філософських систем“. Такою системою для них є звульгаризовані рештки механістичного розуміння дійсності.

Сучасне природознавство, каже Степанов, „дивиться на рослину і всякий живий організм, як на вельми складний, тендітний, але ж механізм... Механістичне розуміння природи... йде до свого завершення і заразом до найбільшої тожності“.¹ У своїй статті в журналі „Большевик“ за 1924 р. (№ 4). Степанов одверто заявляє, що: „діалектичне розуміння — назва надто загальна. Для теперішнього часу *діалектичне розуміння природи конкретизується саме як механічне розуміння*, себто як зведення усіх процесів природи тільки до дії і перетворення тих видів енергії, що їх вивчає фізика й хемія“.

Як бачимо, Степанов одверто ревізує діалектичний матеріалізм; до того ж він, не зважаючи на декларації, не просто відкидає філософію взагалі, а *замінює* філософію діалектичного матеріалізму філософією механіцизму.

Погляд Степанова — не випадкове явище на нашому філософському фронті. Його погляд розділяють у різних інтерпретаціях А. Тімірязев, Л. Аксельрод, А. Вар'яш, С. Перов, Сараб'янов, Цейтлін, Орлов, Бухарін та ін. Що більше, механіцизм широко росповсюджений в усіх галузях знання: в математиці, фізиці, хемії, біології, психології, рефлексології, історії, політекономії, літературі тощо. До „заслуг“ наших механістів належить лиш те, що вони узагальнили і виразили філософською мовою це широко росповсюджене явище сучасної буржуазної і ревізіоністської думки. До їх „заслуг“ належить також і те, що вони одверто виступили в бій проти філософії марксизму, намагаючись висадити зсередини фронт філософії діалектичного матеріалізму Маркса — Енгельса — Леніна.

Суть, ядро діалектики, як указує Ленін, є роздвоєння єдиного, боротьба і взаємопроникання протилежностей. Розуміння цього закону і взагалі законів діалектики нерозривно пов'язані з розумінням матерії і руху. Тому механістичне розуміння єдності і боротьби протилежностей можна виявити тільки в зв'язку з тим, як вони розуміють матерію і рух.

¹ Степанов. Исторический материализм и современное естествознание, ст. 65 — 67.

Ми вже вказували на те, що механісти розуміють рух як просте переміщення тіла в просторі, як просту кількісну зміну. Таке розуміння руху неминуче веде до шукання останніх „елементів“, з яких складається матерія, останніх незмінних, неподільних часток світу, що з них складається світобудова. Якщо рух є просте переміщення часток у просторі, то звідси логічно випливає думка про потребу знайти ті частки, з яких складається світ і які переміщуються в просторі. Таким чином, механісти уявляють собі світ як сукупність метафізичних часток.

Старий метафізичний матеріалізм протягом тисячоліть уважав за таку останню цеглину світобудови атом. Новітнє механістичне природознавство вважає за такі елементи електрон і протон.

„Ми твердимо,— каже механіст Рубановський,— що не існує ніяких відомих нам змін стану, які мали б у собі щонебудь, крім вельми складних і неймовірно дрібних переміщень матеріальних елементів“.¹

Ту саму думку докладно розвиває А. Тімірязев:

„Смілива гіпотеза про водень як *первісну матерію*, здавалося, остаточно заперечена дослідними даними“. І далі:

„Сучасні теорії будують матерію з електронів і протонів (протон — ядро атома водню, зв'язане з додатньою електричною насагою). Ми тепер, таким чином, до певної міри повернулися до старої теорії початку ХІХ ст. Теорія електронів, „заперечуючи“ „заперечення старої теорії“, відновлює погляди перших атомістів ХІХ ст. на новій, вищій основі“.²

Фраза Тімірязева про заперечення заперечення і про нову, вищу основу є не більше як фраза, як вульгарний спосіб користуватися „діалектичними“ формульованнями. Принципальний зміст твердження Тімірязева нічого нового, ніякого „знаття“ не дає. Адже справжня суть твердження Тімірязева є в тім, що дійне розуміння матерії повинне бути у визнанні „першоматерії“, у визнанні старих атомістичних (в новій формі) поглядів на сутність матерії, що складається з неподільних тожних часток.

Таке розуміння неминуче впливає з розуміння руху, як простого переміщення часток. Таке розуміння руху й матерії з невідхильною логічною послідовністю веде до заперечення руху як *саморозвитку*, як роздвоєння єдиного на суперечливі частини. Таке розуміння веде до розуміння руху, як зовнішнього відношення часток у рухові, а звідси сама боротьба протилежностей, якої формально не відкидають і механісти, обертається на боротьбу зовнішніх протилежно скерованих сил; про це прямо й заявляють механісти, зокрема Тімірязев, Сараб'янов, Степанов та інші.

Механісти формально приймають і саморух, але це тільки словесна декларація. Ось що, наприклад, каже Сараб'янов: „Ми приймаємо саморух, але не так, як деборінці: ми показуємо механізм саморуху (як він діється). Саморух молекул для нас є не що інше, як рух сукупності атомів, що складають молекулу“.³

У даному зв'язку нас цікавлять не деборінці, а механісти, і ми бачимо, що саморух вони розуміють суто послідовно, як механічний рух зовні скерованих одна проти одної часток (атомів). В суті це означає заперечення саморуху і ствердження тільки однієї форми руху — механічного переміщення матеріальних часток у просторі і механічного їх зударення. Цілком логічно звідси випливає механістична теорія розвитку, як порушення й настановлення рівноваги, себто теорія, яка в суті заперечує розвиток. Теорію рівноваги сформулював свого часу Дюрінг, а потім розвинув Богданов. Богданова філософія і є те джерело, звідки *безпосередньо* брали свою теорію рівноваги сучасні механісти.

Суть механіцизму в питанні про рух є в тім, що вони визнають тільки одну форму руху — механічну. Але ця форма руху не вичерпує

¹ Збірник „Диалектика природы“, III.

² Там же, ст. 29.

³ Сараб'янов. В защиту философии марксизма, ст. 106.

суті руху. Думку про це дуже рельєфно розвиває Енгельс у „Діалектиці природи“:

„У дослідників природи,— каже Енгельс,— рух завжди розуміється як механічний рух, переміщення. Це розуміння перейшло у спадок з передхемічного XVIII століття і дуже утруднює ясне розуміння речей. Рух у застосуванні до матерії— це *зміна взагалі*. З того самого непорозуміння випливає завзяте прагнення звести все до механічного руху... а це заперечує специфічний характер побічних форм руху. Це зовсім не заперечує того, що кожна з вищих форм руху завжди доконечно зв'язана з реальним механічним (зовнішнім або молекулярним) рухом— щось так, як вищі форми руху викликають рівночасно й інші види руху. Хемічне діяння неможливе без зміни температури й електричності, органічне— неможливе без механічних, молекулярних, хемічних, термічних, електричних та інших змін. Але наявність цих побічних форм не вичерпує суті кожної форми в кожному випадку. Безперечно, ми „зведемо“ колись експериментальним способом мислення до молекулярних і хемічних рухів у мозку; але чи вичерпується цим суть мислення?“¹

Питання про різні форми руху також принципово відрізняє діалектичний матеріалізм від механіцизму. Механіцизм, виходячи з простої форми руху— руху механічного— намагається звести всі найскладніші форми руху до цієї простої форми, називаючи якісну відмінність вищих форм руху, принципову їх незвідність— віталізмом. У зв'язку із цим вони заперечують і питання про побічні форми руху, називаючи Енгельсове вчення про побічні форми дуалізмом і віталізмом (Степанов, „Диалектический материализм и деборинская школа“, ст. 130—144), або соромливо називаючи це вчення „невдалим виразом“ (Тімірязев, „Диалектика природы“, зб. III, ст. 34). Тим часом Енгельсове вчення про побічні форми руху має глибокий діалектичний сенс. Воно указує на всю складність діалектичного процесу, що являє собою єдність різних форм руху— до того ж, у кожній конкретній, якісно відмінній ділянці об'єктивного світу на певній якісно відмінній основі, специфічній тільки для даної ділянки явищ.

Коли ми беремо органічне, життя, то тут основною закономірністю буде закономірність, що *властива саме органічному, життю*. Інші закономірності— механічні, хемічні, термічні, електричні тощо, що також є в наявності в органічному, відносно основної закономірності органічних форм органічного життя є побічні. Що більше: Енгельс підкреслює, що без цих побічних форм руху матерії неможливі закономірності самого органічного життя. І все таки наявність цих побічних форм не вичерпує суті головної форми, себто, сказати простіше, не зводиться до цієї форми. Головна форма не є проста сума побічних форм, як це уявляють собі механісти. Докладно про це каже Енгельс:

„Всякий рух включає в себе механічний рух і переміщення більших чи дрібніших часток матерії; пізнати ці механічні рухи— *перше* завдання науки, але тільки перше. Сам механічний рух зовсім не вичерпує руху взагалі. Рух зовсім не є прсте переміщення, проста зміна місця; в царинах надмеханічних він є також і зміна якості. Мислення теж є рух. Відкриття, що тепло є молекулярний рух, учинило епоху в науці. Та коли я не маю нічого іншого сказати про тепло, крім того, що воно є певне переміщення молекул, то краще мені мовчати“.²

Механістична теорія руху неминуче веде до теорії рівноваги, до ствердження зовнішніх відношень скерованих одна проти одної сил. У теорії *рівноваги* механіцизм формулює свою механістичну теорію *розвитку*, виставляючи твердження, що суть закону єдності і боротьби протележностей конкретизується в теорії рівноваги.

¹ „Архив К. Маркса и Ф. Энгельса“, кн. 2, ст. 27 - 29.

² Енгельс. Диалектика природы, „Арх.“, кн. 2, ст. 143.

Процес розвитку, за теорією рівноваги, є в тім, що дві скеровані одна проти одної сили перебувають у рівновазі. Потім одна з сил порушує цю рівновагу з додатнім або від'ємним знаком, щоб знову відстановити співвідношення сил на основі рівноваги — і так без кінця! Ця теорія, на думку механістів, вичерпує всякий розвиток незалежно від форм руху. Механіцизм вбачає своє завдання в тім, щоб в усякій, навіть найскладнішій формі руху знайти найпростішу форму і до неї звести весь розвиток, усе багатство об'єктивної дійсності, себто розглядати вищі закономірності як просту арифметичну суму елементарних законів.

Сараб'янов так формулює теорію стрибка: „Кажучи про стрибки, як про процеси порушеної рівноваги, треба пам'ятати, що мова може йтися про певні рівноваги, про певні зв'язки, що перериваються“.¹ Як бачимо, суть стрибка, за Сараб'яновим, є в порушенні рівноваги. Розгортаючи свою думку далі, Сараб'янов говорить, що не тільки в стрибку є порушення рівноваги. Взагалі сугь суперечності, на його думку, є у виході з рівноваги. Про це Сараб'янов у іншому місці каже так: „Обвинувачують нас, що ми суперечності прирівнюємо до співвідношення сил і розв'язання суперечності вважаємо за вихід з рівноваги“.²

Не висуваючи заперечень проти такого обвинувачення, Сараб'янов далі тільки пробує обгрунтувати свій погляд цитатами з Енгельса — точніше, накинути Енгельсові свої позиції в цій справі. Як доказ, Сараб'янов наводить такий уривок з Енгельса: „Гегель геніальний навіть у тому, що він виводить притягання, як вторинний момент, з відштовхування, як первинного: соняшна система утворюється тільки через те, що поступово притягання бере перевагу над панівним спершу відштовхуванням“.³

В цьому Енгельсовому твердженні міститься спривді глибокий сенс розуміння діалектики, і тільки вульгарна обмеженість може вбачати тут потвердження розуміння суперечності як виходу з рівноваги. Глибокий сенс цього твердження є цілком в іншому, а саме тут у Енгельса ми маємо ту думку, що її потім геніально сформулював Ленін у своїх начерках: „До питання про діалектику“:

„Єдність (збіг, тожність, рівнодія) протилежностей умовна, тимчасова, минуша відносна. Боротьба взаємовиключних протилежностей абсолютна, як абсолютний є розвиток, рух“.

Тут Ленін особливо підкреслює умовність єдності, рівнодії. Ту саму думку проводить і Енгельс, кажучи: „Рівновага нероздільна від руху. В рухові небесних тіл *рух перебуває у рівновазі* і рівновага в рухові. На сонці зовсім немає рівноваги окремих речовин, а тільки рівновага всієї маси, або тільки дуже незначна рівновага, зумовлена значними різницями щільності на поверхні — вічний рух, відсутність спокою, дисоціація... Нарешті, в живому організмі ми спостерігаємо безупинний рух усіх його найдрібніших часток, а також більших органів — рух, що наслідком його під час нормального періоду життя, є стала рівновага всього організму, який, однак, перебуває завжди в рухові; ми спостерігаємо тут живу єдність руху і рівноваги. Всяка рівновага є відносна і тимчасова“.⁴

Діалектичний матеріалізм не заперечує рівноваги, як моменту руху, але й не зводить розвиток до рівноваги, як роблять це механісти. Наведений тут уривок з Енгельса заслуговує на увагу ще й тим, що він розглядає проблему рівноваги конкретно, в специфічному її виявленні в різних формах руху. Діалектичний матеріалізм не заперечує механічного руху, але вважає його за найпростішу форму, що не раз підкреслює Енгельс: „Перша, найпростіша форма руху — це механічна, просте переміщення“.⁵

¹ Сараб'янов. Основное в едином научном мировоззрении и методе.

² Сараб'янов. „В защиту философии марксизма“, ст. 108.

³ Енгельс. „Диалектика природы“, „Арх.“, кн. 2, ст. 11.

⁴ Там же, ст. 23.

⁵ Там же, ст. 7.

Ту саму думку розвиває і Ленін.

Закони матеріалістичної діалектики і, зокрема, ядро матеріалістичної діалектики — закон єдності і боротьби протилежностей — специфічно виявляються в різних формах руху. Специфічні вираження закону єдності протилежностей у різних науках Ленін формулює в начерках „До питання про діалектику“ так:

„В математиці $+$ і $-$, диференціал і інтеграл; у механіці — дія і протидія; у фізиці — додатня і від’ємна електрика: в хемії — сполучення і дисоціація атомів; у суспільній науці — класова боротьба“.

Тільки ігноруючи ці твердження марксизму, Сараб’янов міг, доводячи свою теорію рівноваги, покликатися на згадане місце в Енгельса. Крім того основного сенсу слів Енгельса, про який ми вже говорили, вони мають ще й те значення, що в певних формах руху суперечність виражається в притяганні і відштовхуванні і що в даній конкретній формі руху певним способом виявляється і рівновага, як момент руху. Але заразом до цієї форми суперечності не зводиться всяка суперечність; так само не зводиться рух до даної форми виявлення рівноваги. Механіцизм абсолютизує найпростішу форму руху — механічне переміщення. Механіцизм абсолютизує також і рівновагу, вбачаючи в розвитку ряд рівноважних станів.

На питанні про зведення складних форм руху до простої механіцизм демонструє метафізичне розуміння відношення одиничного, осібногo й загального і, в зв’язку з цим, демонструє своє вульгарне, спрощенське розуміння закону *перетворення* однієї форми руху в іншу. Сенс механістичного зведення вищих форм руху до нижчих є, по суті, в запереченні *перетворення* однієї форми руху в іншу. Заміна *перетворення* зведенням є по суті заперечення перетворення. Підмінюючи проблему *перетворення* одних форм руху на інші проблемою *зведення*, механіцизм пробує довести прогресивність такої теорії „зведення“ для науки; але по суті він відкочує сучасне природознавство на тисячоліття назад, коли в людському знанні переважно панувало знання одиничного, і не приділялося належного місця загальному. Питання про перетворення — це питання про значення загального. В даному разі Енгельс формулює його так: перша - ліпша форма руху може і мусить, при певних для кожного випадку умовах, перетворитися, безпосередньо чи посередньо, в першу - ліпшу іншу форму руху.

З питанням загального, осібногo й одиничного та з питанням руху в механіцизмі якнайшльніше пов’язане розуміння чи, вірніше, нерозуміння механістами матерії, зведення ними філософського розуміння матерії до фізичного, до питання про будову речовини. Матерію не можна відділити від руху: рух є форма існування матерії. Формально це твердження марксизму механіцизм приймає, але обмежує рух матерії механічним переміщенням, абсолютизуючи механічну рівновагу, зводячи матерію до незмінних, неподільних часток матерії. Зводячи філософське розуміння матерії до фізичного, механіцизм, по суті, неминуче стає на шлях порівняння руху від матерії.

Єдність механіцизм отожднює з механічним синтезом. Цю думку досить докладно розвиває Сараб’янов у своїй книжці „В захисту філософії марксизма“, полемізуючи в ній з деборінцями. Виходячи з своєї загальної теорії рівноваги, він розвиває проблему синтезу, як єдності двох рівноправних сторін. Наслідком цього (там де Сараб’янов торкається суспільного життя) застосування його цієї теорії до суспільних явищ веде його, Сараб’янова, та взагалі механіцизм, до правоопортуністичних побудовань, до апологетики капіталізму.

„... Ми повинні брати життя так, як воно є, себто діалектично, брати неп як синтез протилежностей; тоді виявиться, що наша економічна політика і розвиває соціалізм і сприяє (покищо) абсолютному (не відносному) ростові капіталізму“.¹

¹ Сараб’янов. В захисту марксизма, ст. 117.

Ніякі застереження („покищо,“ „не відносно“ і таке інше) не рятують його. Факт є факт: Сараб'янов убачає в нєпї тільки механїчну синтезу рївноправних сторїн капїталїзму й соцїалїзму, переспївуючи тут, по сутї, буржуазну теорїю двох регуляторїв. Розвиваючи далї механїстичну теорїю синтезу, Сараб'янов обурюється з обвинувачення механїстів у неправдивому розумїннї синтезу, в абсолютизуваннї протилежностей. Як на довід правдивого розумїння цього питання, він покликáється на свою ранїше написану книжку „Популярний курс економїчної полїтики“, заявляючи:

„Чи ж не ми писали: „цїлком безперечна рїч, що полїтика пролетарїату в добу вїдбудови і реконструкції є полїтика многобїчна... але єдина. Тут немає двох заходїв, а є один ряд, але кожний захїд цього ряду і вигїдний і невигїдний капїталїзмовї, кожний захїд служить і капїталїзмовї і соцїалїзмовї“.¹

Виходячи з теорїї рївноваги, з теорїї рївноправного механїчного синтезу двох сторїн, легко можна договоритися до контрреволюцїйної теорїї про те, що полїтика пролетарїату служить і капїталїзмовї і соцїалїзмовї. Вкладати в прокрустове ложе цих теорїй живу дїйсність протилежностей, що розвиваються в боротьбї— а в дїлянцї суспїльних явищ, конкретнo, в класовїй боротьбї,— це є вершина метафїзичної обмеженостї, яка веде до ворожих пролетарїатовї висновків у теорїї і тактицї класовїй боротьбї.

Ми уже вказали на те, що багатство, многогранність дїйсностї в її розвитку чужї розумїнню механїцизму; чужа його розумїнню також дїалектична єдність одиничного, осїбного й загального. Механїсти демонструють це на всїх без винятку законах і категорїях матерїалїстичної дїалектики. Геть усюди вони намагаються звести загальне до одиничного, обмежитися одиничним. У законї єдностї протилежностей їм чуже розумїння єдностї і боротьбї протилежностей. Для них їснує тільки сутїчка двох протилежних сил. Багатство процесу боротьбї протилежностей зводиться у-них, по сутї, до антагонїзму сил, що дїють у взаємно протилежних напрямках.

Логїка стверджування тільки зовнїшніх суперечностей неминуче веде до метафїзичного розчленування тожностї, вїдмїнностї, суперечностей, веде до абсолютизування антагонїстичного розумїння суперечностї поруч цїлковитого усунення якїсних вїдмїн, а звїдси— до зведення суперечностей на метафїзичну тожність.

Крайностї збїгаються: протилежностї зводяться до суперечностї, потїм до вїдмїнностї і, нарештї, до тожностї. Нївелюються незмїнні, тожні частки матерїї, закінчується навіть механїчний рух.

Та сама логїка виступає в механїцизмї вїдносно всїх категорїї і законїв дїалектики. Чи мовиться про кїлькїсть, чи про якїсть, мїру, причиновїсть, доконечнїсть, випадковїсть, змїст, форму— геть усюди механїсти шукають фїзично вїдчутних часток даної категорїї, намагаючись звести до них усе багатство даної закономірностї. У формї шукають лїнії, обрису предмета; в змїстї— окремих часток; у причиновостї— удару; в мїрї— складових частин „вузла“; в якостї— кїлькїсних часток; у кїлькостї— формули кїлькїсної рївностї цих часток. Словом, як грубї емпїрики, вони вульгаризують загальнї закономірностї. Таким емпїрикам Енгельс дав чудову характеристику:

„Це стара історїя,— каже Енгельс.— Спершу вигадують абстракції, вїдмислюючи їх вїд почуттєвих речей, а потїм хочуть пїзнавати їх почуттєво, бажають бачити час і нюхати простїр. Емпїрик так втягається у звичний йому емпїричний досвїд, що уявляє себе все ще в дїлянцї почуттїв, досвїду, навіть тодї, коли має дїло з абстракціями. Ми знаємо, що таке година, метр, але не знаємо, що таке час і простїр. Точно час є не

¹ Сараб'янов. В зашїту фїлософїї марксїзму, ст. 117—118.

що інше, як сума годин, а простір не що інше, як сума кубічних метрів. Звичайно, обидві форми існування матерії без цієї матерії є ніщо, пусте уявлення, абстракція, що існує тільки в нашій голові. Але ми неспроможні пізнати, що таке матерія і рух? Звичайно, неспроможні, бо матерії, як такої, і руху, як такого, ніхто ще не бачив і не зазнав якимось іншим способом; люди мають діло тільки з різними матеріями і формами руху, що існують реально. Речовина, матерія є не що інше, як сукупність речовин, з якої абстраговано це поняття; рух, як такий, є не що інше, як сукупність усіх почуттєво сприйманих форм руху; слова *матерія і рух*, це просто *скорочення*, що в них ми резюмуємо, згідно з їх спільними властивостями, різні почуттєво сприймані речі. Тому матерію і рух можна пізнати тільки вивчаючи окремі форми речовини й руху; оскільки ми їх пізнаємо, оскільки ми пізнаємо матерію і рух, як такі. Тому, коли Гегель каже, що ми не знаємо, що таке час, простір, рух, причина і наслідок, то він цим стверджує тільки, що ми у своїй голові вигадуємо собі спершу абстракції, відмислюючи їх з реального світу, а потім самі не можемо пізнати тих вигаданих нами абстракцій, бо вони є розумові, а не почуттєві речі, коли тим часом усяке пізнання є почуттєвий *вимір*. Це точнісінько так, як у Гегеля та трудність, що ми не можемо їсти плід, бо ще ніхто не їв плоду, як такого".¹

Єдність протилежностей виявляється в різних формах: в єдності кількості і якості, в єдності суті і явища, в єдності доконечності й випадковості, в єдності причини і дії тощо. Ці загальні форми єдності протилежностей *матеріальних процесів* не вичерпують багатства закономірностей об'єктивного світу; але в них, як у загальних закономірностях, виявляє багатство свого змісту розвиток природи, суспільства і мислення.

Для механіцизму і тут, як і взагалі у всяких філософських категоріях, характеристична є натуралізація, вульгарно-емпіричне, метафізичне, рзуніння загальної закономірності. Натуралізуючи кожну загальну категорію, механіцизм разом з тим опинився перед фактом, що не над усякою загальною закономірністю можна проробити насильну операцію натуралізації. Отже механіцизм став перед дилемою: або натуралізувати загальну закономірність, або, коли вона не піддається натуралізації, проголосити її суб'єктивною категорією, що не відбиває реальної дійсності. Особливо рельєфно це виявилось у механіцизмі в проблемі єдності доконечності й випадковості у субстанції.

Енгельс критично розглядає два чужі діалектичному матеріалізму, метафізичні погляди на доконечність і випадковість. Перший погляд установлює абсолютну протилежність між доконечністю і випадковістю, класифікує всі речі, процеси й відношення на дві групи, що співіснують у природі: одна група — випадкові явища, друга — доконечні. До того ж, „проголошується доконечне єдино гідним наукового інтересу, а випадкове — байдужим для науки“. „Це значить,— каже далі Енгельс,— ось що: те, що можна підвести під закони, отже, що *знають*, цікаве, а те, чого під закони підвести не можна, тобто чого *не* знають — байдуже, його можна знехтувати. Але при такому погляді перестає всяка наука, бо ж завдання її є в тому, щоб дослідити те, чого ми не знаємо. Те, що можна підвести під загальні закони, вважають за доконечне, а чого не можна підвести, те вважають за випадкове. Легко бачити, що це такого роду наука, яка видає за природне те, що вона може з'ясувати, зводячи незрозуміле їй до надприродних причин. До того ж, у суті справи, цілком байдуже, чи назву я причину незрозумілих явищ випадком чи богом, Обидві ці назви є тільки вираз мого незнання і тому до науки не стосуються. Наука перестає існувати там, де втрачає силу доконечний зв'язок“.²

¹ Енгельс. Діалектика природи, ст. 151.

² Там же, ст. 191 — 195.

Другий погляд, що його критикує Енгельс — погляд фаталістичного детермінізму.

„Згідно з цим поглядом, — каже Енгельс, — у природі панує тільки проста безпосередня доконечність. Що в цім стручку п'ять горошин;¹ а не чотири або шість; що хвіст цього собаки завдовжки п'ять дюймів, а не довший чи коротший на одну лінію; що цю квітку конюшини запліднила цього року бджола; а ту ні — до того ж, певна бджола і в певний час; що це певне, підхоплене вітром насіння зійшло, а друге ні; що минулої ночі мене вкусила блоха о четвертій годині вранці, а не о третій або п'ятій, — до того ж, у праве плече, а не в ліву лугку, — все це факти, викликані неодмінно зчепленням причин і наслідків, зв'язні непорушною доконечністю; і газова куля, з якої виникла сонячна система, була збудована так, що ці події могли статися тільки так, а не інакше. З такого роду доконечністю ми все ще не виходимо з меж теологічного погляду на природу. Так звана доконечність залишається пустою фразою, а через те й „випадок“ залишається тим, чим він був“.¹

Цей другий погляд поділяє і сучасний механіцизм, вносячи сюди деяке виточення такого порядку. Коли все є детерміноване і об'єктивно випадковостей не існує, то випадковість є суб'єктивна категорія, міра незнання об'єктивних процесів. Випадкове, кажуть механісти, є те, причини чого ми не знаємо. З того моменту, коли ми пізнаємо причину, випадковість стає доконечністю. Таким чином, механісти фаталістично детермінують явища, вишиковують різноманітність дійсності в один причинно зумовлений ряд, при чому саму причиновість розуміють механістично. З погляду такого послідовно фаталістичного детермінізму ніякого абсурду не буде в тім, наприклад, що причину революції кінець-кінцем можна простежити аж до руху „атома в людському мозку“, через ряд причинно опосереднених ланок. Н.що об'єктивно випадково не існує. Випадкове існує як певний ступінь пізнання, а з того моменту, коли ми пізнаємо причиновий зв'язок, випадкове перестає існувати, перестає бути випадковим.

„Свобода і випадковість є суб'єктивні категорії, бо і одно й друге є не що інше, як пізнання доконечності (свобода) і незнання доконечності (випадковість)“, — каже Сараб'янов.² Той самий погляд проводить Л. Аксельрод у „Філософських нарисах“, а також А. Вар'яш у своїх роботах та ін.

Усі механісти, визнаючи випадковість суб'єктивною категорією і зводячи матеріалістичне розуміння причиновості до механічної причиновості, пробують обґрунтувати свої позиції Енгельсом. Для цього вони пророблюють відповідні операції з цитатами з Енгельса, накидаючи Енгельсові механістичний погляд. Сараб'янов, наприклад, каже: „... Енгельс розуміє під випадковістю непізнану доконечність, а під закономірністю — доконечність пізнану“. І далі заявляє: Ще раз повторюємо, що великого Марксового споборника (Енгельса. — О. Б.) нема ніяких підстав залічувати до еклектиків, що перетворили випадковість в об'єктивну категорію“.³

Заперечуючи випадковість, як об'єктивну категорію, механісти неминуче опиняються в метафізичній суперечності, блукаючи між трьох сосен. Сараб'янов, наприклад, договорився ось до чого:

„Чи стояв на чолі Жовтня Ленін чи не стояв, це не могло мати ваги в тому сенсі, чи переможе світовий пролетаріат чи не переможе; але зате відіграють свою роль і концентрація виробництва, і класова диференціація, і багато іншого. А втім, чи не є Ленін, як проводир Жовтня, випадкове явище. І на це — одна відповідь; так, явище випадкове“.⁴

¹ Енгельс. Діалектика природи, ст. 191 — 195.

² Сараб'янов. В захиту філософії марксизма, ст. 81.

³ Там же, ст. 84 — 85.

⁴ Там же, ст. 98.

Справді, коли випадковість є суб'єктивна категорія, то Ленін, як проводир Жовтня, за теорією Сараб'янова, є непізнана доконечність. Але очевидна річ, що Сараб'янов не в тому сенсі застосовує в даному прикладі випадковість; ясно, що він мусить стати по суті на шлях визнання випадковості, як об'єктивної категорії. Отже, так чи інак, і в першому і в другому випадку, Сараб'янов договорився до явної нісенітниці. В цьому прикладі маємо яскраву ілюстрацію безпорадності механіцизму перед проблемою випадковості й доконечності.

Перша характеристика, що її дає діалектичний матеріалізм випадковості, є така: випадковість є об'єктивна категорія, що існує незалежно від того суб'єкта, який пізнає. Випадковість є реальна, конкретна. Абстрактної випадковості немає; випадковість матеріальна. Випадковість виражає конкретну *закономірність* об'єктивного світу, а не вульгарно-емпіричний „факт“. Випадковість не можна розглядати метафізично. Вона є вираз абсолютного детермінізму—звичайно, не в абстрактно-механістичному, а в діалектичному розумінні. Як конкретна категорія, багата на діалектичні опосереднення, випадковість включає в себе відношення до інших закономірностей: до можливості, дійсності, доконечності, субстанції.

Випадковість є лише одnobічний момент дійсності. Вона є один з моментів дійсності, як форма, що становить зовнішність дійсного. Випадковість є форма виявлення доконечності. Вона є активна відносно основи, змінюючи розвиток основи. Доконечність активно „пробивається крізь юрбу випадковостей“. Доконечність розвитку предмета визначена розвитком його основи.

Вульгарно-механістичному розумінню випадковості, як категорії суб'єктивної, або як категорії, що протистоїть доконечності, як категорії, що не має причинового опосереднення, Енгельс протиставить діалектичне розуміння випадковості.

Енгельс стверджує, що випадковість є категорія, що існує об'єктивно, незалежно від суб'єкта, який пізнає: вона має свою основу в тім, що випадкове є доконечне. Про це він каже, між іншим, в листі до Штаркенбурга з 25 січня 1894 року:

„Люди самі роблять свою історію, але досі несвідомо, не керуючись загальною волею, єдиним загальним планом. Цього не було навіть у межах певного відмежованого даного суспільства (не кажучи вже про все людство). Їх змагання перехрещуються; тому в усіх таких суспільствах панує *доконечність*, що її доповненням і формою вияву є *випадковість*. Доконечність, що пробивається тут крізь усяку випадковість, є знов таки тільки економічна“.

Ту саму думку проводить Маркс у листі до Кугельмана 1871 року, кажучи, що „історія мала б дуже містичний характер, коли б „випадковості“ не відігравали ніякої ролі“. „Ці випадковості,— каже далі Маркс,— увіходять, звичайно, самі складовою частиною в загальний хід розвитку, зрівноважуючись з іншими властивостями. Але прискорення й уповільнення дуже залежить від тих „випадковостей“, що серед них фігурує і такий „випадок“ як характер людей, що стоять на чолі руху“.

Ще ясніше каже про це Енгельс у листі до Блока, 1890 року:

„Тут маємо взаємодію всіх цих (політичних, юридичних тощо) моментів, де кінець-кінцем економічний рух, як доконечний, прокладає собі шлях крізь безконечну юрбу випадковостей, себто речей і подій, що їх внутрішній взаємний зв'язок такий далекий і так трудно піддається визначенню, що ми можемо забути про нього, вважати, що його немає“.

Отже, всупереч твердженням механістів, Маркс—Енгельс розуміють випадковість як об'єктивну; але від того вони ані трохи не стала еклетики. Навпаки, на окремих прикладах об'єктивної випадковості Маркс і Енгельс розкривають глибину, багатство, всебічність монізму діалектичного матеріалізму.

Жовтнева пролетарська революція є доконечність, є наслідок певних суперечностей між продуктивними силами і продукційними відносинами капіталістичного суспільства. Ці суперечності є рушійною силою в розвитку пролетарської революції. Щоб революція перетворилася з можливості на дійсність, потрібний цілий ряд умов. Серед цих умов повинна бути наявність безпосередньої революційної ситуації, наявність пролетарської революційної партії, наявність у цій партії вождів, здатних керувати боротьбою пролетаріату. В кожній країні ми маємо *конкретний*, специфічний вияв розвитку основи пролетарської революції. В Китаї, в Німеччині, в ПАСШ розвиток основи має свої специфічні риси, відмінні в кожній країні; але zarazом розвиток пролетарської революції є історична доконечність, що її формою вияву являється випадковість. Єдність доконечності і випадковості виявляється в матеріальній субстанції суспільного розвитку, в розвитку продуктивних сил і продукційних відносин, в економіці країни.

Рационалізм отожднює доконечність і випадковість, не бачить між ними різниці, перетворює таким чином доконечність на випадковість. У природі і в суспільних явищах існує для нього тільки випадковість. Навпаки, грубий вульгарний емпіризм метафізично розриває, протиставляє доконечність випадковості, перетворюючи випадковість і доконечність на самостійні сутності. У емпіриків випадкове явище існує поруч доконечності без зв'язку одного з одним. Сучасний механіцизм через вульгарно-емпіричне, метафізичне протиставлення доконечності й випадковості приходиться до перетворення випадковості на суб'єктивну закономірність. Діалектичний матеріалізм розглядає випадковість, як об'єктивну закономірність у єдності з доконечністю, як однобічний момент дійсності, як форму, що становить зовнішність дійсного. Випадкове впливає з низки доконечних рядів. Пролетарська революція є доконечність, що впливає з розвитку капіталістичного суспільства, але форма виявлення пролетарської революції — включає в себе випадковість. Пролетарська революція залежить від цілого ряду умов. Перед збройним повстанням може бути загальний страйк, але може його й не бути. Революція не конче зв'язана з війною — революція може бути і без війни. Характер людей, що стоять на чолі руху, є теж зовнішність дійсності революційного руху. Різні форми вияву основи відносно даного явища виступають як зовнішні в тому розумінні, що вони не впливають доконечно з природи закономірності розвитку даного явища, а впливають лише з низки доконечних рядів. Взаємодія відбувається тут різними сторонами, різними моментами тієї основи, що розвивається. Отже, з другого боку, це не тільки зовнішні відношення, а відношення внутрішнього, роздвоєння єдиного, боротьби і взаємопроникання протилежностей. Різні форми виявлення основи виступають як форми єдиної дійсності. Взаємодія різних процесів, що впливають з різних форм виявлення основи, з роздвоєння єдиного, як внутрішніх відношень, дає як свій зовнішній вираз, випадковість. Таких взаємодій різних процесів, що впливають з однієї основи, але мають різні форми виявлення цієї основи, є багато — безконечна юрба випадковостей, як каже Енгельс, що кризь неї доконечність прокладає собі шлях.

Випадковість причинно зумовлена. Характер людей, що беруть участь у революційному рухові, причинно зумовлений. Причинно зумовлена і кожна конкретна форма пролетарської революції.

Чи впливає випадковість на розвиток? Безперечно, впливає. Випадковість є активна. Проте, розвиток певного процесу пробивається кризь юрбу випадковостей доконечно. Людина, активно пристосовуючись до природи і змінюючи свою природу, переборює випадковості. Тварини в процесі свого історичного розвитку пасивно пристосовуючись, змінюються в своїх видах. І все ж і людина, і тварина, розвиваючись і змінюючись у боротьбі, зокрема і під впливом випадковостей, і змінюючись до такої

міри, що ґрунтовно перетворюють свою істоту,— все ж розвиваються доконечно, визначаючися розвитком основи. Доконечність є розгортання всієї сукупності моментів дійсності.

Особливу різновидність механіцизму в питанні про випадковість знаходимо у вирішенні цього питання у Плеханова. Плеханов розглядає випадковість, як момент перехрещення різних закономірностей. Нетрудно виявити механічність такої постави питання. З погляду діалектичного матеріалізму в жодному процесі механістичного байдужого „перехрещення“ закономірностей не існує. Існує взаємодія, як єдність причини і дії. Це одна сторона справи. Друга сторона є в тім, що перехрещення закономірностей неминуче має собі за передумову суму перехрещуваних закономірностей, себто метафізичну мережу остаточної кількості закономірностей.

Зведення всіх процесів дійсності до механічної закономірності, грубо емпіричний розгляд філософських категорій відбилися і на розгляді питання про причиновість, що її механісти зводять, отожднюють з механічним розумінням причини і дії. У механіці кількість руху рівна в причині і в дії. Механічну причину, поштовх, отожднюють з дією, що являє собою наслідок зовнішньої причини, поштовху.

Саме розуміння зовнішнього і внутрішнього має у механістів спрощений, вульгарний характер. Вистачить указати на те, як розуміє внутрішнє й зовнішнє Сараб'янов. Сараб'янов міркує так. Випадковий чи доконечний є розвиток з людського сім'я і яйця людини з однією головою, парою рук і ніг? Якщо доконечний, то випадкове буде народження двоголової, чотирирукої, багатонокої істоти, що розвинулася з людського сім'я. Але розвиток такої істоти, міркує далі Сараб'янов, є наслідок внутрішніх причиново-наслідкових зв'язків; отже, твердження, що випадковість є вислід зовнішніх відношень, у даному разі не підходить. Він робить звідси висновок, що випадковим може бути й те, що доконечно впливає з внутрішніх відношень основи. Тільки тому, що розвиток із сім'я і яйця відбувається у лоні матері, так би мовити, „всередині“ людського організму, тільки тому Сараб'янов це явище називає внутрішнім. Алеж тут цілком ясно, що з внутрішньої доконечності сім'я і яйця впливає тільки „нормальна“ людська істота, і випадкові відхилення-викликані зміною, або в насінні, або в яйці, або в середовищі, в якому вони розвиваються.

Вульгарне розуміння діалектики в питанні про доконечність і випадковість виявилось у Сараб'янова і в прикладі з Леніним, як проводирем Жовтня. Сараб'янов був тут непослідовний. Додержуючи погляду суб'єктивізму, проголошуючи випадковість суб'єктивною категорією, він був змушений логікою речей у частковому питанні прийти до випадковості, як об'єктивної категорії; але, ставши на цей погляд, він, як послідовний механіст, розв'язує питання механістично, перетворюючи доконечність на фатальну механістичну категорію. Він міркує так: чи був би Ленін, чи не було б його—Жовтень все одно був би, і що Ленін стояв на чолі Жовтня, це не мало значення для перемоги світового пролетаріату. Цей фаталізм не має нічого спільного з марксизмом.

Ми вже наводили Марксові вказівки про те, що прискорення й уповільнення дуже залежать від „випадковостей“, серед яких фігурує і такий „випадок“, як характер людей, що стоять на чолі руху. Випадковість активна. „Об'єктивізм“, фаталізм, кастрування категорії випадковості веде до заперечення ролі особи в історії взагалі і, зокрема, до заперечення значення Леніна як вождя для перемоги світового пролетаріату. Оглядаючись тепер назад, ми певно можемо сказати, що коли б не було на чолі Жовтня Леніна, хід подій розгортався б інакше. Роль особи зумовлена цілою низкою умов, але однією з умов розвитку історії є й історичні особи. Тільки там, де є всі умови, можливість перетворюється в дійсність.

Суть, ядро діалектики — це закон єдності і боротьби протилежностей. Цей закон у сконцентрованому вигляді виражає всю внутрішню суть роз-

витку об'єктивної дійсності. Відносно цього закону закони переходу кількості в якість і навпаки, а також закон заперечення, будучи *основними* законами діалектики, разом з тим становлять зовнішні форми вияву єдності і боротьби протилежностей. Разом з тим усі закони існують у діалектичній єдності, а не просто зводяться один до одного. Для механістів, як для кількісників, за ядро руху об'єктивної реальності править, по суті, закон переходу кількості в якість, що його вони сформулювали однобічно, механістично, по суті, як перехід кількості в кількість. Це — логічний висновок з усієї системи поглядів механіцизму; це — неминучий наслідок їхніх теоретичних побудов.

В розумінні закону переходу кількості в якість ми маємо два основні напрями механістичного вирішення питання. Один напрям репрезентують Степанов, Сараб'янов та інші, розглядаючи, з деякими відмінностями, якість як суб'єктивну категорію. Другий напрям, формально визнаючи якість, своєю схемою метафізичного відношення між якостями і переходу кількості в якість по суті замінює якість кількістю. Представники цієї групи механістів — Вар'яш, Тімірязев та ін. Обидві ці групи в різній формі зводять якість до кількості.

Погляди сучасного механіцизму на кількість і якість дуже щільно пов'язані з механістичними уявленнями XVII і XVIII ст. (Декарт, Спіноза, англійські, французькі матеріалісти), коли панував математичний, механістичний погляд на всі явища світу, в противність середньовічній схоластиці, коли панував якісний погляд, що розглядав якості як вічні, самодостатні, метафізичні сутності. І якісний і кількісний погляд в історії філософії мають якнайщільніший зв'язок з метафізичними уявленнями, що розглядали світ або як сукупність лише кількісних, або як сукупність лише якісних часток, при чому якість із кількістю не розглядалося в їх переходах одного в друге.

Поняття якості сучасні механісти вважають за застаріле, реакційне для науки. Степанов, кажучи про форми якості, твердить, що „Енгельс замінив їх безконечно тоншими й глибшими формами руху“.¹

Механістичне розуміння закону переходу кількості в якість нерозривно зв'язане з тим, як механісти розуміють єдність і боротьбу протилежностей (та й взагалі всі закони матеріалістичної діалектики). По суті, вони розглядають їх як самостійні, кількісні, ізольовані одна від одної сутності, які перебувають у зовнішньому, кількісному одна до одної відношенні.

Один з яскравих представників ліквідації якості — Богданов, який на доповіді в Комкакадемії назвав якість обивательським терміном. „Треба зауважити, що це взагалі є доля філософських термінів, — каже він; — з філософських, у певному роді все ж наукових, вони перетворюються потім на обивательські. Такої долі зазнав і термін „якість“. Це, безперечно, обивательський термін, що ніякої наукової цінності, ніякого наукового значення не має“.²

Ту саму по суті, але ширше розвинену, думку висловлює і Борічевский. „На велике мое здивування, — каже він, — т. Тімірязев уживає таких безперечно „філософських“ термінів, як перехід кількості в якість. Це — суто гегеліанська термінологія: позитивній науці вона й даром не потрібна... Скільки я можу судити, для представника позитивної науки кількісні відношення речей зовсім не „касуються“ в їх „якостях“; навпаки, самі якості є не що інше, як певні зміни цих самих „кількостей“. І для наукового матеріалізму цілком вистачить визнання, що ці зміни виникають не тільки шляхом повільного, „безперервного“ розвитку, але й вибухами, стрибками. Все інше — чистісінька „філософія“, цілком непотрібна ні позитивній науці, ні науковому матеріалізмові“.³

¹ „Под знаменем марксизма“ за 1925 р., №№ 3 і 8-9.

² Вестник Комкакадемии, кн. 21, ст. 252 — 253.

³ Збірник „Механистическое естествознание“, ст. 52.

Дальший логічний крок, що випливає з заперечення якості, як об'єктивної категорії, крок, що його мушили зробити і зробити механісти,— це перенесення якості в наші суб'єктивні переживання, перетворення якості на суб'єктивну категорію. „Те,— каже Степанов,— що буття досі лишається многоякісним для нашого *пізнання* (я кажу не про сприймання: відсутність многоякісності для сприймання означає смерть), те, що кількісне вивчення різних якостей ще недосить посунулося вперед, свідчить, мої любі критики, не про прогрес науки, як ви уявляєте собі, а про її велику молодість“.¹

Думка Степанова ясна: якість, як об'єктивна категорія, застаріла, але разом відсутність многоякісності для сприймання, себго якість, як суб'єктивна категорія — означає смерть.

Сараб'янов цілком приєднується до погляду Степанова. Він каже: „Я вважаю, що І. І. Скворцов має рацію, вказуючи, що термін „якість“ застарів“.² Але далі маємо у Сараб'янова невеличку розбіжність із Степановим; розбіжність не принципіального характеру. Степанов замінює якість „формами руху“, зводячи при цьому форми руху до механічних, а Сараб'янов наполягає на зведенні якості до властивостей, до того ж, якості, як категорії *оцінки*, себго як суб'єктивної категорії. „Коли беремо якість, як категорію оцінки, то бачимо, що *даний стан може являти собою різні якості залежно від того, в яких відношеннях він перебуває*“.³

І далі він зводить якість до відношень, до властивостей. Щоб не викликало сумніву, що якість є суб'єктивна категорія, він, наводячи приклади, розвиває думку про те, що „поки грані не знайдено, людство даремно сперечається про те, де закінчується пушок і починається борода“.⁴

До суб'єктивізму в питанні про якість Сараб'янов приходять через Локкове вчення про первинні й вторинні якості, що їх він цілком і повною мірою приймає. До первинних якостей Локк залічував такі якості, що існують об'єктивно, незалежно від суб'єкта: протяг, фігура, рух тощо. Вторинні якості: колір, запах, смак тощо, якості, що приписує речам суб'єкт: він вносить їх у предмет, вони не є властиві самим речам. Цей еkleктичний поділ якостей є крок до суб'єктивізму (Берклі, Фіхте та ін.), що послідовно розвиває це Локкове вчення. Діалектичний матеріалізм стоїть на погляді об'єктивності всіх якостей. Кожна якість є об'єктивна, властива самим речам незалежно від суб'єкта, який пізнає; кольорові відповідають у речах певні об'єктивні процеси. Проте, Сараб'янов, Ақсельрод та ін. реставрують ідеалістичне Локкове вчення про первинні й вторинні якості. Сараб'янов у полеміці з Деборіним дорікає йому, що „він відмежувався від Локкового вчення про первинні й вторинні якості“.⁵ Ми не вдаємося тут у те, чи слухний цей докір Деборінові, про це мова далі.

Тут нам важно підкреслити, що механісти до розуміння якості як суб'єктивної категорії прийшли через Локкове вчення; але, будучи як суб'єктивісти послідовніші за Локка, вони прийшли до перенесення не тільки „вторинних“, ба й „первинних“ якостей у суб'єкт.

Під якістю діалектичний матеріалізм розуміє об'єктивно сушу *означенність* предмета, процесу. Те, що відрізняє даний предмет, процес від усіх інших, саме й є якість даного предмета, процесу. Ця означенність виявляється у властивостях. Якість є загальна закономірність об'єктивного світу. В потоці дійсності виступає відмінність окремих предметів, сторін, моментів дійсності, висупає їх *відносна* стійкість. Ця *означенність* і є якість. Якість не перебуває в статичному стані; вона виникає, в процесі роз-

¹ Степанов. Диалектический материализм и деборинская школа, ст. 148.

² Сараб'янов. В защиту философии марксизма, ст. 187.

³ Там же.

⁴ Там же, ст. 186.

⁵ Там же, ст. 76.

витку зникає і веде до утворення нових якостей. Людина має якість, відмінну від тварини, капіталізм якісно відрізняється від феодалізму, курка якісно відрізняється від коня тощо. Але разом і людина і тварина, і феодалізм і капіталізм як якості є відносні, мають історію свого виникнення, розвитку й переходу в інше. Проте, за потоком розвитку, руху якості не можна не бачити тієї означеності, що робить з цього предмета саме даний предмет, а не інший. Многовзірність світу мінливим потоком речей не повинна затемнювати специфічність окремих явищ, їх означеність, хоч у першій момент ця многовзірність затемнює процес пізнання. „Спершу мигають вражіння, — каже Ленін, — потім виділяється *щось*, потім розривається поняття *якості* визначення речі або явища) і *кількості*“.¹

Кожен предмет, кожен процес перебуває у многобічному відношенні до інших предметів і процесів, перебуває у численних зв'язках з іншими якостями. Цей зв'язок виявляється численними властивостями; до того ж розвиток першої-ліпшої якості проходить через розвиток своїх властивостей. Якість ми пізнаємо через властивості. Якість є властивість у тому розумінні, що вона виявляє себе відносно інших речей і процесів. Зв'язок з іншим виявляється у многості властивостей, що серед них є істотні і неістотні. Не можна отожднювати властивості з якостями. Властивість є один з моментів якості, що виражається у відношенні до інших якостей і властивостей; а якість, крім цих відношень, характеризує і єдність, суцільність процесу, предмета, означеність як єдність. Відношення — мінливі. Залежно від процесу руху якості і від того, якими сторонами, моментами вона увиходить у зв'язок з іншим, виступають щораз нові властивості; але не всяка зміна властивостей змінює основний зміст якості. Ленін дав вичерпну характеристику якості і властивості — зокрема, в питанні про профспілки. Якість у профспілках Ленін бачить у тому, що профспілки є *школа комунізму*, а в умовах диктатури пролетаріату також і *школа адміністративно-технічного керування виробництвом*. Дана якість виявляється у властивостях об'єднання, солідарності, оборони своїх інтересів, господарювання, управління. Троцький і Бухарін невірною, еkleктично розуміли профспілки, визначаючи їх, з одного боку, як школу, з другого — як апарат, з третього — як організацію трудящих тощо. Визначення „з одного та з другого боку і т. д.“ характеризує еkleктизм Бухаріна. Бухарін не розуміє основного змісту нової якості профспілок як школи комунізму, а в зв'язку з тим і нових властивостей профспілок як школи об'єднання, управління тощо. Змінилися в умовах диктатури пролетаріату істотні властивості профспілок, змінилася і якість. Властивість, у своїм розвитку перетворюючись на *істотну*, визначає нову якість предмета. З другого боку, істотні властивості в процесі розвитку втрачають свою істотність, перетворюючись на *неістотні* або знімаючи себе новими властивостями. Хотівши знати предмет, треба насамперед пізнати його властивості, його якість. „Щоб дійсно знати предмет, — каже Ленін, — треба охопити, вивчити всі його сторони, всі зв'язки й опосереднення. Ми ніколи не досягаємо цього повністю, але вимога всебічності застерігає нас від помилок і від змертвлення. Це — поперше. Подруге, діалектична логіка вимагає брати предмет у його розвитку, в його саморухові, зміні... Потретье, вся людська практика повинна увійти в повне „визначення“ предмета, як критерій істини і як практичний визначник зв'язку предмета з тим, що потрібне людині. Почетверте, діалектична логіка навчає, що абстрактної істини немає, істина завжди конкретна“.²

Механіцизм відділяє якість від реальності, від об'єктивної дійсності, переносючи її в суб'єкт, перетворюючи її тільки в мисленну категорію.

¹ Ленинский сборник XII, ст. 291.

² Ленін. Ще раз про профспілки.

Об'єктивний світ у розумінні механістів — без'якісне, одноманітно-кількісне буття. Якість вони зводять до властивостей, а властивості до відношень, до категорії оцінки, себто до суб'єктивізму.

Деяку *формальну* відміну являє собою в механіцизмі течія, що не цурається „таких безперечно „філософських“ термінів, як перехід кількості в якість“. Ця течія подає справу так: матерія, являючи собою кінець-кінцем суму елементарних тожних часток, отже, те, що ми називаємо якістю, є в суті кількість. Треба тільки вміти „розв'язати ці якісні вузли“, що сб'єднують і покривають одну якість другою. Коротко кажучи, об'єктивний світ є сума якостей, які перебувають одна в одній, якостей, що їх „розв'язуючи“, ми приходимо до суто кількісного визначення елементарних часток.

„Одне з істотних завдань сучасної науки, — каже Степанов, — є розв'язуванні цих вузлів... Багатьох вузлів ще не розв'язано, але хіба це означає, що наука має покірливо спинитися перед ними?“¹

Механісти абсолютизують кількість. Цілком природно для метафізичного мислення виникає питання про зведення всіх явищ до кількості. Роскриваючи окрему якість, вони, мов у плоді, знаходять певне число зернин — окремих якостей, а розкриваючи ці зернини, своєю чергою, знаходять у них нові, дрібніші якості, поки нарешті дійдуть до „елементарних часток“, якісно тожних, „останніх основ“ світобудови. Коротко кажучи, за уявленнями механістів, одна якість перебуває всередині другої.

„Мовиться не про те, — каже Вар'яш, — де закінчується поділ і яка остання частка. Цього не можна визначити заздалегідь, і, мабуть, ми ніколи й не дійдемо до останньої частки... Але ми кажемо, що, так чи інак, такі частки мусять бути“.²

Якості не є частки, складові елементи якоїсь *більшої* якості, вони є лиш *моменти*, сторони, вияви розвитку основи, зв'язані внутрішніми зв'язками й переходами. Імперіалізм відносно висхідного капіталізму є нова якість, як момент у розвитку капіталістичної формації. Але це не є нова якість відносно капіталістичної формації, що відносно неї новою якістю буде комунізм. Немає абстрактної якості. *Якість є матеріальна*, кількісна якість. Єдність кількості і якості є міра руху матерії. Зміна відношення міри дає перерву ступеневості, „стрибок“. Зміни, матеріальні процеси, відбуваються щогодини, щосекунди, скрізь і всюди. Логіка речей веде механіцизм шляхом заперечення стрибків, перерв у ступеневості. Як чисті кількісники, вони додержують погляду безперервності кількісної зміни. Перерву, стрибок від якості до якості вони, послідовно проводячи механістичний погляд, заперечують. Звідси й випливає постава питання про „розв'язування вузлів“. Це має щільний зв'язок з усім світоглядом механістів, що картину світу уявляють собі як суму без'якісних, елементарних метафізичних часток, які рухаються, зменшуючись або збільшуючись, обертаючись, повторюючись у тому самому, незмінному колі. Безперервна, ступнева, еволюційна зміна — ось у чому суть теорії руху механіцизму. Вульгарний еволюціонізм, мертва, бідна, суха теорія розвитку замінює у них багатства діалектичного процесу саморозвитку, роздвоєння єдиного, єдність і боротьбу протилежностей. Перенесення цієї теорії в ділянку процесів суспільного розвитку — це відмова від революції, оборона й обгрунтування політики реформізму, опортунізму.

З питанням про кількість дуже щільно зв'язане питання про зведення складного до простого. Механіцизм розв'язує це питання в дусі свого світогляду, зводячи вищі форми руху до нижчих. Суспільні закономірності зводяться до закономірностей біологічних, біологічні — до фізико-хімічних. „Сказати, що крім фізично-хімічних сил чинять ще якісь інші,

¹ „Под знаменем марксизма“, 1925 р., №№ 3 і 8-9.

² *Вар'яш*. Логика и диалектика. ст. 138 — 139.

особливо характерні тільки для життя, це б значило вдатись у віталізм", — каже Вар'яш. Розвиваючи цю думку, він далі заявляє: „Життя (хемія білковини, за Енгельсом) є цілком фізично-хемічний процес, але такий, що його створити на даному рівні науки ми покищо неспроможні“.¹

Ту саму думку формулює і І. Степанов. Він каже: „Сучасна наука неухильно йде в тому напрямі, щоб витлумачити все розгортання світу як розвиток відносно простих фізичних і хемічних процесів“.²

Нарешті, Сараб'янов просто твердить, що „в основному матеріалізм відрізняється від інших ученй визнанням, що всі дії живого організму є дії машини, механізму“.³

Таким чином, механісти послідовно проводять погляд, що всі закономірності, всі якості можна звести до законів механіки. Ставлячи собі питання, чи можна звести органічне життя до неорганічного, Сараб'янов відповідає: „Ми додержуємо погляду, що можна, але практично це без решти ніколи не буде зрозуміло... Що таке педагог, що читає лекції? — запитує далі Сараб'янов. — Це атоми, що отак функціонують, в отакому зв'язку між собою перебувають. Що таке наша голова? Електрони, що певним способом рухаються відносно інших електронів, а також і в собі“.⁴

Діалектичний матеріалізм розглядає всі явища не ізольовано, а в зв'язку, у взаємних переходах, у розвитку — в їх єдності, але zarazом у їх якісній відмінності. Діалектичний матеріалізм виявляє специфічність закономірностей, переходить від нижчих закономірностей до вищих, але не зводить їх одну до одної. Чи значить це, що в кожній вищій закономірності відносно нижчої існує якась „незвідна“ метафізична кількісна решта? Звичайно, ні. В вищій закономірності є *нова якість*, що не може бути виміряна лише кількісним обчисленням; та характеризується лише як проста сума нижчих закономірностей. Адже сама постава питання про звідність чи назвідність і про „решту“ в кількісному розрізі неправомірна з погляду діалектичного матеріалізму. Так ставити питання можна тільки виходячи з механістичного світогляду, що на його погляд якостей, як об'єктивних категорій, немає. Цілком логічно звідси виникає заперечення специфічності різних форм руху. Різні форми руху, за такими уявленнями, є не що інше, як різна сума рухів елементарних часток. Звідси логічно ставиться питання про зрівняння, про неможливість специфічності, тих чи інших форм руху. У специфічності вищих форм руху вбачають решту, невідому звідки взяту, до того ж непізнавальну. З другого боку, „коли ми мусимо зводити всі відмінності і зміни якості до кількісних відмінностей і змін, механічних переміщень, ми доконечно приходимо до того, що вся матерія складається з тожних найдрібніших часток“.⁵

Такі висновки якраз і роблять сучасні механісти. „Звести річ або процес, — каже Сараб'янов, — до фізичних процесів, значить з'ясувати цю річ у всіх її виявленнях *рухом останніх відомих нам саморушних часток*, з яких вона складається“.⁶

Енгельс, називаючи фізику механікою молекул, хемію — фізикою атомів, біологію — хемією білковин, підкреслює цим, як він каже, *перехід* однієї з цих наук у другу, отже *зв'язок*, безперервність, як і відмінність, розрив між цими ділянками. Виявлення переходу — це не є зведення, це є встановлення зв'язку і самого характеру зв'язку. Коли ми стверджуємо перехід від тварини до людини і зв'язки їх, то цим ми зовсім не „зводимо“ того нового, специфічного, що є в закономірностях розвитку

¹ Передмова до книжки Клема „Основи матеріалістичної діалектики“.

² Збірник „Механистическое естествознание“, ст. 14.

³ Сараб'янов. Беседи о марксизме, ст. 14 — 15.

⁴ Сараб'янов. В защиту философии марксизма, ст. 153 — 155.

⁵ Энгельс. Диалектика природы. „Архив“, 2; ст. 145.

⁶ Сараб'янов. В защиту философии марксизма, ст. 154.

людини до закономірностей тварини. Всякий рух містить у собі механічний рух, каже Енгельс, але він до цього руху не зводиться; механічний рух зовсім не вичерпує руху взагалі. Разом з тим, пізнати механічний рух є *перше* завдання науки. Коли ми розглядаємо людину (лектора, за Сараб'яновим), то для діалектичного матеріалізму немає сумніву, що людина (лектор), це є атоми, що отак функціонують, в отакому зв'язку між собою перебувають. Так само й голова (у Сараб'янова), це є „електрони, що певним способом рухаються відносно інших електронів, а також і в собі“. Але пізнати цю сторону процесу — це тільки *перше* завдання науки. І дивно було б з'ясувати поведінку голови (нерозумну, наприклад) електронами, що певним способом рухаються, себто, кінець - кінцем, суспільні закономірності з'ясувати розміщенням і рухом електронів у людських організмах, або, інак кажучи, зводити, по суті, вищі закономірності до нижчих і, в даному разі, тлумачити, слідом за французькими матеріалістами, суспільні явища ідеалістично.

Таке саме безпросвітне вульгаризаторство маємо в твердженні, що якісна відмінність у закономірностях веде до якоїсь метафізичної непізнавальної решти. Те, що у відносинах людей на певному історичному етапі розвитку з'являється категорія вартості, ніяк не вдасться ніяким механістичним Мальбрукам „звести“ до електронів. Не вдасться їм також довести, що вартість є непізнавальна метафізична „решта“. „Та коли я, — каже Енгельс, — не маю нічого іншого сказати про тепло, крім того, що воно є певне переміщення молекул, то краще мені мовчати“. Для механістів якраз навпаки: „якщо наука від атома перейшла до електрона, то біологія повинна зрозуміти процес асиміляції або спадковості як процес електронів“.¹

Звідси у них випливає, що *суспільні науки є найменше точні*, що в них панують випадковості (як суб'єктивна категорія), бо досі ніхто ще не поставив їх на наукові рейки, тобто не дослідив будови суспільства з погляду електронної теорії. Тому „найменш точна з усіх наук, соціологія, найбільше користується теорією ймовірності, коли тим часом найточніша з наук — механіка — куди меншу має потребу на статистичну методу“.²

Послідовний, моністичний, суто-науково витриманий є тільки діалектичний матеріалізм Маркса, Енгельса, Леніна. Критерієм правдивості для нього є критично-революційна діяльність, практика, потверджена всім перебігом історичного розвитку. Але існує ще іншого порядку „послідовність“. „Послідовно“ провадить свої операції дрібний торговець, „послідовно“ витискає, експлуатує робітника капіталіст, „послідовно“ бореться проти робітничого класу фашизм і соціал-фашизм і т. д. Однак, ця „послідовність“ принципіально відрізняється від послідовності світогляду пролетаріату. Послідовність марксизму нерозривно зв'язана з об'єктивним ходом історії, і найменший навіть відхил від марксизму - ленінізму невблаганно веде до „послідовно“ ворожих позицій, до ревізії марксизму-ленінізму. Логіка механіцизму привела до *послідовного* перегляду корінної теоретичної основи марксизму, до ревізії діалектичного матеріалізму в його основних, принципіальних питаннях, привела до ідеалізму. Твердження, що якість є суб'єктивна категорія, це є не що інше, як суб'єктивний ідеалізм. Зокрема Сараб'янов, почавши з твердження про суб'єктивність „вторинних“ якостей, приходять взагалі до ствердження якості як суб'єктивної категорії. Тут виразилась послідовність його як ідеаліста. „В практиці своїй, — каже Сараб'янов, — людство умовилося вважати за труп людину, у якої спинилося серце і не функціонують певним способом легені“.³

¹ Сараб'янов. В защиту философии марксизма, ст. 158.

² Там же, ст. 156.

³ „Под знаменем марксизма“, 1925, № 12.

Таким чином, якість об'єктивно не існує; вона є тільки наша *умовність*. Наприклад, умовилися вважати живе за неживе, а насправді живого, може, й немає. Все залежить від того, як ми умовилися. Випадковість — теж суб'єктивна. Якість окремих закономірностей не існує, бо вони цілком і „без решти“ зводяться до нижчих закономірностей. Та сама логіка справляє до таких суб'єктивістських побудов: „Приказка „чужа душа — темний ліс“ цілком вірна... Коли б Пушкін ніколи не був у шкурі скупого рицаря, він не міг би написати „Скупого рыцаря“.¹ Отже не берись писати про те, чого ти не переживав. Не був капіталістом, то й не пиши про нього, бо всіх його складних емоцій тобі все одно не зрозуміти. Не був бандитом, то й не займай його і т. д. Суб'єктивізм послідовно проводиться всюди. Що більше: логіка вимагає йти далі, до релятивізму. Сараб'янов проголошує відносність абсолютною. „Наша відносність абсолютна“, — твердить Сараб'янов.²

Логіка вимагає йти ще і ще далі. Сараб'янов іде до заперечення об'єктивної істини взагалі. Він заявляє: „Насамперед зроблю застереження, що *ніякої об'єктивної істини взагалі не існує*“.³

Сараб'янов завершує: „Тому нам цілком зрозумілі слова І. П. Павлова про фантастичність і наукову даремність вивчення собачого внутрішнього світу“.⁴ „Внутрішній світ“ собаки існує, але ми його пізнати не можемо. Коротко кажучи, Сараб'янов з залізною послідовністю котиться до агностицизму.

Єдність і боротьбу протилежностей, як ядро матеріалістичної діалектики, замінюється вульгарно-механістичною схемою рівноваги, так само, як і закон заперечення заперечення, що його зводиться до переходу від однієї рівноваги до другої. Закон переходу кількості в якість зводиться до суб'єктивного закону. Почавши з грубого емпіризму, механіцизм завершує свій шлях у суб'єктивізмі, в агностицизмі і в запереченні теоретичного мислення взагалі.

„Нехтування діалектики, — каже Енгельс, — не лишається непокараним. Скільки б не висловлювано погорди до всякого теоретичного мислення, а без нього годі зв'язати одне з одним два перші - кращі природні факти, або зрозуміти зв'язок, що існує між ними. Важить тут лиш одне: чи мислять правильно, чи ні — а легковажити теорію, звичайно, є найпевніший спосіб мислити натуралістично і, значить, неправдиво. Але неправдиве мислення, доведене до кінця, веде неминуче, за давно відомим діалектичним законом, до суперечності із своїм вихідним пунктом. Таким чином, емпіричне нехтування діалектики стягає на себе ту кару, що деякі з найтверезіших емпіриків стають жертвою найдикішого з усіх забобонів — сучасного емпіризму“.⁵

В історії філософії кожний метафізичний філософський напрям будував свою систему логіки, намагаючись підвести цим загальнотеоретичний фундамент під свою систему філософії. Кінець - кінцем усі ці системи логіки, що зводилися до різних течій, інколи вельми істотних, йшли у рамках *метафізичного* напрямку. В щільному зв'язку з розвитком науки і класової боротьби розвивалися логічні вчення, нерозривно зв'язані із самими матеріалістичними або ідеалістичними системами тих чи інших філософських напрямів. Найбільша епоха в історії розвитку філософських учень — це доба відкриття наукою механічного руху, руху взагалі. Криза, що охопила всі напрямки в логіці, завершилась логічною системою Канта. Кант перший зробив спробу підсумувати стару і дати нову логіку, яка філософськи обгрунтувала б рух. В цьому розумінні Кант стоїть на межі

¹ Сараб'янов. В захиту філософії марксизма, ст. 60 — 61.

² „Под знаменем марксизма“, 1925, № 12.

³ Там же.

⁴ Сараб'янов. В захиту філософії марксизма.

⁵ Енгельс. Діалектика природи, „Архив“, 2, ст. 83.

двох епох: він, з одного боку, завершує собою добу панування механічного руху, а з другого, відкриває нову сторінку історії,— добу обґрунтування *саморуху*. Нова філософія аж до Канта, хоч і мала таких блискучих представників, як Декарт, Спіноза, французькі матеріалісти, в царині логічних своїх теорій ішла в основному ще далеко позаду своєї доби.

Механічний матеріалізм XVII і XVIII ст. виявив крайній радикалізм у реформі логіки. Проте, навіть такий реформатор, як Бекон, з його системою індуктивної логіки, навіть такий радикал у логіці, як Декарт, що формально йшов шляхом повного заперечення логіки, в суті все ж будували свої логічні теорії в рамках старих систем і в своїх основних виводах і твердженнях базувалися на старих метафізичних уявленнях.

Сучасний механіцизм у царині розв'язання проблеми логіки, якщо не брати до уваги деякої *формальної* термінології механістів, приймає в суті стару метафізичну логіку, виступаючи як представник модернізованої її форми; до того ж, він бере її в гіршому її виданні, бо ця логіка еkleктично сполучає несполучне, робить щораз нові надбудови, аналогічно до того, як свого часу надбудовували птоломейську картину неба. Сучасний механіцизм пробує *з'єднати* стару метафізичну логіку з логікою діалектичною, щоб знищити логіку діалектичну. Цілком природна річ, що найзручніший кінець, за який пробують ухопитися механісти,— це кантівська логіка. Та коли Кантова логіка в історії розвитку класичної ідеалістичної діалектики відіграла прогресивну роль (до того ж, в певному розумінні), то в сучасному науковому мисленні поворот до Кантової логіки з тим, щоб на її базі будувати матеріалістично-діалектичну логіку, є величезний крок назад. Сучасний механіцизм відкидає не тільки назад до Канта, а ще далі— до схоластики середньовіччя.

Одна з характерних рис кантівської філософії,— це розрив між формою і змістом; цю характерну рису сприймає сучасний механіцизм. Розрив між логікою і теорією пізнання є друга характерна риса механіцизму. Ілюстрація цьому— логічні теорії представників механіцизму. Функцію класичного оформлення теорії логіки для сучасного механіцизму виконав т. Вар'яш, зокрема у своїй спеціальній праці „Логіка й діалектика“. В цій праці Вар'яш, приймаючи метафізичну логіку як нижчий ступінь логіки діалектичної, ставить собі завдання знайти спосіб переходу законів метафізичної логіки в закони діалектичні, себто, інакше кажучи, вивести діалектику з метафізичної логіки. Він каже: „Насамперед я мав на увазі розглянути формальну логіку в діалектичному розгортанні її категорій... Оскільки формальні закони є обмежені випадки діалектичних законів, виникає проблема про спосіб їх переходу або переростання в закони діалектичні“.¹

Тут ми маємо дві невірні основні настанови. Поперше, формальна логіка не є частина діалектичної, а подруге, діалектична логіка не „виводиться“ з якихось форм мислення взагалі і, зокрема, з тих „форм мислення“, що їх розглядає так звана формальна логіка. Діалектична логіка, суб'єктивна діалектика, „виводиться“ з об'єктивної дійсності, а критерій правдивості всіляких логічних побудов є практика. Цю найпершу вимогу матеріалістичної діалектики Маркса— Леніна Вар'яш усією своєю системою логіки піддає рішучому переглядові, ревізії. Діалектична логіка, за схемою Вар'яша, дійсно цілком і повнотою „виводиться“ з формальної. Сутність цього виведення є в тім, що Вар'яш приймає з деякими поправками стару метафізичну логіку.

Він іде ще далі і отожднює взагалі філософію з логікою. „Філософія в такому разі,— каже Вар'яш,— зводиться до формальної і до діалектичної логіки“.² До цього Вар'яш дає пояснення, що сенс, у якому він приймає формальну логіку, є в тім, що до ділянки й завдань формальної

¹ Вар'яш. Логика и диалектика, ст. 3.

² Там же, ст. 363.

логіки належать принципи, за якими йдуть певні висновки — інак кажучи в тім, що в ній немає суперечності між засновками й висновками. У цьому убачає Вар'яш обмеження старої логіки. Але таке прийняття формальної логіки не є обмеження її рамок, а навпаки, є прийняття її в такому вигляді, в якому вона існує в найкрайніших формальних своїх напрямках. Саме на цьому формальному принципі збудоване все вчення формальної логіки про поняття, судження й умови від. Цей принцип був основою онтологічного методу середньовічної схоластики, що за нею з самого поняття бога виводили шляхом несуперечності засновків і висновків довід існування бога.

З другого боку, не порушуючи цього ж таки принципу, середньовічні схоласти приходили до несподіваного для них і цілком протилежного висновку в такій формі: всі люди грішні (засновок); святі — є люди (засновок); святі — грішні (висновок). Словом, формальна правильність засновків і висновку не цілком задовольняла навіть схолістів. Вони приймали її лише в тій мірі, оскільки вона не суперечила їх класовим інтересам, а для Вар'яша критерій несуперечності між засновками й висновками дає саме формальна логіка, і саме тому він її приймає. Тим часом з погляду діалектичного матеріалізму формальна правильність не гарантує істини, і взагалі логіка не може правити за критерій істини.

Стара метафізична логіка не вичерпується своїми трьома основними законами, що їх формальна і метафізична суть конкретизується в так званих „елементах“ формальної логіки, себто в ученні про поняття, судження й умовивід. Суть усіх цих трьох законів є в різному формулюванні закону тожності; але розкривається їх зміст тільки з розкриттям змісту елементів метафізичної логіки, що складаються з трьох послідовної складності елементів або логічних форм — поняття, судження й умовиводу. Так ставить питання стара логіка. Найпростіший елемент є поняття. Відповідна комбінація понять дає судження, а сукупність, комбінація суджень, дає умовивід. Таке відношення між поняттям, судженням і умовиводом установила традиційна логіка. В різних напрямках метафізичної логіки суть розходжень у даному питанні зводилася лиш до того, що саме брати за основу вказаного відношення: поняття, судження чи умовивід, чи всі три, чи тільки два з них. Для Канта, зокрема, за основу його логіки правило судження.

Вар'яш цілком і повнотою приймає традиційну схему метафізичної логіки — до того ж, цілком у дусі кантівської її побудови. Це стосується не тільки до тієї сторони питання, що, як основу всієї логіки, Вар'яш розглядає судження. Це стосується й до того, що саме в синтетичному судженні Вар'яш убачає суть діалектичного судження і що через ці судження він бачить шлях примирення метафізичної і діалектичної логіки. Тут він бачить допомогу в розв'язанні всіх спірних питань між формальною логікою і діалектикою. „Друге центральне питання цієї праці є проблема доведення як треба визначити поняття, щоб умовивід став можливим, щоб він виразив щось нове відносно його умов — або, коротко кажучи, яким чином з однієї чи кількох істин впливає нова істина. Чи є висновок уже в самих засновках у неявній, прихованій формі? Чи треба що приховану істину тільки викликати на світ, виявити її? Чи, може, в умовах висновку не перебуває ні в явній, ні в прихованій формі? Ми побачимо, що висновки не включені у засновки. Їх створює тільки зв'язок цих умов, їх взаємодія. Така є основна проблема. Навколо неї вже групуються і з неї впливають інші питання. Сюди належать: дослідження властивостей формальних і діалектичних умовиводів, питання про те, в чому є їх відмінність і в чому є перехід від формальних законів до діалектичних“.¹

¹ Вар'яш. Логика и диалектика, ст. 5.

Ріжниця між Вар'яшем і Кантом є в тім, що у Канта мова йде про *судження*, а Вар'яш дослісно повторює те саме тільки про *умовиводи*. Проте, в дальшому викладі виявляється, що у Вар'яша в суті справи мовиться теж про судження. Але навіть не в цьому сила, бо, власне кажучи, від цього справа не міняється: якщо умовивід є складна форма судження, то сказане про умовивід стосується і до судження.

Синтетичне судження у Канта є один з істотних моментів в обгрунтуванні логіки руху, як простого механічного руху. Вар'яша, як механіста, саме така схема побудови логіки задовольняє найбільше. Тому цілком не випадкове у Вар'яша повторення Канта. Це впливає з усього світогляду механіцизму.

Тожність є момент саморозвитку єдності і боротьби протилежностей. Тожність у метафізичній логіці є в основному єдиний принцип, виражений у трьох різних модифікаціях під назвою трьох основних законів. Але ми ніколи не виявимо суті принципу тожності старої логіки, коли ми на цьому обмежимо її характеристику. Така абстрактна її критика з'ясує дуже мало. Справжній зміст закону тожності формальної логіки виявляється в процесі аналізу теорії поняття, судження й умовиводу. Без виявлення цього коріння, без правдивого розуміння конкретного поняття, закон єдності і боротьби протилежностей теж перетворюється на формальний закон тожності. Ось чому, хоч як божиться Вар'яш визнанням діалектичних законів, він не виходить за межі формальної тожності. Намагаючись викласти своє розуміння поняття, судження й умовиводу, Вар'яш просто переживає традиційну логіку, а тим самим цілком і повністю лишається в межах законів старої логіки. Поняття в уявленнях механіцизму є останній, метафізичний елемент свідомості. З таких елементів, як з найпростіших часток (на зразок уявлення механістів про матерію), складаються судження, а потім умовиводи. Таким чином, умовивід метафізично розчленовується, зводиться до судження, а судження, своєю чергою, до поняття. Все це зведення відбувається за законом формальної тожності і порушення цієї тожності рівновагою. Коротко кажучи, у механістів відносно логіки повторюється та сама картина, яку вони накреслили собі відносно матерії і різних форм її руху.

Яскравий вираз прийняття формального закону тожності механіцизмом ми маємо в проблемі поняття. Цій проблемі Вар'яш приділяє багато уваги, але підсумок усіх його міркувань є в тім, що він цілком приймає теорію поняття старої логіки, а разом і метафізичний закон тожності в конкретному застосуванні до теорії поняття.

Істотний зміст теорії поняття старої логіки є абстрактно формальне ствердження і аналіз елементів поняття, класифікація цих елементів і самих понять. Ствердження елементів, а також класифікація стоять у щільному зв'язку з законами формальної логіки; вони підпорядковані цим законам, що в них конкретно знаходять собі вираз.

Перше і найважливіше визначення поняття старої логіки є в ствердженні обсягу і змісту поняття, що стає за фундамент усієї велетенської будови метафізичної логіки. Під обсягом поняття розуміють те загальніше поняття, до якого належить дане поняття; наприклад, обсягом поняття „людина“ буде поняття „тварина“. Зміст поняття становлять складові частини поняття, сума його ознак, що відрізняють дане поняття від іншого. Тут важить підкреслити, що принцип визначення поняття неминуче веде до певних дальших висновків у напрямі відриву змісту від форми, з одного боку; а другого, цей принцип веде поняття шляхом установлення тільки зовнішніх метафізичних відношень між поняттями. Та й саме поняття набирає характеру певної метафізичної, математичної сутності. Саморозвиток в умовах такого поняття виключений. Найбільше, що можна штучно встановити в межах такого поняття, це рух, як просте переміщення, як кількісне додання або відняття окремих часток; але навіть

такий рух можливий тільки при умові таких самих штучних, як і саме визначення поняття, надбудов. В умовах такого поняття неможливе відбиття внутрішніх процесів, переходів єдності і боротьби протилежностей, саморозвитку об'єктивної дійсності. В умовах такого поняття максимальне, що можна підвести — це антагонізм зовнішньо одна проти одної скерованих сил, як порушення механічної рівноваги.

Це й potwierджує нам усе даліше визначення поняття, розуміння загального і осібногo, класифікація і встановлення відношень між поняттями. Між обсягом і змістом поняття встановлюється зворотно - пропорціональне відношення, математичний стосунок, який є в тім, що чим більший обсяг поняття, тим менше поняття своїм змістом, і навпаки, чим менший обсяг, тим багатший зміст, бо загальніше поняття обривається через кількісне зменшення ознак різних понять, що увіходять в це загальне поняття. В рамках такого стосунку між поняттями виключається саморух, вилущується об'єктивна дійсність, панує тільки відношення метафізичної тожності у формі додавання або відіймання окремих часток поняття.

Тов. Вар'яш уважає таку структуру поняття за найважливіше досягнення формальної логіки. „Чи правдиве таке визначення зв'язку між змістом і обсягом?“ — запитує Вар'яш. І він відповідає: „Якщо його висловлено в такій загальній формі, то воно неправдиве. Це визначення має місце тільки при тій умові, коли розгляданні поняття стосуються одне до одного, як вид і рід, або коли їх визначення складається з показу роду і тієї відмінності, що відрізняють один вид від інших, належних до того самого роду“.¹

Як бачимо, Вар'яш приймає схему метафізичної логіки, щоправда соромливо, з поправочкою, яка нікого і ні до чого не зобов'язує, а тільки вказує на непослідовність механіцизму. Практичні позиції Вар'яша в цьому питанні означають, що формулу зворотно - пропорціонального стосунку між обсягом і змістом поняття в цілому він відкидає, а приймає її лиш частками.

Ось приклад. Вар'яш каже, що між поняттям „людина“ і поняттям „буття“, як крайніми членами схеми (за схемою Порфірія: людина, тварина, організм, тіло, буття) не існує зворотно - пропорціонального стосунку між обсягом і змістом поняття; але цей стосунок існує між поняттями: людина і тварина, тварина і організм, організм і тіло, тіло і буття. Цією поправкою Вар'яш ще більше псує справу. Коли стара логіка сяк-так давала, хоч метафізично, формальний зв'язок, то Вар'яш цей зв'язок знищує, перетворюючи окремі поняття на самостійні сутності; поглиблюючи метафізичність старої логіки, він не відкидає всієї цієї антиматеріалістичної, реакційної схеми, а приймає її частинами. Кастрування дійсності залишається, бо зберігається чинність формули зворотно - пропорціонального стосунку між видом і родом, себто, в даному разі, між людиною і тваринним світом тощо. „Плідність нашого визначення поняття, — каже Вар'яш, — доводить і та важлива обставина, що в нашому визначенні є також Арістотелеве визначення зворотного стосунку між змістом і обсягом поняття“.²

Подрібнення поняття на метафізичні частки — це одна з характеристичних рис метафізичної логіки. Сучасний механіцизм у цьому питанні цілком іде за традиційною формальною логікою, перетворюючи ці метафізичні частки на кількісні цеглинки поняття. Та коли стара логіка на певному етапі розвитку могла виконувати функцію матеріалістичної, хоч і метафізичної, логіки, то механіцизм спалює навіть ці останні кораблі, містифікує її, перетворює на схоластичну, містичну схему.

Вар'яш логічно приходить до кінечності шукати мінімальної кількості простих понять, з яких можна було б збудувати весь світ понять.

¹ Вар'яш. Логика и диалектика, ст. 55.

² Там же, ст. 148.

Тут він, власне, нічого нового не сказав, бо ідея простих понять належить Берклі та Юмові і нерозривно зв'язана з їхніми ідеалістичними системами Вар'яш просто запозичив у них цю ідею. „Простих понять, — каже Вар'яш, — повинно бути принаймні кілька, бо з одного поняття нічого не виходить. Окреме місце з цього погляду має поняття „ні“. Коли я його повторюю паристе число раз, матиму так, коли непаристе — матиму ні. Вивідні поняття дістаємо через сполучення кількох простих. Цікава і важлива була б річ — створити повний список простих понять“.¹

Ці погляди мають дуже шільний зв'язок із тим, що механісти шукають простих елементів світу; вони мають зв'язок із ідеалістичними системами Берклі та Юма. Такі погляди в логіці обґрунтовуються тільки метафізичним постулатом тожності.

Проблема поняття старої логіки не обмежується ствердженням зовнішньої, формальної тожності між обсягом і змістом поняття. Складність, многогранна, суперечлива дійсність неблаганно приводила до того, що така схема поняття не вкладалася в її рамки; тому неминуче висувалося щораз нові конструкції, надбудови, відбувалося латання перманентних галевин. Винаходилося додаткові схеми стосунків між поняттями; але всі ці схеми не виходили з рамок формальної тожності стосунку між обсягом і змістом понять. Винаходилося схему „координованих“, „субординованих“, так званих „протилежних“ і „суперечливих“ понять і цілий ряд інших схем стосунків між поняттями. Але всюди й завжди неминуче виступало зовнішнє відношення обсягу й змісту поняття, збудоване на постулаті тожності, що становить основний зміст і сутність усієї теорії поняття старої логіки. Оцю схему поняття механіцизм цілком і повнотою сприймає, приліплюючи до неї ярлик діалектичного вчення про конкретне поняття.

Вар'яш цілком ігнорує класифікацію поняття, згідну з діалектичним матеріалізмом, за принципом одиничного, осібного й загального, що в їх рамках рухається все вчення про поняття, відбиваючи об'єктивні процеси, переходи, саморозвиток дійсності.

Йдучи за традиційною логікою, Вар'яш, слідом за такою теорією поняття, розглядає „вчення про судження“, де намагається порвати з розумінням і класифікацією суджень у формальній логіці. Але ро рив цей у нього лиш формальний, і є він у тім, що схему *традиційної* логіки Вар'яш намагається замінити *гегелівською* схемою, у своїх висновках, однак, не йдучи в своїй суті далше Кантової схеми. Над ним тяжить метафізична схема зворотно-пропорціонального відношення між обсягом і змістом поняття. Через те, що судження, за схемою Вар'яша і формальної логіки, є сума понять, і самі судження приймають цілком схему відношень понять, що її сутність, за Енгельсовою характеристикою, є в тім, що поняття координуються з зовнішніми ознаками, а не субординуються, одна форма судження не виводиться з другої. Коли стверджувати тільки зовнішнє відношення поняття, то субординація різних форм суджень принципіально неможлива, бо не можуть зовнішні форми розвиватися з зовнішніх. Неминуче й тут, як і в понятті, панує метафізичний принцип тожності, встановлюється зовнішнє відношення між суб'єктом і предикатом судження, які обсягом своїм чи змістом або рівні, або входять одне в одне частково чи повнотою. Словом, повторюється стара формальна схема класифікації і відношень понять.

Кантівська схема судження, що її Вар'яш прийняв з незначними неприципіальними поправками (судження кількості, якості, відношення модальності), надзвичайно імпонує механіцизмові. Кант будував свою схему, маючи на увазі встановити кількісні, механічні переходи суджень на основі закону тожності, щоб логічно обґрунтувати механічний рух таке завдання ставить собі й механіцизм. На тому самому принципі збу

¹ Вар'яш. Логика и диалектика, ст. 80.

довані аналітичні й синтетичні судження у Канта, що спокусили механіцизм. Відповідно до закону тожності збудоване і саме визначення судження, що виключає можливість внутрішньо-суперечливого розвитку. За визначенням традиційної логіки, судження є логічна побудова, де ми щось або стверджуємо, або заперечуємо. Тим самим твердо встановилися рамки тожності і неможливість суперечності.

Таке визначення цілком приймає механіцизм. „Таким чином, ми переконалися,— каже Вар'яш,— що перша характеристика судження є у ствердженні або запереченні існування чогось“.¹

Розвиваючи цю думку далі, Вар'яш підкреслює правдивість цього критерія, але zarazом зауважує, що цього недосить. Проте, заява про цю недостатність у Вар'яша суто формальна, бо вся схема судження в нього підпорядкована тільки цьому критерію. В зв'язку із цим, його цікавить лиш одна думка: яким способом відносно цього принципу в судженні (твердження або заперечення) відбувається кількісне нарощування або зменшування тих чи інших формальних ознак поняття. Вар'яш закінчує свою систему логіки викладом учення про умовивід. Ця частина логіки в нього теж *принципально* не відрізняється від аналогічного вчення метафізичної логіки, дарма що автор запроваджує деякі „новини“ у формі відрізнєння дедукції і силогізму, в питанні про зведення до першої фігури силогізму і деякі інші. Визначення і класифікація умовиводу теж цілком підпорядковані у Вар'яша законам тожності формальної логіки. Умовивід є тут безпосередньо вивідна від судження, формальна комбінація судження. „Таким чином,— каже Вар'яш,— результат наших досліджень зводиться до того, що закони формальної логіки не є аксіоми, себто що вони не є незалежні одна від одної... тільки їх об'єднання робить можливим їх застосування“.²

Коротко кажучи, всі реформи механіцизму в старій логіці є лише в тім, що він об'єднує метафізичні закони в один закон тожності і здає їх на відкуп певним галузям науки (математиці, фізиці, біології тощо). „Відомо,— каже Вар'яш,— що формальні закони мають застосування і в математиці, і в фізиці, і в усяких описах, себто в систематиці (біології, психології, етнографії тощо)“.³ А Сараб'янов просто каже, що ми живемо і мислимо за правилами формальної логіки. „Чи ми живемо і мислимо за правилами формальної логіки? Відповідь дала повсякденна практика: так, живемо і мислимо“.⁴

І тут, як бачимо, послідовно пристосовується логічну систему до всього світогляду механіцизму, до обґрунтування зведення вищих закономірностей на нижчі. Поділ сфери впливу в науках формальної і діалектичної логіки зв'язаний з питанням про зведення вищих закономірностей до нижчих, що в логіці неминуче приводить до зведення діалектичної логіки до формальної.

Залишається подати кілька уваг про метафізичне розуміння механіцизмом тожності, відмінності, суперечності, протилежностей. Річ у тім, що така термінологія зовсім не чужа ні традиційній логіці взагалі, ні логіці механіцизму зокрема. Але в тому, як ці категорії розуміє діалектичний матеріалізм і метафізична логіка, немає нічого спільного. Нічого спільного немає у них з діалектичним матеріалізмом навіть в розумінні такої категорії, як тожність. Річ тут не тільки і не стільки в тім, що ця категорія є основний принцип формальної логіки, відмінно від матеріалістичної діалектики, де ця категорія є лиш момент розвитку. Це ще не розв'язує питання.

¹ Вар'яш. Логика и диалектика, ст. 164.

² Там же, ст. 392.

³ Там же, ст. 393.

⁴ Сараб'янов. В защиту философии марксизма, ст. 166.

Метафізична логіка формулює закон тожності абстрактною формулою: $A \text{ є } A$. Сенс цієї формули — в тому, що даний предмет завжди є незмінний, тожний самому собі. Ця тожність конкретизується в понятті предмета, його обсягу, змісту (в ознаках). Суперечності метафізична логіка розумє як зовнішнє сполучення протилежних ознак виду в родовому понятті. Ознаки поняття *людина* будуть такі: свідомість, дворукість, двоногість, здатність виробляти знаряддя виробництва тощо. Ці ознаки перебувають у суперечності одна з одною і об'єднуються загальним поняттям людини, яке, разом з поняттям кінь, птах, верблюд тощо, об'єднується в загальнішому понятті тварини; а тварини, в свою чергу, одна відносно одної перебувають також у зовнішній суперечності. Відношення ознак однієї до одної і єдність їх не є і не може бути діалектичною суперечністю, бо ознаки є лиш зовнішня характеристика, опис предмета, голий перелік без викриття багатства внутрішнього змісту єдності, взаємопроникання і боротьби протилежностей, переходів, зв'язків, відношень розвитку в часі й просторі. Ознаки, виражаючи тільки зовнішні відношення, не можуть дати саморозвитку; вони можуть рухатися тільки в межах зовнішнього додавання або відіймання тієї чи іншої ознаки, що порушує рівновагу. Світ розчленовується на прості елементи, ознаки, що рухаються в межах зовнішніх суперечностей, як зовнішнього стану, як антагоністично спрямованих одна проти одної сил. Це та межа, до якої міг дійти механіцизм з метафізичною логікою.

Зовсім недостатнє таке розуміння різниці між діалектичним і метафізичним розумінням тожності, яке твердить, що метафізична логіка приймає і абсолютизує формулу $A \text{ є } A$, а діалектична логіка цю формулу відкидає. Діалектична логіка не спиняється на зовнішній тожності, що виступає як зовнішній вияв, як момент у саморозвитку єдності і боротьби протилежностей.

Всі спроби *механіцизму* тлумачити формальну логіку як діалектику, „з'єднати“ логіку формальну і діалектичну, або „вивести“ діалектику з формальної логіки є не що інше, як фальсифікація діалектики.

(Далі буде)

ДО П'ЯТНАДЦЯТИРІЧЧЯ СМЕРТІ ПЛЕХАНОВА¹

Оцінюючи Плеханова як філософа, ми повинні боротися за правильну, справжню ленінську оцінку філософських праць Плеханова. Ми повинні нещадно викривати меншовикуватих ідеалістів і механістів, що сприймають саме філософські помилки Плеханова, поглиблюють і використовують їх в своїй ревізії філософії марксизму-ленінізму, в своєму заперечуванні ленінської критики Плеханова і зокрема плеханівських філософських помилок, в своєму нехтуванні ленінським етапом у філософії.

Водночас треба дати рішучу відсіч спрощенським спробам зовсім відкинути Плеханова, механічно поєднати всю його філософську роботу з його меншовицькими позиціями.

В дискусії про поворот на філософському фронті, в боротьбі на два фронти за чистоту марксо-ленінської філософії, проти механістичної ревізії, як головної, небезпеки на сучасному етапі, і проти меншовикуватого ідеалізму, з усією гостротою й політичною актуальністю постало питання про відношення між Леніним та Плехановим як філософами. Саме в поставі й вирішенні питання про відношення між Леніним і Плехановим як філософами найвиразніше виступає недооцінювання, а вірніш — заперечення ленінського етапу в розвитку філософії марксизму як у механістів, так і в меншовикуватих ідеалістів групи Деборіна. Належну оцінку різним „теоріям“ і „теорійкам“, різним спробам механістів, як і меншовикуватих ідеалістів, по-ревізійоністському тлумачити відношення між Леніним і Плехановим як філософами дано в резолюціях філософських колективів СРСР під час дискусії про поворот на філософському фронті.² А тому на цьому питанні в цілому ми зупинятись тут не будемо, і скажемо лиш коротенько про те, як Деборін фальсифікував історію філософської боротьби Леніна, а для цього порівняємо деякі статті Деборіна з передмовою Д. Рязанова до XI тому російського видання творів Плеханова, який (том) в основному своїм змістом відповідає III тому українського видання.

Відомо, що група Деборіна заперечувала ленінський етап в розвитку філософії марксизму, і в питанні про відношення між Леніним та Плехановим переоцінювала Плеханова як філософа і недооцінювала Леніна, змазувала помилки й перекручення філософії марксизму в Плеханова, поглиблювала його помилки й перекручення, підмінювала Леніна Плехановим і в своїй роботі ігнорувала величезну й багату науково-філософську спадщину Леніна. Але цього мало: група Деборіна стала на шлях прямої фальсифікації ленінської філософії, зокрема на шлях фаль-

¹ Загальний розділ з передмови до III тому українського видання вибраних творів Плеханова.

² Див. збірку ТВМД „За воєвничий матеріалізм“.

сифікації історії філософської боротьби Леніна; а найбільша „заслуга“ в цій „роботі“ належить самому вождеві меншовикуватих ідеалістів, Деборіну.

Фальсифікація історії філософської боротьби Леніна є фальсифікація історії більшовизму, бо історія більшовизму нерозривно пов'язана з усією діяльністю Леніна. Історія філософської боротьби Леніна є історія розвитку філософських основ більшовизму, а ця історія розвитку є складова частина історії більшовизму в цілому. Тим самим боротьба проти всякої контрабанди й фальсифікації історії більшовизму невідмінно включає в себе викриття й рішучу боротьбу проти фальсифікаторів історії розвитку марксо-ленінської філософії.

Прикладом фальсифікації розвитку філософських основ більшовизму, фальсифікації ленінського етапу в розвитку філософії марксизму є цілий ряд праць самого Деборіна й деборінців (Карев, Луппол та інші), до них з цього погляду цілком наближаються механісти (зокрема Аксельрод). Ми тут зупинимось в декількох словах лиш на двох працях Деборіна, а саме: на праці „Вместо статьи“, вміщеній у журналі „Под знаменем марксизма“, № 5-6 за 1922 рік, присвяченому спеціально Плеханову, та на статті „К истории материализма и эмпириокритицизма“.¹

Ці статті Деборіна є яскравий зразок фальсифікації, перекинування (по суті, заперечення) ленінського етапу в розвитку філософії марксизму, зокрема зразок фальсифікації історії розвитку філософських основ більшовизму, зразок меншовицького освітлення історії розвитку філософських основ більшовизму — історії філософської боротьби Леніна.²

Яка є основна настанова Деборіна?

Поперше, намагання затушкувати міжнародний характер боротьби Леніна як з неокантіанством, так і з махізмом, намагання обмежити роль Леніна Росією і піднести Плеханова, як загальноновизнаного теоретика марксизму на міжнародній арені.

Подруге, намагання довести, що „плеханівський напрямок є єдино витриманий і монолітний в усій світовій літературі марксизму“,³ що саме „Плеханов дав найсолідніше й повне обґрунтування марксизму в душі Маркса й Енгельса“ (там же), що „саме Плеханов намагався підвести загальнофілософський фундамент під марксизм, тобто перетворити марксизм у світогляд, в цьому встиг зробити більше, ніж будь-хто інший“ (там же). А Ленін, мовляв, є лиш учень Плеханова, він виступив значно пізніше, лише після виступу Плеханова, при чому цілком пристав до Плеханова, ставши на його позиції. За Деборіном, позиція Леніна, як ортодоксального марксиста в боротьбі з неокантіанством, тожна з позицією Плеханова, бо Ленін стояв на позиції Плеханова. „Він (тобто Ленін — Я. Б.) з самого початку став на сторону ортодоксального марксизму, на сторону Плеханова проти неокантіанців“ — пише Деборін.⁴ Деборін у зазначеній передмові до „Матеріалізму й емпіріокритицизму“ освітлює справу так, ніби всю боротьбу з неокантіанцями в міжнародному масштабі витримав Плеханов, а Ленін, хоч і не стояв осторонь, хоч і брав участь у цій боротьбі, але власне лиш на російському ґрунті, „якщо не в суто філософській галузі, то в галузі економіки“.⁵ Спочатку, за деякий час до свого виступу проти неокантіанців, Ленін не стояв на певній позиції. „Він напочатку мусів утримуватись від остаточних присудів: так було з критикою Бернштейна; з роботами Струве й інших неокантіанців“.⁶ А пізніш, коли Ленін уже

¹ „Под знаменем марксизма“, № 1 за 1927 р. Ця стаття Деборіна є його скорочена передмова до німецького видання книжки Леніна „Матеріалізм і емпіріокритицизм“; в скороченому вигляді ця стаття Деборіна вміщена також у 3 виданні його книжки „Ленін як мислитель“.

² Про це і більш докладніш див. також „П.З.М.“ № 9-10 за 1931 р. Статтю „Против меньшевиствующе-идеалистической фальсификации философской борьбы Ленина“.

³ „Под знаменем марксизма“, № 5-6, 1922 г., ст. 12.

⁴ „Под знаменем марксизма“, № 1, 1927 р., ст. 6.

⁵ Там же.

⁶ Там же.

виступив, то він просто став на позицію Плеханова. Отже, за Деборіним, „майже весь тягар боротьби з неокантіанством Бернштейна й Конрада Шмідта наприкінці дев'яностих років минулого століття довелося витримати Плеханову, що друкував свої блискучі статті в „Neue Zeit“.¹

Він освітлює справу так, ніби ініціатором у боротьбі проти „нової течії, посталой в середовищі самого марксизму“ (це так Рязанов кваліфікує ревізіонізм, беручи далі слово *ревізіонізм* в лапки), був Плеханов з Парвусом та Р. Люксембург. За Рязановим, у боротьбі з неокантіанством застрільником був Парвус, а на чолі всієї кампанії проти ревізіонізму стояла Р. Люксембург. Пізніше, тобто вже року 1899, виступив проти Бернштейна і Каутський. Щодо струвізму, то Рязанов змальовує справу так: „Ревізіонізм дуже швидко знайшов наслідувачів і серед російських марксистів — як за кордоном, так і в Росії. Струве, який ще весною 1898 р. формулював... основні вимоги революційного марксизму, того ж року переживає нове перетворення і перетворюється на головного теоретика російського ревізіонізму (а перед тим він, за Рязановим, був ортодоксальним марксистом! — Я. Б.). Після цілого ряду вагань, пояснюваних внутрішніми умовами російського руху (?! — Я. Б.), Плеханов виступає нарешті з „Критикою наших критиків“, з рядом статей, скерованих проти Струве“.

Таким чином бачимо, що настанова Деборіна цілком аналогічна „настанові“ Рязанова, цього „марксознавця“ - фальсифікатора.

Поперше, як це ми доведемо на фактах далі, Ленін *самостійно і раніше* Плеханова, а саме, ще 1894 р., задовго до Плеханова й інших, розпочав нещадну боротьбу з *міжнародним ревізіонізмом* на міжнародній арені, при тому в усіх основних питаннях: і в питаннях економічних, і в питаннях політичних, організаційних, стратегічних, тактичних, і в питаннях філософії, ведучи цю боротьбу за марксизм у цілому з послідовних позицій, з позицій діалектичного матеріалізму Маркса — Енгельса.

Подруге, не хто інший, як Ленін, викрив *міжнародний* характер „боротьби різних напрямків усередині соціалізму“ в період „бернштейніади“.

Потрете, не хто інший, як Ленін, розвинув філософію марксизму. Хто не визнає ленінського етапу в розвитку діалектичного матеріалізму, той перекручує філософію марксизму, фальсифікує її. Ленін в нову епоху, в епоху імперіалізму й пролетарських революцій, в цілому обсязі підніс марксизм на вищій^о ступінь, збагативши його новими надбаннями. Ленін стояв з самого початку своєї свідомої практичної і теоретичної діяльності на позиціях Маркса — Енгельса, самостійно розроблюючи їх вчення і розвиваючи його. Борючись проти ревізіонізму, Ленін використовував Плеханова (але не був учнем його), у боротьбі проти неокантіанства, одночасно ведучи й нещадну боротьбу з його теоретичною непослідовністю, помилками й перекрученнями філософії марксизму.

Деборін не обмежився цією фальсифікацією історії філософської боротьби Леніна з міжнародним ревізіонізмом; він і далі (в тій таки передмові до книжки Леніна), розглядаючи період боротьби з махізмом після 1905 року, вдається знов до фальсифікації, намагаючись висвітлити справу так, ніби виступ Леніна проти махізму є, власне, „переозброєння“ Леніна, перехід його на позиції Плеханова. В завуальованому вигляді Деборін протаскує свої старі меншовицькі, наклепницькі настанови, що махізм є філософська основа більшовизму. Він замовчує те, що Ленін вів філософську боротьбу не тільки проти махізму, але й проти перекручення марксистської філософії у Плеханова. Він не тільки замовчує всі хиби й помилки Плеханова в його боротьбі з махізмом, а, навпаки, намагається довести, що тільки плеханівська лінія була цілком ортодоксальною, що

¹ „Под знаменем марксизма“, № 1, 1927 р., ст. 5.

„в 1907 році точку погляду ортодоксального марксизму — діалектичного матеріалізму обстоювала так звана плеханівська „школа“ на чолі з самим Плехановим...“, а „Ленін до того часу відкрито проти махістів не виступав“, і виступив тільки 1908 року. Це не тільки перекручення фактів, а відвертий наклеп на Леніна, бо всім відомо, що вже 1902 року Ленін вимагав, щоб Плеханов і Аксельрод виступили проти Богданова (Л. І. Аксельрод 1904 року, в наслідок цих спонук Леніна, і виступила). 1906 року Ленін рішуче критикує Богданова у своїх „Замітках рядового марксиста“, потім, 1908 року, у статті „Марксизм і ревізіонізм“ і, нарешті в класичному геніальному своєму творі — „Матеріалізм і емпіріокритицизм“, де дано остаточну нещадну критику махізму в цілому.

* * *

В літературі, яка з'явилась після дискусії про поворот на філософському фронті, викрито суть ревізіоністської спроби механістів і меншовикуватих ідеалістів тлумачити в зазначений вище спосіб відношення Леніна й Плеханова. В ній дано більшовицьку відсіч цим ревізіоністським спробам, теоріям, теорійкам, настановам і т. ін. В ній дійсно виявлено хиби і помилки Плеханова у філософії, в зв'язку їх з тактичним і організаційним опортунізмом його. Але бачимо тут також багато плутанини. Чимало еклектичної юшки привнушено з боку деяких, так би мовити, „ліваків“, які висловлювали твердження, що в корені суперечать твердженням Леніна про Плеханова як філософа.

Деякі „ліві“, а справді дрібнобуржуазні критики, не розуміючи ні суті повороту на філософському фронті, ані суті питання про відношення між Леніним і Плехановим як філософами, почали трактувати Плеханова „як здохлого пса“. Дехто з цих товаришів так зрозумів поворот на філософському фронті, що, нібито, для того, щоб висвітлити ленінський етап у розвитку філософії марксизму, для того, щоб показати геній Леніна як вождя й теоретика світового пролетаріату, спочатку треба, як то кажуть, „затоптати в бруд“ Плеханова як філософа.

Ці „критики“ доходять до заперечення того, що Плеханов до 1903 р. був марксист і революціонер; вони твердять, що взагалі Плеханов ніколи не був марксистом і революціонером, доходять до заперечення того, що Плеханов був одним із засновників російської соціал-демократії зараховують всього Плеханова до табору механістів або меншовикуватих ідеалістів, ставлять його, як філософа в цілому, на один рівень з Махом, Авенаріусом, Богдановим, Юшкевичем, а навіть соціал-фашистами, інтервентами й шкідниками. Розцінюють його філософію в цілому як філософію меншовизму, як філософію II Інтернаціоналу і т. д.

Деякі квазі-критики, стоячи в позі самозакоханих нарцисів, долакались до того, що називають Плеханова, як філософа, не чим іншим, як „буржуазним хвостистом“, а його філософські праці оцінюють як „найшкідливіші, найреакційніші теорії“, зокрема „Моністичний погляд“ — як нікуди непридатний, корисний тільки для „різних сурогатів діалектики“, Вони стають на захист... Бернштейна, Чернова й К⁰ від... високодумства Плеханова! Бачите, високодумство Плеханова супроти Бернштейнів, Чернових і К⁰ не до вподоби деяким нашим квазі-критикам.

Ми вже не кажемо про, так би мовити, „невинні“ сумніви деяких товаришів про доцільність друкувати тепер філософські твори Плеханова. Для всіх цих „критиків“, мабуть, не існують ті позитивні характеристики, що їх давав Ленін філософським працям Плеханова; зокрема, для них не має сили його заповіт перевидавати й вивчати філософські праці Плеханова. Абстрактний, неісторичний підхід до Плеханова, а здебільшого й вульгарно-спрошенський, наївницький — деяких горе-критиків просто політично-шкідливий, бо він дуже заваджає як слід з'ясувати питання

про відношення між Леніним і Плехановим як філософами, заваджає як слід висвітлити й пропагувати ленінський етап у розвитку філософій марксизму, заваджає виховувати кадри в дусі марксизму - ленінізму.¹

Коли деякі квазі-критики починають огулом ганьбити філософські твори Плеханова, як „найшкідливіші й найреакційніші“, як нікуди непридатні, як якийсь сурогат, то що, власне, виходить з цього? Виходить, що Ленін, даючи позитивні характеристики філософським працям Плеханова, недооцінював реакційність філософії Плеханова. А звідси логічний висновок — в кращому разі такий, що Ленін був примиренцем супроти Плеханова як філософа. Це якщо і не пряма постава питання Слуцьких, то у всякому разі така, що ллє воду на їхній млин.

У відомому творі „Ще раз про профспілки“, критикуючи Троцького й тов. Бухаріна за метафізичність, за формальну логічність у поставі питань, за „мертвий і беззмістовний еклектизм“, за підміну діалектики марксизму еклектизмом і т. ін., і давши відомі класичні визначення основних засад діалектичної логіки, Ленін писав про Плеханова: „Не можна зробитися свідомим, справжнім комуністом, не вивчаючи — саме *вивчаючи* — все, що написав Плеханов з філософії, бо це найкраще в усій міжнародній літературі марксизму“. І далі Ленін робить такий додаток у примітці: „До речі, не можна не побажати, поперше, щоб видання творів Плеханова, яке виходить тепер, виділило усі статті з філософії в окремий том або окремі томи з найдокладнішими вказівками тощо. Бо це повинне ввійти до серії обов'язкових підручників комунізму. Подруге, робітничій державі, на мою думку, треба вимагати від професорів філософії, щоб вони знали виклад марксистської філософії у Плеханова і вміли передавати учням це знання“.² Таку оцінку філософським творам Плеханова Ленін дав 1921 р. А ще 1908 р., у статті „Марксизм і ревізіонізм“, з'ясовуючи суть міжнародного ревізіонізму, з'ясовуючи, по яких саме лініях ревізувалось марксизм і т. ін., Ленін писав: „Яке справжнє класове значення мали подібні „поправки“ до Маркса, про це не приходить тепер говорити — справа ясна сама собою. Ми відзначимо тільки, що єдиним марксистом у міжнародній соціал - демократії, який дав критику тих неймовірних банальностей, що їх набалакали тут ревізіоністи, з погляду послідовного діалектичного матеріалізму, був Плеханов. Це тим рішучіше треба підкреслити, що в наш час робиться глибоко помилкові спроби провести старий і реакційний філософський мотлох під прапором критики тактичного опортунізму Плеханова“.

Таку загальну оцінку філософським працям Плеханова в цілому дав Ленін. Але одночасно з цією позитивною оцінкою Ленін з самого початку своєї революційної, теоретичної і політичної діяльності гостро критикував Плеханова. Ленін не тільки вів жорстоку, нещадну боротьбу з практичним опортунізмом Плеханова в політиці, тактиці, але й нещадно боровся з його теоретичною непослідовністю, помилками, перекрученнями філософії марксизму, тим самим викриваючи філософські засади меншовизму - опортунізму Плеханова.

² Якщо в статтях проти Бернштейна і К. Шмідта Плеханов стає на захист філософського матеріалізму й веде боротьбу з ревізіонізмом, го-

¹ Зразком такої критики є статті т.т. Нирчука і Звади в збірнику „За ленінську філософію“.

² Твори, т. XVIII, ч. I, ст. 60, вид. I.

³ Твори, т. XI, ч. I, ст. 56, вид. I.

ловно, в галузі філософії, то¹ в статтях проти Струве Плеханов переважно критикує Струве у теоретичних питаннях революційної боротьби пролетаріату (питання закономірності розвитку капіталістичного суспільства, питання соціальної революції й диктатури пролетаріату, „теорія „притуплення класових суперечностей“, питання про „теорію катастроф“, про стрибки в історії й т. д. Отже, у цих статтях (так само, як і в найраншій своїй праці „Соціалізм і політична боротьба“) Плеханов обґрунтовує значення теорії класової боротьби для матеріалістичного розуміння історії.

Безперечно, ці статті Плеханова відіграли значну позитивну роль в боротьбі з ревізіонізмом, за Марксову теорію суспільного розвитку. Але це не значить, що критика Струве у Плеханова не має істотних хиб і помилок, істотних збочень і відхилень від марксизму, особливо це впадає в очі, коли порівняти позиції Плеханова й Леніна в критиці струвізму. Ленін підніс марксизм у цілому його обсягу на вищий ступінь, розвинув, поглибив основні засади марксизму відповідно до епохи імперіалізму й пролетарських революцій, збагатив марксизм новими надбаннями. Як ніхто інший, Ленін показав нерозривну єдність теорії й практики марксизму, зміст і значення філософії марксизму для класової боротьби пролетаріату. Він дав розуміння взаємовідношення філософського матеріалізму (діалектичного матеріалізму) і матеріалістичного розуміння історії. Історичний матеріалізм, за Леніним, є діалектикою суспільного розвитку, дальшим поглибленням і розвиненням філософського матеріалізму, доведенням його до кінця, послідовним поширенням його на пізнання людського суспільства, проводом для дії в класовій боротьбі пролетаріату.

Щодо Плеханова, то він у своїх працях, зокрема в статтях проти Струве, доводив щільний зв'язок теорії історичного матеріалізму Маркса з його філософським матеріалізмом, з матеріалістичною діалектикою. Але філософський матеріалізм Плеханова хибував на непослідовність; він припускав у ньому багато помилок і навіть перекручень, а це відбилось у Плеханова й на теорії історичного матеріалізму. Елементи споглядальності, феєрбахіанства у філософських поглядах Плеханова відбилися на його розумінні історичного матеріалізму. Не зважаючи навіть на блискучі часом місця в з'ясуванні тих чи інших питань історичного матеріалізму, у Плеханова в основному вилущується бойова, дієво-революційна суть історичного матеріалізму. І це має свій тісний зв'язок з опортунізмом, з меншовизмом Плеханова.

Виступивши ще в 1894 році з обґрунтуванням марксизму і даючи класичні зразки діалектики суспільного розвитку, зразки єдності теорії й практики марксизму, теорії класової боротьби, комуністичної революції, зразки дійсно класового, партійного-характеру історичного матеріалізму, зразки конкретності, бойової революційної спрямованості, Ленін відразу стає на непримиренні позиції в боротьбі на два фронти: проти суб'єктивізму народників і об'єктивізму струвістів. Ще 1894 року Ленін пише свою працю „Що таке друзі народу“ (вона вийшла в світ раніше, ніж „Моністичний погляд“ Плеханова), спрямовану в критичній своїй частині проти народників (Михайловського, С. Кривенка, Южакова), і в тому ж році пише „Економічний зміст народництва і критика його в книзі д. Струве“. Тут Ленін, спочатку „визначивши точно своє ставлення до народництва“, розбиває об'єктивізм Струве, підкреслюючи класовий, партійний характер історичного матеріалізму, з'ясовуючи практично-політичний зміст його засад, роблячи практичні висновки, „залишені осторонь“ у Струве, і викриває у нього неокантіанську ревізію філософії марксизму. Протягом

¹ Його критика, головним чином, обмежується критикою Бернштейна та К. Шмідта в питаннях філософії, за винятком статті „Передмова до перекладу „Розвиток наукового соціалізму“ Ф. Енгельса“, де він торкається здебільша питань матеріалістичного розуміння історії.

дальших років (1897, 1898, 1899) Ленін не припиняє боротьби на два fronti: і як проти народників, так і проти легального марксизму Струве, Туган-Барановського, Булгакова і т. ін. В цих статтях (зокрема проти Булгакова, „До питання про теорію реалізації“) Ленін знову виступає проти неокантіанства, особливо проти неокантіанства Струве.

В боротьбі з ревізіонізмом, у боротьбі на два fronti Ленін, як це не раз підкреслено в нашій літературі, дає руйнівну критику ревізіонізму в усіх питаннях (економічних, політичних, філософських). Він веде боротьбу за марксизм у цілому (протилежно до Плеханова, який, борючись з ревізіонізмом, довгий час обмежувався тільки філософськими питаннями) з послідовних позицій діалектичного матеріалізму. Згадані вище твори Леніна, а також такий його твір, як „Що робити?“ (1902 р.) та інші твори періоду боротьби з міжнародною „бернштейніадою“, є класичні зразки послідовної, систематичної критики ревізіонізму з позицій діалектичного матеріалізму в усіх основних питаннях. У боротьбі з ревізіонізмом Ленін дає „систематичний розгляд цього напрямку, доводячи, що ревізіоністи „стають, напр., у філософії не по стороні діалектичного матеріалізму, а по стороні неокантіанства, в політичній економії—по стороні тих, хто приписує деякі вчення Маркса „тенденційності“ й т. ін.² В боротьбі з міжнародною „бернштейніадою“, зокрема в праці „Що робити?“, Ленін викриває міжнародний характер „боротьби різних напрямів усередині соціалізму“, яка „з національної вперше перетворилася на інтернаціональну“, дає вичерпну характеристику ідейного змісту „бернштейніади“ та її соціального коріння і обґрунтовує доконечність розмежування з ревізіонізмом у міжнародному масштабі.

Протилежно до Леніна, Плеханов не став на таку бойову позицію в боротьбі на два fronti. У питанні про ставлення до ревізіонізму і, зокрема, до легального марксизму, до Струве, яскраво виявляється різниця між Плехановим й Леніном. Тим часом як Ленін ще 1894 року стоїть на непримиренній партійній позиції проти легального марксизму (Струве та ін.), як до „відбитку марксизму в буржуазній літературі“, Плеханов з великими хитаннями і з запізненням прийшов до боротьби із Струве.

„Легальний марксизм“, „економізм“ і „меншовизм“,— каже Ленін,— являють різні форми виявлення тієї самої історичної тенденції. „Легальний марксизм“ д. Струве (1894) та до нього подібних був *відбитком марксизму в буржуазній літературі*“. Так писав Ленін 1907 року, роблячи огляд двох течій у російському марксизмі і в російській соціал-демократії за 12 років, 1895—1907.³

Не зважаючи на те, що Струве боровся з суб'єктивізмом народників, ніби був тимчасовим спільником у боротьбі з народництвом, Ленін ще 1894 року дає жорстоку, непримиренну критику Струве. „Завдання цієї статті,— писав Ленін у вступі до своєї праці „Економічний зміст народництва і критика його в книзі д. Струве“,— є критика книги д. Струве з погляду людини, яка „пристає“ в усіх (а не в „деяких“ тільки) основних питаннях до цілком визначених у літературі поглядів“. ⁴ Ленін відразу рішуче й чітко відмежовується від цього ніби тимчасового спільника. Для Леніна Струве, Булгаков, Туган-Барановський, Бердяєв та інші—„це буржуазні демократи, що для них розрив з народництвом означав перехід від міщанського (або селянського) соціалізму не до пролетарського соціалізму, як для нас, а до буржуазного лібералізму“. ⁵ „В 1895 році його тобто Струве.— Я. Б.) остерігали й від нього відмежовувались, як від

¹ Див. праці „Перли народницького прожекторства“, „Від якої спадщини ми відмовляємось“, „Кустарна промисловість“ і т. ін., „Статті в питанні про теорію ринків“.

² Твори, т. III, ст. 499—501.

³ Твори, т. VIII, ст. 486, вид. I.

⁴ Твори, т. I, ст. 10, вид. I.

⁵ Твори, т. VIII, ст. 474, вид. I.

спільника. В 1901 році (див. статті Леніна „Гонителі земства й ганнібали лібералізму“, т. V, вид. 1 — Я. Б.) йому оголошується війну, як лібералові, нездатному обстоювати скількибудь послідовно навіть суто демократичні вимоги. В 1895 році, за кілька років перед „бернштейніадою“ на Заході і перед повним розривом з марксизмом цілого ряду „передових“ літераторів у Росії, я зазначав, що д. Струве — марксист ненадійний, і від нього соціал-демократія повинна відмежовуватись“.¹

Плеханов виступив з критикою проти Струве аж 1901 року, тобто тоді, коли йому вже „оголошено війну, як лібералові“. Але й у цій критиці Плеханов не відважився розкритикувати об'єктивізм Струве і не викрив його кантіанського коріння; а в тих питаннях, де він критикує Струве, його критика, не зважаючи на блискучий полемічний хист Плеханова, має все ж в основному академічний характер, а не загострено класово-партійний, і не викриває рішуче класову суть струвізму. До 1901 року Плеханов не виступає проти Струве, а 1895 року, тобто вже тоді, коли Ленін бичував Струве й відмежовувався від нього, Плеханов бере його фактично під свій захист, уважаючи, що Струве тільки „необережно висловився“, коли заявив: „ні, визнаємо нашу некультурність і підемо в науку до капіталізму“.² Там, де Ленін бачить буржуазну апологетику, класову суть струвізму, для Плеханова є лиш „необережний вислів“. Не випадкова така оцінка Струве у Плеханова, не випадкові помилки Плеханова кантіанського порядку, а звідси не випадкове й те, що Плеханов не викрив у Струве його неокантіанського коріння, не випадкове його примиренство до неокантіанства, до Струве. Ленін ще 1898 року, в листі до Потресова, дивувався, чому Плеханов „не висловився в російській літературі і не висловлюється рішуче проти неокантіанства, полишаючи Струве і Булгакову полемізувати про окремі питання цієї філософії, нібито вона вже ввійшла до складу поглядів російських учнів“.³ Так само влітку 1900 року (як визначає сам Плеханов; див. т. XVII, ст. 7, рос. вид. його творів) на побаченні з Плехановим Ленін дивувався й запитував Плеханова, чому він не виступає проти неокантіанства Струве.

Таке примиренське ставлення Плеханова до Струве, до неокантіанства особливо яскраво виступає тепер, у світлі недавно видрукованої статті Плеханова „Про економічний чинник“, де він писав, боронячи Струве від Михайловського:

„Філософські погляди „учнів“, що тяжать до німецької критичної філософії, не подібні до філософських поглядів автора „Капіталу“. Вони чудово знають це і не вважають себе за послідовників його філософії. Але це не заваджає їм визнавати справедливість його економічної і філософсько-історичної теорії. І оскільки вони поділяють ці його погляди, вони дивляться на суспільні питання з його погляду, вони є його учні в тій же мірі, як і ті, що поділяють не тільки його економічні і філософсько-історичні, але також і філософські погляди. Неокантіанець, що визначає справедливість економічної і філософсько-історичної теорії автора „Капіталу“, в цих межах може бути найвірнішим і найпослідовнішим учнем цього славетного мислителя, як і перший-ліпший із сучасних матеріалістів, тобто тих, хто іде за автором „Капіталу“ також і в філософії.

„Але чи можна поділяти філософсько-історичні погляди якогось письменника, не поділяючи zarazом його філософських поглядів? На це питання не можна відповісти безумовно: ça dépend,⁴ як кажуть французи. А щодо неокантіанців, то треба сказати позитивно, що вони можуть, не

¹ Твори, т. VIII, ст. 476, вид. 1.

² Зокрема про це див. укр. вид. вибраних творів Плеханова, т. II, ч. I, ст. 248—249.

³ Див. „Ленинський збірник“ IV, ст. 8—9.

⁴ Це залежить.

змінюючи своїх філософських поглядів, визнавати справедливність економічних і філософсько-історичних поглядів Маркса. Чому? Та тому, що їх розходження з ним обмежується питанням про відношення буття до мислення. Неокантіанці кажуть, як казав колись сам Кант: ми знаємо тільки феномени, а нумени, речі в собі нам цілком невідомі. Сучасні ж матеріалісти, тобто філософські послідовники Маркса, відповідають на це, що ми не могли б породжувати явища сполученням певних умов, коли б нам не були відомі хоч деякі властивості „речей у собі“. Хто має рацію? По-нашому рацію мають матеріалісти. Але як би там не було, безперечно, що це розходження матеріалістів з неокантіанцями в суті своїй ніяк не може перешкоджати їм погодитися між собою в поглядах на світ явищ, до якого належать, звичайно, також явища економічні й історичні. Така згода тим природніша, що, *оскільки йдеться про світ явищ*, послідовники Канта цілком визнають правомірність матеріалістичного погляду.¹

Чим по суті позиція Плеханова відрізняється тут від позиції Каутського,² коли Каутський писав: „У кожному разі, я повинен відверто заявити, що неокантіанство мене турбує якнайменше. Я ніколи не був сильний у філософії і, хоч і стою на позиції діалектичного матеріалізму, однак думаю, що економічний і історичний погляд Маркса й Енгельса в крайньому разі суміщається з неокантіанством; адже й дарвінізм теж добре уживається з матеріалізмом Бюхнера, як і з монізмом Геккеля та кантіанством Ланге. Коли б Бернштейн полиняв тільки в цьому напрямі, мене це ані мало не турбувало б“.

Правда, пізніше Плеханов сам рішуче виступав у боротьбі з махізмом проти всяких спроб розірвати, як він висловлюється, сторони марксизму. Він відзначив марність усяких спроб об'єднати економічні та історично-матеріалістичні погляди Маркса з ворожою їм філософською основою, з кантіанством, махізмом і т. ін., рішуче виступав проти „доповнення“ марксизму тим чи іншим філософом. Зокрема, в „Основних питаннях марксизму“ він з приводу цього писав: „Терміном“ марксизм часто відзначають якраз тільки дві, щойно зазначені у нас (тобто „історичну й економічну“, як каже вище Плеханов.— Я. Б.) сторони сучасного матеріалістичного світогляду. Ці дві його сторони розглядають у цьому разі як щось цілком незалежне від „філософського матеріалізму“ і мало не протилежне йому. А що ці дві сторони доволно вихоплені з цілокупності споріднених з ними поглядів, які становлять їх теоретичну основу, не можуть висіти в повітрі, то в людей, які вчинили над ними операцію вихоплення, природно виникає потреба наново „угрунтувати марксизм“, сполучивши його,—знов такі зогсім доволно і здебільша під впливом філософських настроїв, що панують на цей час серед *ідеологів буржуазії*— з тим або іншим філософом: з Кантом, з Махом, з Авенаріусом, з Оствальдом, а останніми часами і з Діцгенем... Досі ніхто не пробував „доповнити Маркса“ Томасом Аквінським. Але немає нічого неможливого в тому, що, не зважаючи на недавню енцикліку папи проти модерністів, католицький світ спроможеться колись на мислителя, здатного на цей теоретичний подвиг.“³

Не зважаючи на це твердження, ми повинні сказати, що наведене вище місце із статті Плеханова „Про економічний чинник“, хоч воно й не ввійшло потім в остаточну редакцію опублікованої Плехановим статті, не випадкове для Плеханова. Софістичні виверти, до яких удається тут Плеханов, розрізняючи філософські й філософсько-історичні погляди і т. ін., свідчать про те, що Плеханов докладав усіх сил, щоб зберегти зв'язок з легальним марксизмом, з російськими неокантіанцями, щоб

¹ „Под знаменем марксизма“, № 4-5 за 1931 р., ст. 16.

² У цей останній виклав у листі до Плеханова вже після того, як Плеханов виступив проти Бернштейна

³ „Основні питання марксизму“, ст. 23—24, укр. вид. 1932 р.

виправдати легальний марксизм, що на нього нападав Ленін. А все це разом свідчить про спорідненість і міцний зв'язок меншовицьких позицій Плеханова з легальним марксизмом — меншовицьких позицій, що на них він суттю своєю ставав провідником політики лібералів. І Ленін не раз зазначав і підкреслював, що, коли йдеться про конкретний аналіз співвідношення класів, про конкретні політичні висновки, „теоретичні“ міркування п. Плеханова являють собою ще і ще один зразок підміни марксизму лібералізмом“, при чому Плеханов „підроблює“ Маркса „під Струве“.¹

З другого боку, наведене вище місце добре характеризує, як не розумів Плеханов партійності філософії, непримиренної і нещадної боротьби з усякими спробами ревізувати філософію марксизму, як не розумів він і революційної суті матеріалістичної діалектики (особливо ядра її — єдності й боротьби протилежностей), не розумів суті кантіанства, не розумів того, що матеріалістична діалектика власне й є теорія пізнання марксизму. У світлі цього добре видно, як справедливо Ленін писав, що Плеханов критикує кантіанство і агностицизм взагалі більше з вульгарно-матеріалістичного, ніж з діалектично-матеріалістичного погляду.

Таке ставлення Плеханова до неокантіанства, його філософські помилки кантіанського порядку не є випадкові, особливо коли взяти до уваги статті Плеханова в питаннях етики, написані вже під час імперіалістичної війни,² де він цілком переходить на позиції кантіанства.

У своєму творі „Матеріалізм і емпіріокритицизм“, даючи відповідь на всі корінні питання філософії марксизму, поставлені сучасною наукою, борючись з махізмом, даючи всебічну критику антимарксистських течій, Ленін одночасно викриває хиби, помилки й перекручення матеріалістичної діалектики у Плеханова, викриває політичну, партійну суть відходу Плеханова від філософії марксизму. Відомо, що, борючись проти махізму, Плеханов намагався використати цю боротьбу в своїх фракційних, меншовицьких інтересах. Ленін, устанавлюючи це, пише: „Плеханов у своїх зауваженнях проти махізму не стільки дбає спростувати Маха, скільки завдати фракційної шкоди більшовизмові. За це низьке й мізерне використання корінних теоретичних розходжень його вже по заслугі покарано — двома книжками меншовиків-махістів“.³

Використовуючи боротьбу з махізмом у своїх фракційних меншовицьких інтересах і з цією ж метою обходячи, не даючи аналізу соціальних коренів махізму, критикуючи махізм, відмінно й протилежно до Леніна, більш з вульгарно-матеріалістичної, з формально-логічної точки погляду (тобто шукаючи у противника головно логічних суперечностей), а не з діалектично-матеріалістичних позицій, Плеханов підходив до розгляду махізму не історично, ігноруючи зв'язок махізму з певними школами, з певними реакційними напрямками в фізиці. І Ленін особливо гостро критикує за це Плеханова. З приводу цього він писав: „... Зв'язок нової фізики, або, радше, певної школи в новій фізиці, з махізмом та іншими відмінами сучасної ідеалістичної філософії не викликає жодних сумнівів. Розглядати махізм, лишаючи осторонь цей зв'язок, як робить Плеханов, значить глумитися з духу діалектичного матеріалізму, тобто жертвувати методом Енгельса заради тієї чи іншої букви Енгельса“.⁴

Тов. Сталін, який ще 1924 р. поставив проблему про співвідношення Леніна й Плеханова, як теоретиків, у своєму творі „Про основи лєнінізму“, кажучи про значення теорії для пролетарського руху, про значення Леніна як вождя й теоретика пролетаріату, що підніс марксизм у цілому обсягу на вищий ступінь, збагатив його новими надбаннями, каже: „Може найяскравішим виразом того високого значення, що його надавав Ленін теорії,

¹ Твори, том X, ст. 210, вид. 1.

² Твори, т. XIII, ст. 210, вид. 1.

³ Див. збірник „Матеріалізм і етика“.

⁴ Твори, т. X, ст. 210, вид. 1.

слід би вважати той факт, що не хто інший, як Ленін, взявся до здійснення найсерйознішого завдання — узагальнити в матеріалістичній філософії найважливіше з того, що дала наука за період від Енгельса до Леніна і до всебічної критики антиматеріалістичних течій серед марксистів. Енгельс казав, що матеріалізму доводиться набирати нового вигляду з кожним новим великим відкриттям“. Відомо, що це завдання виконав для свого часу не хто інший, як Ленін, у своїй видатній книзі „Матеріалізм і емпіріокритицизм“. Відомо, що Плеханов, полюблявши критику з „безтурботності“ Леніна до філософії, не наважився навіть серйозно взятися до виконання такого завдання“.

Чому ж Плеханов не наважився серйозно взятися до такого завдання? Відповідь на це ми знаходимо в Леніна. У замітках на „Диалектический материализм“ А. Деборіна (конспектуючи стор. 73 і жирно два рази підкресливши у фразі Деборіна „В чому, справді, є суть нової течії в галузі природознавства?“ слова „*нової течії в галузі природознавства*“) Ленін на березі робить таке зауваження: „Ага! Плеханов мовчить про цю нову течію, *не знає її*, Деборін неясно її уявляє“. ¹ Отже, Плеханов „не наважився серйозно взятися до виконання такого завдання“, бо він не знав цієї течії, а тому його боротьба з махізмом мала істотні хиби, що й знайшло відповідну оцінку у Леніна.

Далі, в „Матеріалізмі й емпіріокритицизмі“ Ленін критикує Плеханова за його ухил до агностицизму, за перекручення Марксового вчення про відношення буття й мислення, за невірне визначення непізнавальної „речі в собі“ у Канта; критикуючи його за це, Ленін zarazом виправляє Плеханова. Критиці філософських помилок Плеханова Ленін присвячує цілі розділи — наприклад, критиці плеханівської теорії ієрогліфів (розд. IV, § 5), невірному розумінню досіду (розд. III, § 2).

У своїх філософських зошитах Ленін гостро критикує Плеханова за нерозуміння діалектики, як філософської науки; ² за цілком недостатнє розуміння одного з основних, законів матеріалістичної діалектики, ядра матеріалістичної діалектики — закону єдності протилежностей; ³ за нерозуміння суті філософії діалектичного матеріалізму, а саме, що „діалектика власне й є теорія пізнання марксизму“, ⁴ за феєрбахіанство, за те, що він критикує кантіанство (і взагалі агностицизм) більше з вульгарно-матеріалістичного, ніж з діалектико-матеріалістичного погляду. ⁵

Недостатнє розуміння матеріалістичної діалектики, як філософської науки, і нерозуміння закону єдності протилежностей як ядра діалектики та інші філософські помилки Плеханова, стояли в певному логічному зв'язку поміж себе і живили організаційний і тактичний опортунізм Плеханова. Методологічні засади організаційного і тактичного опортунізму Плеханова треба шукати тут. І, в свою чергу, цей організаційний і тактичний опортунізм Плеханова, приводив його від „дрібних фракційних інтересів“ до „захисту теоретичного ревізйонізму за допомогою найнегідніших софізмів“ (Ленін).

В 11-й тезі про Феєрбаха Маркс писав:

„Філософи лиш поясняли так чи інакше світ; але річ у тім, щоб його змінити“. І от Плеханов „так чи інакше пояснював світ“, але там, де йшлося про „зміну світу“, там, де йшлося про вміння викрити діалектику в конкретних історичних обставинах, у класовій боротьбі пролетаріату, там, де треба було застосувати теорію марксизму для аналізу конкретних історичних обставин, дати, за висловом тов. Сталіна, „практикам силу орієнтування, ясність перспективи, певність роботи, віру в перемогу нашої справи“,

¹ „Ленинський збірник“, XII, ст. 357.

² Там же, ст. 223 — 225.

³ Там же, ст. 323.

⁴ Там же, ст. 325.

⁵ „Ленинський збірник“, IX, ст. 197.

там, де стояли конкретно історичні питання, Плеханов дає зразок метафізики, що, „проти неї, — як зазначає Ленін, — Плеханов любить пишно декламувати, не вміючи вигнати її з своїх власних конкретних історичних міркувань“.¹ Плеханов глузує тут з діалектичного матеріалізму, підроблює його. „Виводити конкретну засаду про певну тактику в певному випадку, про ставлення до різних партій буржуазної демократії з загальної фрази про „загальний характер“ революції, замість того, щоб цей загальний характер російської революції виводити з точного розгляду конкретних даних про інтереси і стан різних класів в російській революції. Хіба це не підроблення? Хіба це не очевидний глум над діалектичним матеріалізмом Маркса?“²

„Конкретний аналіз стану різних класів повинен служити для виявлення точного значення істини в її застосуванні до того чи іншого питання. Азворотний спосіб міркування, який не раз трапляється у соціал-демократів правого крила з Плехановим на чолі їх, тобто намагання шукати відповідей на конкретні питання в простому логічному розвитку загальної істини про основний характер нашої революції, є опошлення марксизму й суцільний глум над діалектичним матеріалізмом. Про таких людей, що висновують, наприклад, керувну роль „буржуазії“ в революції, або доконечність підтримки лібералів соціалістами із загальної істини про характер цієї революції, Маркс повторив би, мабуть, наведену в нього одного разу цитату з Гейне: „Я сіяв драконів, а жнива дали мені бліх“.³ Так само як в оцінці революції 1905 року, Плеханов підмінює діалектику софістикою, так само він робить і в оцінці імперіалістичної війни. Розглядаючи брошуру Плеханова „Про війну“, Ленін каже: „Міркування його — цілковита підміна діалектики софістикою“⁴ (або в іншому місці: „у благородній справі підміни діалектики софістикою Плеханов побив рекорд“.⁵ В „Державі й революції“ Ленін каже: „для Маркса революційна діалектика ніколи не була тією порожньою модною фразою, тим брязкальцем, яке зробив з неї Плеханов, Каутський та інші.“⁶ Говорячи про опрацювання і застосування теорії марксизму в практичній революційній боротьбі пролетаріату, Ленін ще 1915 року казав: „не можна бути соціалістом, не можна бути революціонером, с.-д., не беручи відповідної до сил участі в опрацюванні й застосуванні цієї теорії (марксизму), а за наших днів — у нещадній боротьбі проти нівечення її в Плеханова, Каутського й Ко“.⁷

В „Державі й революції“, в розділі „Опошлення марксизму опортуністами“, Ленін, торкаючись полеміки Плеханова з анархістами, каже: „Плеханов присвятив питанню про відношення анархізму до соціалізму окрему брошуру „Анархізм і соціалізм“, що вийшла німецькою мовою в 1894 році.

„Плеханов умудрився трактувати цю тему, цілком обминувши найактуальніше, найзлободенніше й політично найбільш істотне в боротьбі проти анархізму, а саме — відношення революції до держави і питання про державу взагалі“.⁸

Отже, не тільки ні слова про диктатуру пролетаріату, тобто про головне в марксизмі, а навіть ні слова взагалі про державу. І це не випадково. Не випадково тому, що в „Основних питаннях марксизму“, які Плеханов написав уже 1908 року й які мали бути, так би мовити, квітесенцією марксизму, бо це є власне сконцентрований документ його поглядів, Плеханов, пояснюючи Марксову теорію відношення „базис“ й „надбудови“, класичне формулювання теорії історичного матеріалізму, що

¹ Ленін, Твори, т. VIII, вид. 1, ст. 81.

² Ленін, Твори, т. VIII, вид. 1, ст. 82.

³ Ленін, Твори, т. III, вид. 1, ст. 10.

⁴ Ленін, Твори, т. XIII, вид. 1, ст. 37.

⁵ Там же, ст. 143.

⁶ Ленін, Твори, т. XIV, ч. 2, вид. 1, ст. 333.

⁷ Ленін, Твори, т. XI I, ст. 187 — 188.

⁸ Ленін, Твори, т. XIV, ч. 2, вид. 1, ст. 381.

його Маркс дав у своєму „Вступі до критики політичної економії“, Плеханов, як відомо, і про це в нашій літературі не раз зазначалось, замінив механічною схемою своєї „п'ятичленки“. Характеристичне для опортунізму Плеханова саме те, що в „Основних питаннях марксизму“ немає теорії класової боротьби й немає головного, а саме — *диктатури пролетаріату*. Класи й диктатура пролетаріату у Плеханова випали.

„Марксист лише той,— писав Ленін,— хто поширює визнання боротьби класів до визнання диктатури пролетаріату; в цьому найглибше відрізнєння марксиста від звичайного дрібного (та й великого) буржуа. На цьому бруську треба випробувати справжнє розуміння й визнання марксизму“.¹ Справді, випробування на цьому бруську довело весь опортунізм й зрадництво Плеханова у практичній революційній боротьбі пролетаріату.

Можна було б навести ще багато місць з Леніна, де він гостро критикує Плеханова. Але й цього досить. Як же це розуміти: з одного боку, Ленін дає блискучу позитивну оцінку Плеханову, як філософові, а з другого боку,— таку нещадну критику його?

Поперше, до Плеханова треба підходити історично. Плеханов у своєму розвитку, у своїй еволюції відбив суперечності класової боротьби й ставитись однаково до всіх періодів його життя не можна. Відзначаючи у Плеханова збочення і перед 1903 роком, Ленін заразом розрізняв Плеханова перед і після 1903 року.

1908 року в листі до М. Горького з приводу боротьби з махізмом, Ленін пише, що „Плеханов шкодить цій філософії (тобто філософії Маркса й Енгельса), зв'язуючи тут боротьбу з фракційною боротьбою; отже, *теперішнього Плеханова жоден соціал-демократ* не повинен сплутувати із старим Плехановим“ (підкреслення мое.—Я. Б.). В праці „Дитяча недуга „лівизни“ в комунізмі“ (1920 рік) Ленін відзначає, що „Плеханов в 1900—1903 рр. був марксистом і революціонером“.² 1910 року, в „Замітках публіциста“ (в розділі „Про партійний меншовизм та його оцінку“, Ленін, виступаючи проти меншовицької оцінки Плеханова, каже: „Меншовики оголошують „великим“ Плеханова за діяльність його не протягом тих 20-ти років (1883—1903), коли він лишався вірним собі, коли він не був меншовиком, ні більшовиком, а був засновником соціал-демократії, а саме протягом тих п'яти років (тобто 1904—1908 рр.—Я. Б.), коли, за визнанням самих таки меншовиків, він „пурхав“, тобто не тримався послідовної меншовицької лінії. Виходить, що „велич“ була в тому, щоб не падати цілком в болото меншовизму“.³

Отже, в 1904—1908 рр. Плеханов, буди меншовиком, не тримався цілком послідовної меншовицької лінії; він у цей період „пурхав“. Про це „пурхання“ Ленін казав, що „Плеханов кооптує Аксельрода й Мартова в 1903р., оголошуючи в № 52 „Искры“, у статті „Чого не робити“, що хоче *маневрувати з опортуністами й маневрами виправити їх*. Він доходить при цьому до найкрайніших нападів на більшовиків... Весною 1905 р. Плеханов переконується в безнадійності „маневрів“ і йде від меншовиків, засновуючи „Дневник“ і проповідуючи поєднання з більшовиками. № 3 „Дневника“ (листопад 1905 року) зовсім не меншовицький“.⁴ Зпочатку 1906 року і на протязі 1907 року Плеханов маневрує з кадетами. „Він доходить при цьому до куди більших опортуністичних крайностей, ніж інші меншовики“. Одначе, коли після розгону першої думи, Плеханов (№ 6 „Дневника“) пропонує угоду революційних партій для боротьби за Установчі збори, Ленін („Пролетарий“ № 2) у статті „Тактичні вагання“⁵ відзначає, що „така позиція Плеханова — не *меншовицька*“. Далі, весною 1907 р., як відзначає Ленін, на

¹ Ленін, Твори, т. XIV, ч. 1, вид. 1, ст. 323.

² Ленін, Твори, т. XVII, ст. 126, вид. 1.

³ Твори, т. XIV, ст. 335, вид. 3.

⁴ Там же, ст. 335.

⁵ Твори, т. X, ст. 54—57, вид. 3.

Лондонському з'їзді, Плеханов веде боротьбу з *організаційним анархізмом меншовиків*. У другій половині 1907 року Плеханов веде боротьбу за нелегальний (тобто партійний) орган партії проти Аксельрода й ін. І, нарешті, як зазначає далі Ленін: „В 1908 році конфлікт в результаті статті Потрєсова є привід до його (тобто Плеханова — Я. Б.) розриву з ліквідаторами“.¹

„Отже, за часів „пурханья“ Плеханов не стояв цілком на позиціях послідовного меншовизму; він іноді наближався — але тільки наближався — до більшовиків. Плеханов виступив на боротьбу проти групи незалежних легалістів, і Ленін називає Плеханова *партійним меншовиком*: „За часів пурханья“ Плеханов ніколи не був більшовиком. Ми його за більшовика не вважаємо й ніколи не вважатимем, але його, як і всякого меншовика, здатного стати проти групи незалежних легалістів і до кінця довести боротьбу з ними, ми вважаємо за партійного меншовика. Ми вважаємо за безумовний обов'язок усіх більшовиків в теперішній важкий час, коли на черзі дня стоїть боротьба за марксизм у теорії і за партію в практиці робітничого руху, докласти всіх сил, щоб зблизитися з такими соціал-демократами“.²

Але, як відомо, Плеханов, чим далі більше скочувався в політиці до позиції оборонця, соціал-шовініста, відвертого зрадника справи робітничого класу, справи пролетарської революції. В теорії він скочувався від примиренства відносно ревізіоністів, Струве та інших легальних марксистів, неокантіанців, Маслова та ін., до відвертого захисту ревізіонізму, до позицій відвертого ревізіонізму.

Отже, в еволюції Плеханова, в його практичній й теоретичній діяльності були різні періоди, безумовно, не відгороджені один від одного китайським муром. Період до 1903 року, як в практичній, так і в теоретичній діяльності, є його найкращий період. Але й у цей кращий період у Плеханова були і практичні, і теоретичні збочення, які далі переросли в опортунізм, у відвертий ревізіонізм.

Подруге, не треба забувати того, що Ленінова позитивна оцінка стосується, зрозуміло, не до всієї теоретичної роботи Плеханова в цілому; вона стосується лише до його суто філософських праць і, головню, до його критики народництва та відвертого філософського ревізіонізму II Інтернаціоналу. Про це свідчить таке місце в Леніна. У статті „Про фракцію впередівців“, на заяву Ткача I-на про те, що „книга Бельтова „Моністичний погляд“ особливо може викликати таке невірне уявлення про історичний матеріалізм“, Ленін відповідав: „Ще б пак! найвірніше уявлення про історичний матеріалізм дають, звичайно, книжки російських богобудвників і махістів. Якому ж „впередівцеві“ це невідомо? І де ж там книзі, що на ній виховувалось ціле покоління російських марксистів, змагатися з філософськими творами Юшкевичів, Богданових, Валентінових та Луначарських? !..“.

У тій же; цитованій нами вище статті Леніна з VIII тому, де він дає нищівну критику Плеханова за його оцінку революції 1905 року, Ленін далі каже: „Теоретичні праці його, *головним чином критика народників і опортуністів*, залишаються сталим здобутком соціал-демократії усієї Росії... Але як політичний проводир російських соціал-демократів у буржуазній російській революції, як тактик, Плеханов виявив себе нижче всякої критики. Він проявив у цій дільниці такий опортунізм, який пошкодив російським соціал-демократичним робітникам всотеро більше, ніж опортунізм Бернштейна — німецьким“³ (підкреслення мое. — Я. Б.).

Потрєте, не можна механічно розглядати взаємодію між теорією — зокрема філософією, і практикою, політикою, міркувати так, що політика відразу ж, прямо й безпосередньо діє на філософські погляди того

¹ Ленін, Твори, т. XIV, ст. 336, вид. 3.

² Там же, ст. 337 — 338.

³ Твори, т. VIII, ст. 85, вид. 1.

чи іншого мислителя. Це було б невірно. Безумовно, між філософськими помилками, перекрученнями і т. ін. Плеханова і його практикою, організаційним і тактичним опортунізмом існує єдність і органічний зв'язок. Ми вже казали, що методологічні засади його організаційного й тактичного опортунізму виявляються в його філософських помилках і перекрученнях. Однак, цей зв'язок не просто механічний. Між теоретичними поглядами і практикою існує *складна* взаємодія. Зрозуміло, що не можна й відривати теорію Плеханова від його практики. Ленін якраз про це каже, коли *слідом* за наведеним нами вище місцем там же далі пише: „Що цей тактичний опортунізм Плеханова є цілковите заперечення основ марксистського методу, найкраще доводить обізнання з ходом міркувань Каутського у поданій читачеві статті“.

Почетверте, філософські погляди Плеханова склались, оформились і розвивались під впливом Феєрбаха. Тому філософський матеріалізм Плеханова має на собі ознаки впливу феєрбахівського, споглядального, а не революційно-лівого світогляду. В передмові до російського перекладу книги „Листи Ф. Беккера, И. Діцгена, Ф. Енгельса, К. Маркса та ін. до Ф. А. Зорге та ін.“ Ленін каже про Маркса й Енгельса: „З наукового погляду ми спостерігаємо тут зразок матеріалістичної діалектики, уміння поставити на перший план і підкреслювати різні пункти, різні сторони питання в застосуванні до конкретних особливостей тих чи інших політичних і економічних умов. З погляду практичної політики й тактики робітничої партії ми бачимо тут зразок того, як творці „Комуністичного маніфесту“ визначали завдання пролетаріату, що бореться, стосовно до різних етапів національного робітничого руху різних країн.¹ А цього саме бракувало Плеханову. Бракувало саме конкретності, здібності бачити особливості конкретних політичних і економічних умов, бракувало саме повного розуміння революційної матеріалістичної діалектики. Споглядальність, феєрбахіанство наклали свій напечаток на практику, на політику Плеханова. Характеристична риса II Інтернаціоналу — розрив між теорією і практикою, що характеризує певним чином і Плеханова.

Опортуністична, меншовицька практика й політика Плеханова має свої методологічні засади в логічній системі його філософських помилок, в його теоретичній непослідовності, у відході від революційної матеріалістичної діалектики, в нерозумінні суті одного з основних законів — закону єдності протилежностей. Ясно, що все це має свою соціальну основу. Плеханов, як практик і теоретик, є яскравий зразок того, як відбувається буржуазний тиск на ряди пролетаріату, на робітничий рух, бо філософські помилки й перекручення, як і політичний опортунізм Плеханова, зумовлені не чим іншим як дрібнобуржуазною сутністю меншовизму, який на сучасному етапі переріс, як і вся сучасна міжнародна соціал-демократія, в головну соціальну опору міжнародної контрреволюційної буржуазії, в агентуру міжнародної буржуазії у справі підготування інтервенції проти країни диктатури пролетаріату.

Не зважаючи на всі філософські помилки Плеханова, нікому не буде дозволене разом з цими помилками відкинути всю філософську роботу Плеханова.

Виходячи з Ленінової оцінки того, що Плеханов написав з філософії, ми це повинні добре зрозуміти.

„Правильно ставити вивчення філософських праць Плеханова, забезпечити, щоб „професори філософії“ знали виклад марксистської філософії у Плеханова і вміли передавати учням це знання“.

Всі ці вказівки Леніна ми повинні виконувати. Ми повинні разом з цим пам'ятати, що лише той зуміє правильно передавати плеханівський виклад марксистської філософії, хто добре засвоїв ленінську критику Плеханова, як філософа.

¹ Твори, т. VIII, ст. 331.

„ЗА ЛЕНІНСЬКУ ФІЛОСОФІЮ“

збірник за редакцією Нирчука А. М. (відповідальний редактор), Бернадського С. С., Золотарьова М. В., Львовича С. П., Шабльовського Є. С.

Нечуваним виявом проповіді антиленінських, антипартійних поглядів на полі філософії є книжка „За ленінську філософію“, що випущена Київською філією ВУАМЛІН. Щоб замаскувати, „унепомітнити“ антипартійне ество своїх теоретичних вправ, головний автор збірки, тов. Нирчук, вдається до випробованого ворогами марксизму-ленізму методу фальсифікації й обкарнання думок класиків революційної теорії пролетаріату, не хетуючи навіть поспільним списуванням довільно підібраних уривків з творів Маркса, Енгельса, Леніна і Сталіна.

Центральний комітет схарактеризував викритий ЦО КП(б)У „Комініст“ спосіб складання київського збірника, як „цілком антибільшовицький, антипартійний прийом, уживаний редактором і основним автором збірника т. Нирчуком, який полягає в суцільному переписуванні з класиків марксизму, без зазначення джерел, при свавільному вириванні окремих положень з контексту, обкарнанні, перекрученні та вихолащуванні цих положень і свавільному групуванні їх“. Постанова ЦК КП(б)У від 8/V вимагає від цілого-теоретичного фронту і, зокрема, від Інституту філософії ВУАМЛІН піднесення більшовицької пильності, чуйності і вчасного викриття класово-ворожих вихваток у царині теоретичної роботи. Це й визначає нагальність рішучої критики виданого збірника.

Сполучення безмежного невігласся, чваньковитості й тріскотняви проймає геть усю писанину т. Нирчука. Це знахабніле халтурництво уподібнюється до згадуваної Марксом у його боротьбі з одним із „нищівників“ комунізму, К. Гайнценом, грубіянської літератури XVI століття.

„Плоска, хвалькувата, нахабна, претензійно-брутальна в нападі і істерично-відчутлива до чужої грубості..., являючи смішне сплетення патосу й вульгарності, афішуючи свій інтерес до об'єктивної сторони справи і разом нею нехтуючи..., якоюсь самозадоволеною нестриманістю розпливаючись у безмежну широчінь... затиснута в лещата догматичних безкрилих понять, в той же час контролюючи діяльність розуму нікчемною життєвою практикою... занурена в атмосферу чесної самосвідомості, самозадоволеної нікчемності—такою була література грубіянів XVI століття“ (Маркс—Енгельс, Твори т. V, ст. 199). Нирчукові очевидно забагнулося продовжити затавровані Марксом сумної слави традиції грубіянської літератури, і можна пересвідчитись, що йому пощастило довести повну придатність Марксових слів до характеристики його, Нирчукової, творчості.

Нелегке діло повизбирати в Нирчукових теревенях хоч будь-який натяк на викінчену думку. Геніальні твердження класиків марксизму примхливо перемішані тут з балаканиною нашого автора. Крізь опошлені, сфальсифіковані думки велетнів революційної пролетарської думки пробирається незграбно-вайлувата „творчість“ редактора й основного автора збірника „За ленінську філософію“. Тяжко простежити Нирчукові мандри

шляхами марксісько-ленінської філософії. З одчайдушної плутанини, яка відзначає передову статтю збірника, виділяємо лише кілька питань.

Нирчук хоче за всяку ціну сказати „нове слово“ про ленінський етап. Він уважає, що „партійна філософська думка билася над питанням про те, що саме належить розуміти під ленінським етапом розвитку діалектичного матеріалізму“ (рецензований збірник, стор 4). Спроба нашого автора стати в пригоді партійній філософській думці довершилася превеликим конфузом. Нирчук намагається звести ленінський етап у розвитку діалектичного матеріалізму до кількох повириваних ним з багатенного теоретичного доробку Леніна засад. Нирчук, як видно, нездатен зрозуміти, що не можна розітнути, почленувати, пошматувати теоретичну спадщину Леніна, обмежити її поверховними, пласко-догматичними твердженнями.

Тов. Сталін у розмові з американською робітничою делегацією скарактеризував особливості ленінського етапу в розвитку марксизму, своєю, як завжди максимально ясною, відповіддю показавши, що вніс Ленін у загальну скарбницю марксизму.

„Я гадаю, що ніяких „нових принципів“ Ленін не „додавав“ до марксизму, так само як не відкидав жодного з „старих“ принципів марксизму. Ленін був і лишився найвірнішим і найпослідовнішим учнем Маркса й Енгельса, цілком і в повній мірі спираючись на принципи марксизму. Але Ленін не був тільки виконавцем учення Маркса—Енгельса. Він був, разом з тим, продовжником Марксового й Енгельсового учення. Що це значить? Це значить, що він розвинув далі вчення Маркса—Енгельса, відповідно до нової фази капіталізму. Це значить, що розвиваючи далі Марксове вчення в нових умовах класової боротьби, Ленін вніс до загальної скарбниці марксизму щось нове в порівнянні до того, що дали Маркс та Енгельс, до того, що можна було дати в період передімперіалістичного капіталізму, при чім це нове, що його вніс Ленін до скарбниці марксизму, цілком базується на принципах, даних Марксом і Енгельсом. У цьому розумінні й кажуть у нас про ленінізм, як марксизм-доби імперіалізму і пролетарських революцій“.

Саме на цих підвалинах, що їх зазначив тов. Сталін, можна збагнути ленінський етап у філософії, тільки в щільному зв'язку з цілою творчістю Леніна. В результаті Нирчукового аналізу ленінського етапу ми дізнаємося, що найчільніше місце посідає в ньому розуміння єдності теорії і практики. Зібравши докупи Нирчукові твердження, ми знаходимо тут відчайдушну плутанину, замість розробки ленінських настанов в цьому питанні. „Це буде вільна література,— каже Ленін про літературу, зв'язану з пролетаріатом,— що запліднює останнє слово революційної думки людства досвідом і живою роботою соціалістичного пролетаріату, що творить постійну взаємодію між досвідом минулого (науковий соціалізм, який завершив розвиток соціалізму від його примітивних утопічних форм), і досвідом теперішнього (теперішня боротьба товаришів робітників“ (підкреслення наше) (Ленін, Твори, т. VIII, ст. 390). Наведений уривок дає одне з неперевершено блискучих визначень нерозривної єдності теорії і практики, що маємо їх у творах Леніна. Але до такого розуміння Нирчук неспроможний піднятися.

Звертає на себе увагу Нирчукова спроба перевернути ставлення Леніна і Сталіна до Плеханова, що набирає найнеприпустимішого вигляду в нижче розглядуваній статті т. Звади. Ленін завжди урахував щонайдрібніші, здавалося б, риси ідейної еволюції Плеханова, визначаючи її залежно від розвитку класової партійної боротьби. Годі шукати в Леніна однобічного, однофарбного змалювання обличчя Плеханова. Критикуючи нещадно тактичний опортунізм Плеханова, його філософські помилки і перевернення діалектичного матеріалізму, Ленін рішуче відкидає спроби протягти під маскою критики тактичного опортунізму Плеханова філософський мотлох. Ленін вчить того, що „Плеханов виказав себе в 1905—07 рр.

напівдоктринером, який у політиці йшов у хвості буржуазії“. Але ця убійча характеристика Плеханова не заваджає Ленінові високо цінувати філософські твори Плеханова. Саме Ленін уважно відзначав зміни, що поставали в теоретичній і партійній діяльності Плеханова, визнаючи навіть зміну соціальних зумовлень „плехановства“.

„Вся історія меншовизму в революції,— писав Ленін, 1910 р.,— ручиться за те, що плехановство є найкращий продукт (і до того ж найжиттєздатніший) з пролетарського русла меншовиків“ (Ленін, т. XXVIII, Лист до Шкловського, ст. 569). Під час війни 1914—18 рр. Ленін знов таки, „розбираючися в змінах, що виникають“, каже про *перетворення* „найкращого продукту пролетарського русла меншовиків“ в російську зюдекумівшину, не визнаючи „даного буржуа Плеханова за соціал-демократа“ (див. Лист до Кінадзе, т. XIX, ст. 237), картаючи його за „суцільну підміну діалектики софістикою“ (т. XVIII, ст. 91) за „заперечення й висміювання ідеї революційних дій у зв'язку з даною (імперіалістичною.—*Ред.*) війною“ (т. XIX, ст. 33). Нічого й доводити, що Ленін ніколи не вважав Плеханова за більшовика. Партія викрила тих, хто намагався розглядати Плеханова як родоначальника більшовизму (Ваганян), як необхідний ступінь у щаблюванні марксизму (Карев); вона викрила замилювання в Плеханові, що характеризує так меншовикуватих ідеалістів, як і механістів. Відома й заплата боротьба Плеханова проти більшовиків, що в ній він не гребував найнижчіми методами фальсифікації, пересмикування і т. д. Але не можна нехтувати всю теоретичну спадщину Плеханова, розглядаючи її як філософський еквівалент меншовизму (так це робить Юринець в одному із численних своїх покутних виступів; і до цього по суті скочується Нирчук). Плеханов вніс свій вклад у справу пропаганди марксизму і оборони його теоретичних основ від народництва, бернштейніанства, махізму.

Гідними більшовицького осуду є Нирчукові „запозичення“ з робіт класиків марксизму. Почуття огиди проймає читача, коли він спостерігає „занадто вільне“ поводження Нирчука з невмирущими літературними пам'ятниками марксизму-ленінізму. Наведімо кілька зіставлень тексту передової статті збірника „За ленінську філософію“ і відповідних місць з творів Леніна—Сталіна.

т. Сталін :

„Ленінізм виріс і оформився в умовах імперіалізму, коли суперечності капіталізму дійшли крайньої точки, коли пролетарська революція стала питанням безпосередньої практики, коли старий період готування робітничого класу до революції уперся в новий період безпосереднього штурму капіталізму“

(„Питання ленінізму“, ст. 6).

Ленін :

„Пізнання людини не є (не йде по) пряма лінія, а крива лінія, яка безконечно наближається до ряду кривих, до спіралі. Кожен відривок, уламок, шматочок цієї кривої лінії можна обернути в самостійну,

Нирчук :

„Історичні умови імперіалізму характеризуються тим, що суперечності капіталізму досягли крайньої точки, що пролетарська революція стала питанням *безпосередньої* практики, що старий період підготування робітничого класу до революції уперся й переріс у новий період безпосереднього штурму капіталізму.

(„За лен. філ.“ ст. 13)

Нирчук :

„Процес людського пізнання є внутрішньо-суперечливий. Прямолінійність і скостенілість однобічне обернення першого-ліпшого відтинку, уламку, кусочка, кривої лінії пізнання в самостійну, цілу

цілу, пряму лінію, яка (коли за деревом не бачити лісу) веде тоді в болото, в попівщину, де її *закріплює* класовий інтерес панівних класів). Прямолинійність і однобічність, дерев'яність і закостенілість, суб'єктивізм і суб'єктивна сліпота—voilà гносеологічне коріння ідеалізму“.

(„К вопросу о диалектике“)

Нирчук не обмежується „сумлінно скромним“ переписуванням Леніна. Він „поліпшує“, „виправляє“ Ленінів текст. За Леніним, „прямолинійність і однобічність, дерев'яність і скостенілість, суб'єктивізм і суб'єктивна сліпота становлять гносеологічне коріння ідеалізму“. За Нирчуком, вони тільки „можуть правити“ за таке коріння. Тут бачимо „пом'якшення“ Ленінової думки, що зводить її на нівець, бо накидає Ленінові сумнів до ним же висловленого. Що більше: Нирчук виявив тут безсоромну ревізію Ленінового викриття підґрунтя ідеалізму.

„Робочий засіб“, що його застосовує тов. Нирчук в передовій, буйним квітом квітне і в другій його статті. „Переростання буржуазно-демократичної революції в соціалістичну“. Тут так само нагромаджується твердження, дослівно „запозичені“ у класиків марксизму і „запозичені“ без вказівки на джерела.

Друга стаття Нирчукова, як і передова, рясніє згаданими „запозиченнями“. Ось ще кілька прикладів простого списування. Маємо в Нирчука:

„Капіталістичний спосіб виробництва сам виявляє свою нездатність далі керувати продуктивними силами, а самі продуктивні сили чимраз потужніше намагаються знищити цю суперечність, позбутися своїх капіталістичних властивостей. Дедалі більша доконечність визнати суспільну природу продуктивних сил примушує самих капіталістів чимраз частіше вживати їх, як суспільні продуктивні сили, оскільки це дозволяють капіталістичні взаємини... Якщо кризи показують нездатність буржуазії далі керувати капіталістичними продуктивними силами, то наявність акціонерних кампаній, трестів та державного капіталізму доводять її цілковиту непотрібність. Однак, перехід продуктивних сил у руки акціонерних кампаній і трестів, обернення їх на державну власність не позбавляють їх капіталістичних властивостей. Тільки безпосередній і відвертий перехід у суспільну власність продуктивних сил, які переросли всякий інший спосіб застосування їх, може розв'язати суперечності капіталізму“ (ст. 185).

У класиків марксизму:

„Капіталістичний спосіб виробництва сам виявляє свою нездатність керувати далі продуктивними силами, а з другого боку, самі ці продуктивні сили з щораз більшою силою прагнуть знищити цю суперечність, щоб визволитися від своїх капіталістичних властивостей.

„... Ця щораз більша доконечність визнати їх суспільну природу власне й примушує самих капіталістів все більше вживати їх як суспільні продуктивні сили, наскільки це можливо за капіталістичних відносин... Якщо кризи виявили нездатність буржуазії далі керувати сучасними продуктивними силами, то перехід великих продукційних закладів і засобів сполучення до рук акційних кампаній, трестів і держави, доводить їх непотрібність.

„... Але ні перехід до рук акціонерних кампаній, ні перетворення їх на державну власність не позбавляє все таки ці продуктивні сили їх капіталістичних властивостей.

„Перетворення продуктивних сил на державну власність не розв'язує суперечностей капіталізму. Цього можна досягти тільки прямим і відвер-

просту лінію може правити за гносеологічне коріння ідеалізму, релігії“.

(За лен. філос.“, ст. 22)

тим переходом у суспільну власність продуктивних сил, що переросли всякий інший спосіб застосування їх до діла" (Енгельс, „Анти-Дюрінг“, 2 рос. видання, стор. 261, 263, 264).

Безпосередньо за поданим вище місцем у Нирчука йде цитата з Енгельса. Таким способом Нирчук намагається створити враження, ніби все висловлене перед цією цитатою належить йому. Можна було б не надавати значення окремим випадкам повторення у Нирчука загальновідомих думок класиків їхніми ж словами (навіть без лапок), але тоді треба хоч зазначити, що це їхні думки. До того ж у Нирчука бачимо це не один, не два і не три рази, а десятки разів. „Робота“ Нирчука в переважній її частині являє собою насмикування тверджень, що є, власне, злегка „підправлені“ й вирвані з контексту слова самих класиків марксизму-ленізму. Так він і нанизує їх, нагромаджуючи одне на одне. Які Нирчук у таких випадках робить операції над класиками марксизму, це видно з такого. Серед наведених вище тверджень Енгельса, в цілковитому зв'язку з усім ходом думки, знаходимо таке твердження: „... Так чи інакше, з трестами, чи без трестів, і тоді держава як офіційний представник капіталістичного суспільства мусить узяти на себе провадження виробництва“.

А у Нирчука це виглядає так: „Акціонерні кампанії, трести і, на решті, держава, як офіційний представник капіталістичного суспільства, примушені взяти на себе провадження виробництва“ (ст. 185).

Енгельс подає до зацитованого вище уривка велику примітку, де пояснює, чому саме держава „мусить“ узяти на себе провадження виробництва і що це означає. Нирчук змазує і перекручує цю проблему, зв'язуючи все в одну кучу: у нього і акціонерні кампанії, і трести, і держава мусять узяти на себе провадження виробництва.

Вірний своїйому методіві, те саме робить Нирчук з Марксовою „Класовою боротьбою у Франції“. Він і тут не ставить лапок і не згадує поджерела. У Нирчука маємо: „Доктринерський соціалізм підпорядковує весь історичний рух одному з його моментів... Дрібнобуржуазний, доктринерський соціалізм відкидає у своїй фантазії революційну боротьбу класів з усіма невідмінними проявами її... ідеалізує капіталістичне суспільство і намагається здійснити свій ідеал всупереч справжньому характерові цього суспільства“ (ст. 188):

У класиків марксизму:

„Ця утопія, цей *доктринерський соціалізм* підпорядковує весь історичний рух одному з його моментів... усуває в своїй фантазії революційну боротьбу класів з усіма її доконечними проявами... ідеалізує теперішнє суспільство... і намагається здійснити свій ідеал наперекір дійсності цього ж суспільства“ (Маркс і Енгельс, т. VIII, ст. 81).

А ось приклад „вільнішого“ переписування:

У Нирчука:

„Проведена до кінця демократія переходить у свою протилежність, держава обертається на таку форму суспільного ладу, яка суттю своєю вже не є державою“ (ст. 193).

У класиків марксизму:

„Демократія, проведена з такою найбільшою повнотою і послідовністю... перетворюється з буржуазної демократії в пролетарську, з держави... на щось таке, що вже не є, власне, держава“ (Ленін, „Держава і революція“, т., XIV ч. 2, ст. 330, вид. 1).

Це так. Але у Леніна ми перед наведеною цитатою читаємо:

„Отже, розбито державну машину. Комуна замінила ніби „тільки“ повнішою демократією: знищення постійної армії, повна виборність і заміна усіх урядових осіб. Але в дійсності це „тільки“ означає гігантську заміну одних установ установами принципіально іншого роду. Тут якраз спостерігаємо один з випадків „переходу кількості в якість“.

Нирчук же у наведеному місці пише:

„Таке повне й послідовне проведення демократії означало перехід її з буржуазної в пролетарську“ (ст. 130).

В другому місці читаємо у Нирчука:

„Розгортання революції, її руху вперед, приходило до міцнішої організації контрреволюції—примушувало удаватися до все-складніших засобів оборони. Отже, вироблювало дедалі могутніші засоби нападу... Рух зростав від демонстрацій і страйку до поодиноких барикад, до масового спорудження барикад і вуличної боротьби з військом. Масова пролетарська боротьба перейшла від страйку до повстання“ (ст. 261).

У класиків марксизму:

„Революція йде вперед тим, що утворює з'єднану й міцну контрреволюцію, тобто примушує ворога удаватися до чимраз гостріших засобів оборони, утворюючи таким способом чимраз могутніші засоби нападу...“

„Від страйку і демонстрації до поодиноких барикад, від поодиноких барикад до масової побудови барикад і до вуличної боротьби з військом. Масово-пролетарська боротьба перейшла від страйку до повстання“ (Ленін, т. X, вид. III, ст. 48—49).

Але у Леніна перед цим сказано:

„Страйк виростає на повстання, *насамперед*, під тиском об'єктивних умов, що склалися після Жовтня“.

А Нирчук, не довго думавши, без лапок пише:

„Страйк переріс у повстання під тиском об'єктивних умов, що склалися після Жовтня 1905 року“. Слово Леніна, „*насамперед*“, що має тут важливе значення, зникло.

Ленін далі в цій же статті пише:

„Зміну в об'єктивних умовах боротьби, що вимагала переходу від страйку до повстання, пролетаріат відчув раніше, ніж його керівники. Практика як і завжди, шла попереду теорії“.

Отже, Ленін ставить тут питання про діалектику теорії і практики, а також про діалектику об'єктивних умов і суб'єктивного чинника. Нирчук же безсоромно, не моргнувши оком, видає слова Леніна за свої, використовує Ленінові думки для того, щоб обкарнати їх і притупити ленінську постанову питання.

Тов. Нирчук бере відоме місце з „Двох тактик“, передає його уривками, майже дослівно, без посилання на джерело, затушовує розвинення цього питання у Леніна, додає своє і таким способом перекручує питання.

У Леніна в „Двох тактиках“ ми читаємо:

„Вульгарний революціонізм не розуміє того, що слово теж є діло. Це твердження безперечне, коли його прикладати до історії *взагалі*, або до тих епох історії, коли відвертого політичного виступу мас немає; а його ніякі пучі не замінять і шгучно не викинуть. Хвостизм революціонерів не розуміє того, що коли почався революційний момент, коли стара „надбудова“ тріснула по всіх швах, коли відвертий політичний виступ класу і мас, що творять собі нову надбудову, став фактом, коли громадянська війна почалася,—тоді обмежуватися *по-старому* „словом“ не даючи *прямого гасла* перейти до „діла“, тоді відмовитися від діла посиленням на „психічні умови“ та на „пропаганду“ *взагалі* є безживність, мертвенність, або зрадництво відносно революції і зрада її“.

У Нирчука ми читаємо:

„У ті періоди історичного розвитку, коли маси відверто політично не виступають, а жодні пучі цього виступу не замінюють і штучно не спричиняють, у такі періоди безперечно, що слово також є діло. Коли класи відверто політично не виступають, тоді робота словом, тобто організаційна і політично-просвітня, становить справжнє революційне діло. Але ця робота словом є справжнє революційне діло тільки при тій невідмінній умові, що слово є єдине з революційним ділом, що воно є пе-

рехід до безпосередньо революційної боротьби. В такий історичний період базікання про безпосереднє діло сходить на „вспішкопускательство“, на порожні фрази. Коли ж почався революційний момент, коли став фактом відвертий політичний виступ класу і почалася громадянська війна, тоді обмежуватись по-колишньому „словом“, не даючи гасла перейти до діла, є резонерство і зрада революції“ (ст. 22).

Отже, у цій в основному списаній фразі Нирчук „додає“ і свій „нюанс“, ніби *тільки* тоді, коли класи відверто політично не виступають, робота „словом“ становить справжнє революційне діло.

Наслідком таких методів роботи Нирчук у своїй статті, замість опертися на класиків марксизму і показати суть проблеми переростання, діалектику переростання, тільки прикривається уривками з класиків марксизму, оперує їх твердженнями, вирваними з контексту, довільно обкарнаними і згрупованими, додає свої вигадки, „отсебятину“ і, звичайно, часто-густо перекручує поставу питань. Справді, як можна було не розглянути тут лєнінську поставу питання про дві різнорідні соціальні війни. Як можна було в розділі, що має назву „Особливості російської революції 1905 року“, не торкнутися лєнінської постанови цього питання. Лєнін 1905 року в статті: „Соціалізм і селянство“ писав:

„В сучасній Росії не дві сили, що борються, заповняють зміст революції, а дві різні й різнорідні соціальні війни: одна в лоні сучасного самодержавного кріпосницького ладу, а друга в лоні майбутнього вже народжуваного на наших очах буржуазно-демократичного ладу. Одна — загальнонародна боротьба за свободу (за свободу буржуазного суспільства), за демократію, тобто за самодержавство народу, а друга — класова боротьба пролетаріату з буржуазією, за соціалістичну організацію суспільства. Отже, на соціалістів покладається важке й складне завдання — вести одночасно дві війни, зовсім відмінні своїм характером, цілями і складом соціальних сил, що здатні до рішучої участі в тій чи тій війні“.

З роботи Нирчука видно, що він не зрозумів значення цього питання. На сторінці 231 т. в. Нирчук дає свою „діалектичну схему“ відносного і абсолютного, відносних суперечностей (між буржуазією та кріпосниками) і абсолютних суперечностей (між пролетаріатом і експлуататорами), розглядаючи ці суперечності як „два моменти єдиного процесу — революційного переходу від суспільства експлуаторського до суспільства комуністичного“. Він цим фактично перекриває загальнонародну боротьбу під гегемонією пролетаріату „за самодержавство народу“ суперечностями між буржуазією та кріпосниками; він тому не спроможний з усією послідовністю висвітлити дійсну ролі пролетаріату, як гегемона буржуазно-демократичної революції, і дійсну роль селянства і його боротьби під гегемонією пролетаріату проти самодержавного кріпосницького ладу, неспроможний тому йти за лєнінським розгортанням діалектики живого революційного процесу буржуазно-демократичної революції і діалектики переростання буржуазно-демократичної революції на соціалістичну.

Як слушно писалося в „Комуністі“ від 24/IV 33 р. (Гарін, „Продукція, що нам не потрібна“), Нирчук змальовує роль пролетаріату в революції 1905 року по-меншовицькому, замість висвітлити його роль, як гегемона буржуазно-демократичної революції. За Нирчуком виходить, що пролетаріат у 1905 р. боровся за те, щоб переворот посилив панування буржуазії.

Тов. Нирчук не зрозумів також лєнінської постанови питання про „ту грань, де послідовна демократія, з одного боку, *перетворюється* в соціалізм, а з другого — де вона вимагає соціалізму“.

Нирчук хоч і намагається триматися майже дослівно тексту класиків марксизму-лєнінізму, а проте не розуміє тут *усієї* постанови питання про класову боротьбу й революцію, як маємо її в Лєніна. Він довільно, недозволенним способом перекроє відповідний текст. Він просто не зрозумів неприпустимість змішувати боротьбу за демокра-

тичний переворот з пролетарською боротьбою за соціалістичну революцію. Так, він різницю між буржуазно-демократичною і соціалістичною революцією зводить до міри підготування пролетаріату і об'єднання його з сільською біднотою. Він прямо так і пише: „Ці революції *різняються* (підкреслено нами) тільки мірою підготування пролетаріату і мірою об'єднання його з сільською біднотою“ („За ленінську філософію“, ст. 22). Він тут фальсифікує „підправляє“ ту думку Леніна, що „намагатися поставити штучний китайський мур між тою і тою (між буржуазно-демократичною і соціалістичною революцією.—*Авт.*), відокремити їх одну від одної, крім ступня підготування пролетаріату і ступня об'єднання його з сільською біднотою, є найбільше перекручення марксизму, опошлення його, підміна лібералізмом“. Про що тут говорить Ленін? Він говорить про *перехід* від однієї революції до другої, а не про *різницю* між ними. Щождо глибоких принципових різниць між буржуазно-демократичною і соціалістичною революцією, то про це Ленін ясно і чітко сказав у своїй доповіді про Берестейський мир і в інших місцях, чітко і ясно сказав про це тов. Сталін в своїй відомій роботі „До питання ленінізму“ в розд. „Пролетарська революція і диктатура пролетаріату“, як і в інших своїх роботах. Але Нирчука це не обходить. Він хотів „якнайсильніше“ показати відносність меж між буржуазно-демократичною і соціалістичною революцією. Але, не розуміючи діалектики переростання, він „закатегоризувався“ (у категоріях заплутався),— і змазав *різницю* між буржуазно-демократичною і соціалістичною революцією.

Розгляньмо тепер інші риси „творчості“ Нирчука. Списування чергуються в нього з „філософствуванням“ з приводу списаного. Тут мигтять у нього різні категорії (зовнішні і внутрішні, форма й зміст і т. ін. й т. ін.), так відмінюючися на різні лади, що приводять читача просто до очманілості. Кому потрібно таке філософствування? Чи посуває воно хоч трохи філософську думку вперед? Замість того, щоб стежити за розгортанням діалектичного аналізу того чи іншого питання у Леніна, замість показати діалектику переростання, як вона дана в Леніна, тобто замість показати це питання в усіх його зв'язках, у внутрішній доконечності його розвитку,— Нирчук, як ми вже сказали, до кожного твердження Леніна (списаного, процитованого, або переказаного своїми словами) додає найрізноманітніші комбінації категорій. На це явище теж треба звернути серйозну увагу. На перший погляд, коли читаєш такі праці, як праця Нирчука, може скластися враження, ніби тут є цілковита протилежність деборінщині: не гра в дефініції і категорії, а та єдність філософії і політики, що її вимагає партія. Та досить деякого, хоч трохи уважного ознайомлення з роботою Нирчука, щоб стало ясно, що це сурогат зв'язку філософії з політикою. Ні, не такої єдності філософії і політики вимагає партія від працівників філософського колективу. Щоб забезпечити правдиву їх єдність, потрібно справжнє знання класиків марксизму, потрібне дійсне знання й розуміння практики соціалістичного будівництва і класової боротьби пролетаріату, потрібне глибоке філософське, діалектично-матеріалістичне розуміння цієї практики, потрібне глибоке розуміння того розвитку й застосування матеріалістичної діалектики, що його ми маємо у Маркса, Енгельса, Леніна і Сталіна, в роботі і рішеннях нашої партії та її Центрального комітету.

Тов. Стецький в одній із своїх статей писав про повагу до теоретичної роботи. Ось саме цієї поваги тов. Нирчук і не виявив. ЦК КП(б)У в постанові про збірник „За ленінську філософію“ уже дав свою оцінку роботі тов. Нирчука. В цій же постанові сконстатовано також, що Інститут філософії своєчасно не сигналізував про всі помилки цього збірника—зокрема, про „методи“ Нирчука. А все це вимагає боротьби всього нашого наукового колективу за якість нашої роботи. Треба запобігти можливості подібних проривів, винищити всяке неохайне халтурне ставлення до тео-

ретичної роботи, в чому б вона не виявлялася. Таке ставлення має дістати належну відсіч.

До кричущих перекручень марксо-ленінської теорії прислужується не лише головний автор „З. Л. Ф.“, а всі учасники збірника. Зокрема суперечне Леніновим оцінкам Плеханова трактування його творчості, як обосновання меншовизму, подибуємо не лише в передовій; воно відзначає лінію збірника і становить зміст статті тов. Звади „Про політичну та філософську еволюцію Плеханова“.

Стаття тов. Звади претендує на розв'язання дуже важливої теоретичної проблеми, проблеми нашого відношення до плеханівської спадщини.

Водночас т. Звада намагається розв'язати питання про єдність діалектики, логіки і теорії пізнання. Але для нього це питання — таємниця, про яку він може висловлювати лише найшкідливіші нісенітниці. „Якщо Маркс,— пише Звада,— як каже Ленін,— застосував у „Капіталі“ діалектику-логіку-теорію пізнання, то Ленін; майстерно застосовуючи „діалектику-логіку-теорію пізнання“ в усій тактиці більшовизму, в усій своїй теоретичній боротьбі, в питаннях економіки та політики“... і т. д.

Що мусить виснувати читач з цієї тези? А те, що у Маркса єдність „діалектики-логіки-теорії пізнання“ обмежена, і обмежена саме „Капіталом“. Щодо його революційної боротьби як вождя пролетаріату (в цьому Звада не посмів відмовляти Марксові відверто), то тут цієї єдності ніби, хоче сказати Звада, *не було*.

Лише Ленін почав „застосовувати“ діалектику-логіку-теорію пізнання в їх єдності до революційної тактики і в усіх царинах теорії.

Отже Звада:

- 1) таки не розуміє єдності діалектики-логіки і теорії пізнання;
- 2) протиставляє революційну практику революційній теорії;
- 3) принижує Маркса і його вчення, він до того ж не розуміє місця і ваги „Капіталу“ в ученні Маркса;
- 4) в недозволеній формі протиставляє Леніна, як практика-революціонера Марксові, як революціонеру-теоретику;
- 5) нарешті, показує своє цілковите нерозуміння ленінського етапу.

Головна засада, яку покладено в основу статті, це відкидання, заперечення Плеханова як філософа через те, що він, мовляв, „виразний меншовик“, що він очолював меншовизм, що він був, отже, ворогом марксизму-ленінізму (див. ст. 35, 36). Як теоретик він був, на думку тов. Звади, лише „формаліст“, філософ абстракції, що він, як і інші представники II Інтернаціоналу, був лише „переодягнений ворог“ (ст. 35), а з другого боку, Звада впадає в іншу крайність, коли пише, що „боротьбу проти махістів, яку Плеханов провадив... Ленін визнавав за правдиву по її суті“ (ст. 58), затираючи Ленінову кваліфікацію боротьби Плеханова проти махізму — абстрагованої від питань-природознавства — як знуцання з духу діалектичного матеріалізму.

Все це не можна твердити, не стаючи на шлях фальсифікаторського перекручення Леніна. Це саме і робить Звада.

У Звади метод критики — метод типового формаліста. Його логічні висновки і умозаключення йдуть таким, наприклад, шляхом: „Плеханов, як примиренець, як опортуніст, примирив Марксів матеріалізм і матеріалізм Феєрбахів, а після — Феєрбахів матеріалізм із старим матеріалізмом механістичним, і, нарешті, сталося в нього примирення з буржуазними теоріями“ (ст. 70). Він роздуває окремі вихоплені у Плеханова риси і їх узагальнює.

Замість того, щоб в розв'язанні проблеми ставлення до Плеханова керуватися вказівками Леніна, Звада ці вказівки намагається перетлумачити так, як це потрібно йому для доведення його вихідної засади відкидання філософських творів Плеханова. І хоч він і говорить про потребу історичного підходу до Плеханова, про потребу критики його теоретич-

них засад в зв'язку з його політичними позиціями, проте цієї правильної вимоги сам аж ніяк не додержує. Він всі свої зусилля спрямовує лише на те, щоб не стільки з'ясовувати, скільки затемнити справу своїм довільним перетлумаченням Леніна, неприпустимим препаруванням висловлень Леніна, на догоду власній антидіалектичній, антиісторичній щодо Плеханова позиції.

Беремо як приклад одне з місць статті Звади, де він намагається тлумачити відоме висловлення Леніна про Плеханова. Ленін писав: „Теоретичні праці останнього (Плеханова) — переважно критика народників і опортуністів — лишаються міцним здобутком с.-д. всієї Росії, і ніяка „фракційність“ не засліпить людину, що має хоч яку-будь „фізичну силу розуму“, аж до забуття чи заперечення ваги цих здобутків“ (т. X, стор. 231) Тут же Ленін зазначив, що „як політичний проводир російських с.-д. в буржуазній російській революції, як тактик Плеханов виявив себе нижче від усякої критики“...

Навівши цю цитату, тов. Звада починає її „тлумачити“. Він заявляє: „Всі Ленінові твердження про Плеханова ніде і жодного разу не виправдовують його як теоретика, незалежно від тактичного опортунізму, як то зробили фальсифікатори — меншовикуючі ідеалісти“ (стор. 58). Чи не ясно, що зміст цього твердження Звади прямо протилежний наведеному вище висловленню Леніна. Ленін саме не раз давав позитивну оцінку філософським працям Плеханова, визначаючи водночас його опортуністичну політичну лінію, вказуючи на те, що „тактичний опортунізм Плеханова є повне заперечення основ марксівського методу“ (Ленін, т. X, ст. 231).

Але Звада тут же твердить, що саме таке „виправдання“ Плеханова як теоретика є фальсифікація меншовикуючих ідеалістів. Звада тут просто перекручує і фальсифікує Леніна.

Звада так характеризує ту саму критику народництва та ревізіонізму, яку Ленін ставив в заслугу Плеханову. „В цій критиці,— каже Звада,— є помилки, і тільки помилки, і вона не являє собою системи збочень до ревізіонізму“ (ст. 58). Хоч нічого, крім помилок, в цій критиці Звада не побачив, але „в цих творах,— продовжує він,— переважає формалізм, абстрактне теоретизування, а тактична лінія, практика є тільки як окремі приклади“. „Переважає“ — це вже щось зовсім інше, ніж „окремі помилки“, про які тут же трохи вище говорив Звада.

Висловлювання Леніна про критичне опрацювання Марксом всього, що створено до нього людським мисленням, Звада також намагається „застосувати“ з метою „ствердження“ своєї позиції. Він прорікає, що філософія Плеханова також „басувалася на певній сумі знаннів людства“ (стор. 58). Отже і її треба вивчати і критично опрацьовувати. Тут свідомо змішуються в одну купу і джерела марксизму, буржуазні попередники Маркса з Плехановим.

І найбільша шкода від цього в тому, що Звада, дозорієнтує читача в боротьбі проти опортунізму і в боротьбі проти буржуазної ідеології, не розрізняючи боротьбу критичного засвоєння буржуазної культури від боротьби з опортунізмом всередині робітничого руху всередині марксизму.

Звада твердить, що лише тактика більшовизму змушувала Леніна визнавати цінність теоретичної боротьби Плеханова проти бернштейніанства та струвізма (див. ст. 39). Боротьбу більшовиків на два фронти проти меншовицького об'єктивізму і проти богданівського суб'єктивізму Звада малює як блок на два фронти — блок з меншовиками, з одного боку, блок з богданівцями — з другого: „Більшовики, з Леніним у своїй боротьбі на два фронти проти ліквідаторства стали на шлях блоку з плеханівцями саме з тих тактичних міркувань, що плехановці боролися проти ліквідаторства. Більшовики не поступилися принципами своєї тактики, а, навпаки, боролися разом з плехановцями проти ліквідаторства і в той же самий час боролися проти плехановського

меншовизму“. Отже Звада хоче навіяти читачеві, що заслуги Плеханова це заслуги позірні, що про них Ленін ніби говорив лише з тактичних міркувань. Навівши відому цитату з Леніна, де Ленін говорить про Плеханова, як „єдиного марксиста у міжнародній соціал-демократії, що дав з погляду послідовного діалектичного матеріалізму“ критику ревізіонізму Звада тут же на очах у читача, на цій же сторінці дозволяє собі заявити таке: „Сенс цієї характеристики полягає в тому, що Плеханов *серед теоретиків меншовизму* (підкреслення тов. Звади) був єдиний, хто провадив боротьбу“ проти відвертих опортуністів“ (ст. 39).

Своє нерозуміння відношення марксизму до інших ідейних течій Звада ілюструє ще й тим, як він говорить про відношення Плеханова до феєрбахізму і спінозизму. Тут Звада наводить таку цитату із Плеханова: „Треба пригадати... що Маркс та Енгельс пройшли через школу Феєрбаха“. І далі проголошує: „Ось яку залежність бачив Плеханов між марксизмом та спінозизмом“ (ст. 68—69). Він думає, що теза про проходження Марксом і Енгельсом феєрбахівської школи вбиває Плеханова. Але ж Маркс та Енгельс таки дійсно належали до школи Феєрбаха. Чи не про це говорить Ленін в „Матеріалізмі і емпіріокритицизмі“?

Характерним для Звади є також жонгливання діалектичними категоріями. На ст. 40—42, говорячи про зигзагувату політичну лінію Плеханова, про його хитання між меншовизмом і більшовизмом, Звада глибокодумно заявляє: „Кожен з цих періодів має свою якісну своєрідність, але поруч з цим кожен з них логічно виникає з попереднього, зароджуючись як внутрішня суперечність і один одного заперечуючи“. Коли абстрагуватися від „якісної своєрідності“ стилю Звади, то треба зробити той висновок, що зигзагувата політика Плеханова між більшовизмом і опортунізмом—це тільки продукт „логіки“ внутрішніх суперечностей“. Автор має також в своєму активі елементи механістичної вульгаризації. Ця вульгаризація і позначається у Звади в тому, що він здійснює свої намагання розглядати філософську еволюцію Плеханова на тлі і в зв'язку з його політичною еволюцією. І тут, щоб „довести“ суцільну ворожість Плеханова марксизмові, він залежність між політичною лінією Плеханова і його філософськими поглядами весь час трактує як *безпосереднє* і пряме відбиття цієї політичної лінії в лінії теоретично-філософській (див. 85 сторінку). Цю теорію „відбитку“ Звада подає в тому вигляді, який нічого не має спільного із справжніми марксо-ленінськими поглядами на діалектичний зв'язок політики й теорії, практики й свідомості.

Праця тов. Звади являє собою не що інше, як дуже замасковану спробу протаскувати той самий дуже відомий мотлох меншовикуючого ідеалізму, який вже викрито й розбито під керівництвом партії на теоретичному фронті. А конкретний зміст статті тов. Звади, його спроба по-лівацькому відкидати Плеханова тільки дискредитує справу дійсної критики теоретичних помилок Плеханова, його теоретичних хиб, вона затемнює цю проблему, діючи на користь меншовикуючого ідеалізму. І він „теоретизує“ так, як тільки і може теоретизувати меншовикуючий ідеаліст, але в умовах, коли ідеологія меншовикуючого ідеалізму вже викрита і розкритикована. Цей прийом можна схарактеризувати коротко так: під галасливими фразами про боротьбу з меншовикуючим ідеалізмом по суті протаскування того самого меншовикуючого ідеалізму. Хотів того чи не хотів Звада, він під виглядом боротьби за марксо-ленінську філософію—по суті ревізує цю філософію.

Недбайливість, неохайність і поквапливість, щільно пов'язана з низкою грубих антипартійних помилок, відзначає статтю Львовича „Філософсько-політична суть контрреволюційного троцькізму“. Щодо теоретичних коріннів троцькізму, то автор, визначаючи меншовикуватий ідеалізм, як в основному філософію дрібнобуржуазного радикалізму, по суті відкидає думку про те, що й механіцизм є один з елементів, що входять

у теоретичну основу троцькізму. Львович зовсім не висвітлює своєрідно просякнення ідеалізмом методології троцькізму і, з другого боку, не з'ясовує того, що цей ідеалізм має в собі риси суб'єктивного ідеалізму, як одної з методологічних засад еkleктичної філософії Троцького. Ще гірше справа з соціальним корінням троцькізму. Львович, роглядаючи соціальне коріння троцькізму, каже про дрібну буржуазію взагалі, не підкреслює значення в цьому відношенні різних верств дрібної буржуазії (міська і т. ін.).

Автор чомусь кваліфікує меншовикуватий ідеалізм як „лівий“ ухил, а то як центризм, який на стор. 131 характеризується лише як гнилий лібералізм, а Троцького весь час по суті трактує як лівака, хоч на стор. 144 сам приводить з цього приводу цитату з Сталіна, з якої ясно, що лівацькі ухили не можна отожднювати з троцькізмом. Автор підкреслює, що троцькізм є особлива форма ревізіонізму, особлива форма фальсифікації марксо-ленінської теорії, фальсифікації, що прикриває буржуазну суть революційною фразеологією, але не підкреслює якраз того, про що казав і писав тов. Сталін, — що троцькізм скинув давно машкару лівої фрази, будучи в авангарді контрреволюції, одверто виступив з капітулянтськими теоріями.

У цілому стаття через низку своїх шкідливих політичних хиб і перегрузку цитат, недоробленість низки проблем є зразок того браку, що випуск його в друк є політичною помилкою як автора, так і редакції.

Стаття тов. Бернадського „До питання про філософські погляди Розі Люксембург“ характеризується політичною помилкою іншого порядку, а саме — браком висвітлення тих фактів, що дали підставу Ленінові назвати Розу Люксембург „орлом.“ Зокрема автор не висвітлює позиції Розі Люксембург у січневі дні 1919 року, не показує, як Роза Люксембург виправляла меншовицькі твердження своєї брошури 1918 року. Прикладом невірної підходу до Розі є голе твердження (на стор. 159), що Роза диктатуру пролетаріату „власне заперечувала“. Ставити крапку на цьому, викриваючи опортуністичні помилки Розі в її розумній диктатурі, це значить відмовитися від характеристики Розі як революціонера. А з другого боку, автор намагається (на ст. 165 і 168) затушувати зв'язки між люксембургіанством і троцькізмом. Щодо філософських поглядів Розі, то в автора цієї статті з автором попередньої статті (Львовичем) явне розходження в трактовці методологічних основ троцькізму. Бернадський на стор. 163 каже: „Те, що робить люксембургіанство однотиповим троцькізмом, є саме поєднання суб'єктивізму, ідеалізму з механіцизмом“. Якраз тип поєднання механіцизму з ідеалізмом у Розі інший, з більшим просякненням її методу механіцизмом в той час, як в троцькізмі ідеалізм просякає механістичні установки.

Автор, критикуючи теорію перманентної революції Парвуса, Троцького — не ставить в лапки слово „перманентна революція“, і виходить, що тут критикується теорія перманентної революції взагалі, замість того, щоб показати принципову протилежність марксо-ленінської теорії перманентної революції і троцькістської теорії „перманентної“ революції.

[Щождо спроби показати скочування до об'єктивізму і теорії стихійності на конкретних прикладах, то авторові це в цілому не вдалося, хоч окремі приклади це скочування ілюструють.

Грубою помилкою автора є твердження про те, що Роза Люксембург відносно Польщі 90-х років правильно розв'язує в основному національне питання (ст. 160, 175), при чому т. Бернадський посилається на працю т. Сталіна „Марксизм і національне питання“ (ст. 277). Твердження тов. Бернадського про те, що тов. Сталін в цій праці відзначає, що польські с.-д. мали рацію висловлюватись наприкінці XIX сторіччя проти відокремлення Польщі, не може бути доказом вірності твердження т. Бернадського про правильне розв'язання в основному національного питання Розою Люксембург для Польщі 90-х років. Сам же автор на ст. 174 за-

значає, що „ця прямолінійність у розв'язанні національного питання, ця відсутність конкретного аналізу умов перешкодили Розі Люксембург зрозуміти, що програма автономії царства Польського й Литви, яку слушно висунула СДПІЛ в 90-х роках, не тільки не суперечить визнанню права на самовизначення, а що в конкретних умовах Росії вона тільки разом із визнанням цього права дозволяє провадити розгорнуту боротьбу як із великодержавницьким націоналізмом пануючої нації, так і з місцевим націоналізмом. Метафізично протиставляючи вимогу автономії визнанню права нації на самовизначення, Роза Люксембург послаблювала тим самим позиції пролетарської партії в боротьбі проти дрібнобуржуазного націоналізму ППС“. Сама теоретична настанова Розі Люксембург не вірна, вона як сам же автор каже, „послаблювала позиції пролетарської партії, не давала правильно в основному розв'язати національне питання“. Цитуючи праці т. Сталіна з цього приводу, сам автор пише на ст. 162, що тут питання про автономію ставиться на основі самовизначення. Отже думка Сталіна, що наприкінці XIX стор. польські марксистки висловлюються вже проти відокремлення Польщі і вони так само мають рацію“, зовсім не означає, що Роза правильно в основному розв'язала тут національне питання для Польщі 90-х років, як це твердить т. Бернадський. Правильне розв'язання національного питання не можливе без правильної вихідної точки і сам же Бернадський каже, що вихідні точки у більшовиків і у Люксембург не сумісні, бо Роза рішуче заперечувала право націй на самовизначення. Висновки з цього: автор, з одного боку, не дає партійно-витриманої критики поглядів Розі Люксембург у націтанні, дозволяючи собі викривлене тлумачення т. Сталіна і намагається затушувати зв'язки між троцькізмом і люксембургіанством, а з другого боку, залишає в тіні те, що робило Розу Люксембург, за словами Леніна, орлом.

Стаття тов. Золотарьова являє собою спробу про тягання меншовикувато-ідеалістичної схеми філософського розвитку Маркса. Золотарьов додержує відомої періодизації, наслідуючи в цьому схему Плеханова, яку відтворювали в погіршених виданнях меншовикуваті ідеалісти. Перший період—гегелівський, він „починається, говорить тов. Золотарьов, з кінця 30-х рр. і закінчується 1843 р.“ (ст. 298). Це період, коли Маркс і Енгельс перебували „у полоні гегелівського абсолютного духу“. Після цього починається другий—феєрбахіанський період. І тільки напередодні революції 1848 року Маркс і Енгельс, заявляє Золотарьов, „виходять на широкий шлях революційної боротьби пролетаріату і створюють філософію пролетаріату—діалектичний матеріалізм“ (ст. ст. 319—320).

Шкідливість цієї схеми, що перекручувала, спотворювала, дійсний процес філософського розвитку Маркса, полягає, як відомо, головним чином в тому, що за нею виникнення і сформування діалектичного матеріалізму розглядається як іманентно-логічний процес, що відбувається поза всяким зв'язком з революційною практикою пролетаріату. Ця схема кожного, хто її додержував, неминуче вела до ігнорування принципової відміни між філософією діалектичного матеріалізму і попередніми філософсько-світоглядними системами, між діалектичним матеріалізмом з одного боку, і гегелівським ідеалізмом і феєрбаховим матеріалізмом—з другого. Під прикриттям цієї схеми меншовикуючі ідеалісти механісти і вели свої ревізіоністські наскоки на марксизм, зокрема на його філософію, вдаючись чи то до феєрбахування, чи то до гегелізації марксизму.

Але Золотарьов не був би гідним учнем геростратівської школки Нирчука, якби він не засвоїв методу фальсифікування марксизму-ленінізму, якого додержуються всі автори збірника, а саме: протаскування меншовикувато-ідеалістичного і механістичного мотлоху під прикриттям галасливих фраз проти, меншовикуючого ідеалізму і проти механіцизму,

а в даному разі — і проти Плеханова. Так Золотарьов храбро заявляє (ст. 319): „Плеханов механічно відриває гегеліанський період філософського розвитку Маркса від феєрбахіанського періоду його розвитку“. Отже справа не в тому, що шкідливий, невірний є плеханівський метод періодизації загалом; Золотарьову не подобається лише те, що Плеханов „механічно відриває“ один період від другого. А стався у Плеханова цей відрив через те, що, мовляв, „Плеханов не розуміє, що розрив з гегелівською філософією стався як розрив із філософією *ідеалістичною*, що Маркс та Енгельс у феєрбахівський період розуміли роль та значення революційної гегелівської діалектики“ (ст. 319).

Коли Плеханов твердив, що Маркс у так званий ним „феєрбахіанський період“ відкидав Гегеля цілком, то цим він доводив лише внутрішню послідовність свого погляду. Це ж цілком логічно, що феєрбахіанство, тобто приналежність до метафізичного Феєрбахового матеріалізму, не одмінно мусило включати в себе антидіалектичність. Золотарьов же „підправляє“ Плеханова і конструє „феєрбахіанство“ Маркса з „розумінням ролі та значення революційної гегелівської діалектики“. Не говорячи вже про те, що загалом мова мусить іти не про „розуміння“, а про критичну Марксову переробку ідеалістичної діалектики на діалектику матеріалістичну, таке теоретизування про „феєрбахіанський період“ просто шкідлива карикатура на дійсний філософський розвиток Маркса карикатура, яку легко бачити кожному, не зважаючи на всі намагання автора виступати з войовничими фразами проти ревізійнізму.

Загальні декларації про потребу розглядати філософський розвиток Маркса і Енгельса „в щільному органічному зв'язку з економічними, політичними та ідеологічними умовами“ залишається лише словесною тріскотнею. Чи є в статті спроба поставити роль даної проблеми, як проблеми створення Марксом філософії *пролетаріату*, філософії, що за своєю класовою ознакою є принципово відмінна від усіх передущих філософських систем і напрямів? Нема. Автор, навпаки, додержує тут погляду зовсім іншого, коли твердить таке: „Гегеліанський період у Маркса вже формується і зростають зарідки матеріалістичного світогляду, який згодом переростають у *нову якість* матеріалістичного світогляду — спочатку на ґрунті феєрбахівського матеріалізму, а далі — у погляди матеріаліста - діалектика“ (ст. 308). Таким чином, грань, яка відділяє Марксову філософію від філософій передущої доби, Золотарьов ставить не між Марксом і всіма його попередниками, а між Гегелем і Феєрбахом. По суті, за Золотарьовим, не Маркс, а Феєрбах дав *нову якість*, що нею є філософія пролетаріату. І не тоді з'являється філософія пролетаріату, коли Маркс стає на власні позиції, а коли він, як цього хочеться Золотарьову, стає на ґрунт феєрбахівського матеріалізму.

Самої гострої відсічі заслуговує спроба автора статті Маркса часів роботи його в „Німецько - французьких річників“ безоговорочно віднести до Гегелівського періоду. Ця спроба Золотарьова просто не піддається кваліфікації, бо важко зрозуміти, чого більше в цій спробі — свідомої ревізії, чи найдикішого нецтва. Навіть меншовикуваті ідеалісти не насмілювалися ці статті за своєю „схемою“ філософського розвитку Маркса відносити лише до феєрбахіанського періоду, а не до гегелівського. Золотарьову не по чім всі ті свідчення, які не раз давав про свої і Енгельсові погляди того періоду Маркс, коли недвозначно цей критично - творчий період визначав як період виступу свого й Енгельсового вперше з новим світоглядом, з новою філософією. А Ленін у своїй „Бібліографії марксизму“, доданої до статті „Карл Маркс“, зазначив цілком ясно про те, що у Маркса в період „Німецько - французьких річників“ перехід від ідеалізму до матеріалізму і від революційного демократизму до комунізму „*стався остаточно*“ (див. Ленін, Твори, т. XVIII, ст. 32). Золотарьов же нам доводить, що це період перебування Маркса на позиціях „абсолютного духу самосвідомості“.

Так само, як у статті Золотарьова, так і в статті Завального немає і жодного натяку на розгляд філософського розвитку Маркса, як на процес критичного подолання і Гегеля і Феєрбаха на основі практики революційного руху тих часів. Загалом стаття Завального написана на теоретичному рівні трохи вищому, ніж стаття Золотарьова. Проте і Завальний стоїть на тих же позиціях щодо філософського розвитку Маркса, на яких стоїть і Золотарьов.

Стаття Завального спрямована проти двох характерних відмін фальсифікації філософського розвитку Маркса. Це, поперше — проти брошури Загорулька, який з метою гегеліанізування Маркса намагався цілком відкинути будь-який вплив Феєрбаха на формування філософії діалектичного матеріалізму. Подруге, стаття спрямована проти Юринця, який свого часу, розглядаючи філософську генезу Маркса і додержуючись традиційної плеханівської схеми, доводив, що Маркс дотримувався феєрбахівських поглядів в період навіть „Німецької ідеології“. Але оскільки Завальний сам додержує тієї ж плеханівської періодизації, він не спроможний подати справжню критику Загорулька й Юринця. Критика Завального ведеться, таким чином, з позиції невірних, тому вона є безплідна, іноді ж веде до прямих перекручень в принципових питаннях.

Так, приміром, невміння діалектично поставити й розв'язати проблему відношення марксизму до феєрбахізму поставило тов. Завального на шлях проведення того погляду, що гносеологія Феєрбаха нічим не відрізняється від гносеології Маркса, Енгельса й Леніна (див. ст. 334), і що якраз за ідеалізм зверху Феєрбах зазнав гострої критики від Маркса й Енгельса. В зв'язку з цим самим автор заперечує першу тезу Маркса про Л. Феєрбаха і його матеріалізм, де Маркс говорить: „феєрбахівський матеріалізм, як і весь попередній розглядав дійсність лише „у формі споглядання“, а не „у формі практики“, що Феєрбах не розумів значення революційної, практично-критичної діяльності“. І далі автор виступає проти Ленінового вирішення питання про філософський розвиток Маркса, що Маркс якраз критикував непослідовність феєрбахівського матеріалізму. З 1844—45 рр. „Маркс был материалистом, в частности сторонником Л. Фейербаха, усматривая и впоследствии его слабые стороны исключительно в недостаточной последовательности и всесторонности его материализма“ (підкреслення наше — *Ред.*). В чому же вбачав Маркс значення Феєрбаха, що являло собою епоху? А в тому, що Феєрбах рішуче розірвав з ідеалізмом Гегеля, ставши на бік матеріалізму. „Всемирно-историческое „составляющее эпоху“, значение Фейербаха а Маркс видел именно в решительном разрыве с идеализмом Гегеля и провозглашении материализма, который еще в XVIII веке, особенно во Франции, был борьбой не только против существующих политических учреждений, а вместе с тем против религии и теологии, но и... против всякой метафизики (в смысле „пьяной спекуляции“ в отличие от „трезвой философии“)“ (Ленин, „Карл Маркс“ підкреслення наше — *Ред.*). Маркс розходить з Феєрбахом тільки в „соціальних поглядах“, твердить Завальний. Невже йому не відомо, що теза про єдність гносеології Феєрбахової й Марксової є класична плеханівська теза, точка погляду Плеханова на відношення між феєрбахізмом і марксизмом. Завальний же цією тезою намагається бити Загорулька і Юринця. Легко зрозуміти, які наслідки такої боротьби такою зброєю.

В цілому київський збірник „За ленінську філософію“ являє собою величезний прорив на філософському фронті. Під прикриттям галасливих фраз про актуалізацію і єдність філософії і політики в цьому збірнику протаскується фальсифікація марксизму-ленінізму різними методами до нирчуковського плагіаторського методу включно, і різного характеру від поновлюваної меншевикувато-ідеалістичної ревізії, а місцями механістичної ревізії філософії марксизму-ленінізму до відвертих меншовицько-троцькістських тверджень.

Цей збірник стоїть в ряді вихваток проти марксо-ленинської теорії і змикається з іншими проривами на філософському фронті, маючи зокрема точки змикання з націоналістичною ревізією марксизму-ленізму.

Там, де в збірнику розглядається національне питання, там подається твердження, які становлять фальсифікацію марксизму-ленізму в цьому питанні і зосібна фальсифікаторське перекручення висловлювань т. Сталіна.

Інститут філософії і його керівництво, яке несе відповідальність за цей прорив, як про це говорить постанова ЦК КП(б)У про збірник „За ленінську філософію“, повинен зробити для себе всі висновки з цього прориву, розгортаючи боротьбу за більшовицьку якість теоретичної роботи.

РЕЗОЛЮЦІЯ

БЮРА ПАРТОСЕРЕДКУ ІНСТИТУТУ ЧЕРВОНОЇ ПРОФЕСУРИ ФІЛОСОФІЇ РАЗОМ З АКТИВОМ НА ДОПОВІДЬ т. ЛЕВІКА ПРО ПОСТАНОВУ ЦК КП(б)У ВІД 8 - V 1933 р. ТА ПРО НАРАДУ В КУЛЬПРОПІ ЦК КП(б)У

Постанова ЦК КП(б)У про київський збірник „За ленінську філософію“ поставила перед теоретичним фронтом, зокрема перед філософським, завдання рішучої перебудови всієї роботи відповідно до завдань, що стоять на сучасному етапі,— максимального підсилення партійної пильності і боротьби за якість наукової продукції, її ідеологічну витриманість і високий теоретичний рівень.

Інститут філософії (його керівництво) „під час перегляду статей збірника не виявив потрібної пильності, не викрив своєчасно плагіат класиків марксизму в статті Нирчука і ряд грубих помилок у працях авторів збірника“ (з постанови ЦК КП(б)У).

Бюро осередку і керівництво Інституту філософії не мобілізувало партійну організацію навколо постанови ЦК КП(б)У, не зробило потрібних висновків з цієї постанови важливого політичного значення.

За останні роки філософська робота на Україні зросла завдяки рішучій перемозі соціалістичного будівництва, завдяки тому, що під керівництвом тов. Сталіна було розгромлено механіцизм та меншовикуватий ідеалізм, завдяки здійсненню теоретичним фронтом вказівок партії та тов. Сталіна про теоретичну роботу. Не зважаючи на те, темпи та якість філософської роботи на Україні являються зовсім недостатніми порівняно з історичними перемогами соціалістичного будівництва та ростом всієї теоретичної роботи партії.

Філософська робота на Україні не забезпечила здійснення тих завдань, що поставила партія перед філософським фронтом. Припущені останнім часом в роботі на філософському фронті України політичні помилки та значні хиби і прориви, випуск київською філією ВУАМЛІН антипартійної, фальсифікаторської збірки Нирчука, ганебний плагіат та буржуазно-ідеалістична і націоналістична контрабанда Юринця, справа Кушика та ін. свідчить про те, що поворот на філософському фронті не доведено до кінця, не забезпечено високої якості філософської продукції, не перебудовано всієї філософської роботи відповідно до завдань, що їх ставила і ставить партія перед теоретичним фронтом.

Нові умови та нові форми класової боротьби вимагають ще більшого підвищення пильності партійної організації, посилення справжньо-більшовицької боротьби на теоретичному фронті проти буржуазних, ідеалістичних та націоналістичних теорій, боротьби на два фронти в філософії проти головної небезпеки на сучасному етапі механістичної ревізії марксизму та проти меншовикуватого ідеалізму, боротьби, що щільно зв'язана з боротьбою партії за остаточну ліквідацію решток капіталістичних елементів та класів взагалі і побудови соціалістичного суспільства.

Рештки розбитих капіталістичних класів, особливо кркульство на Україні, провадять шалену боротьбу проти соціалістичного наступу під флагом націоналізму (великодержавництва, петлюровщини, українського фашизму). Це з особливою гостротою ставить питання про боротьбу з націоналістичною контрабандою на теоретичному фронті і про неухильне розгортання більшовицької національної політики в непримиренній боротьбі на два фронти.

Проте, інститут філософії не виявив достатньої пильності на цій ділянці теоретичного фронту, не вів рішучої і послідовної боротьби за марксистсько-ленінську теорію в національному питанні.

Ворожі марксистські представники буржуазних, механістичних та меншовикувато-ідеалістичних теорій на сучасному етапі класової боротьби застосовують нові форми, нові витончені методи для маскуваня своєї боротьби проти марксистсько-ленінізму. Особливо яскраво це виявилось на філософському фронті України в роботах Юринця та Нирчука.

Юринець застосовував антипартійні фальсифікаторські методи роботи — плагиат в буржуазній літературі, пережовування думок буржуазних філософів і за допомогою такої форми контрабандою протаскував, видаючи за марксизм, махрові буржуазно-ідеалістичні погляди. Видаючи за марксистську та теоретично обґрунтовуючи контрреволюційну схему історії України фашиста Яворського, Юринець тим самим протаскував ідеологію української націоналістичної контрреволюції.

Оцінюючи стан філософського фронту на Україні, не можна не сказати і про теперішні позиції тов. Семковського. Тов. Семковський під час філософської дискусії був викритий як представник своєрідної відміни механістичної ревізії марксистів з безпосереднім впливом його меншовицького минулого. Тоді ж були виявлені його антиленінські позиції в національному питанні, зведення Семковським своїх помилок в цьому питанні до локсембургіанства замість критики їх, як позицій австро-марксистів.

Після дискусії тов. Семковський весь час ухиляється від серйозної теоретичної критики своїх хибних механістичних поглядів в філософії та антиленінських позицій в національному питанні, ухиляється від серйозної наукової розробки питань, що стоять на теоретичному фронті. Займаючись виключно декларативними писаннями з приводу „діалектики“ та природознавства, він цим самим по суті відмовляється від роззброєння і продовжує стояти на своїх механістично-спрошенських позиціях ревізії марксистів-леніністів.

Партія перед теоретичним фронтом поставила зі всією гостротою питання якості — марксистсько-ленінської витриманості теоретичної продукції, що повинна виконувати роль найгострішого знаряддя боротьби. Відповідно до поставлених ЦК партії завдань, парторганізація і Н.-д. і учбовий інститут філософії повинні були перебудувати свою роботу і забезпечити видання високоякісної, більшовицько-витриманої теоретичної продукції. Цього можна було домогтися лише шляхом дальшого розгортання непримиренної боротьби проти ворожих марксистсько-леніністських теорій, шляхом запровадження критики і самокритики як органічного методу роботи.

Політичні помилки й прориви, припущені бюрою та філософським керівництвом (зокрема т. Левіком), свідчать, що цього проведено не було. Ці помилки й прориви являються наслідком допущених після повороту на філософському фронті і особливо останнього часу *елементів примиренства* до носіїв ревізії філософії марксистів-леніністів і ворожої марксистсько-леніністської ідеології. Помилки й прориви являються наслідком того, що всю роботу не було перебудовано відповідно до завдань, що їх ставить партія на сучасному етапі, наслідком того, що методи науково-дослідчої роботи не були в достатній мірі спрямовані на забезпечення дійсно більшовицької самокритики, наслідком замикання філософської роботи у вузькому колі філософських працівників, відтирання філософським керівни-

цтвом молодих філософських кадрів від наукової роботи, уникання від контролю партійного осередку, наслідком відсутності висування на керівну роботу молодих більшовицьких кадрів. Врешті, наслідком того, що філософський фронт України було відірвано від роботи, що її ведеться філософським в цілому Союзи.

Всі ці помилки бюро й філософського керівництва привели до послаблення партійної пильності, до послаблення боротьби за виконання рішень партії щодо теоретичного фронту.

Навіть коли січневий пленум ЦК ВКП(б), лютневі пленуми ЦК КП(б)У та Харківського обкому поставили питання про потребу рішучої перебудови всієї роботи партійної організації Інституту філософії, бюро не зуміло мобілізувати партійну організацію на перебудову всієї роботи. Правда, з допомогою нового керівництва ХМПК та розгорнутої критики партійної організації бюро стало на шлях виправлення допущених політичних помилок. Але надалі Бюро не реалізувало повністю прийнятих тоді рішень. Не вважаючи на перелам та поліпшення в роботі на селі, посилення активної участі в роботі харківської парторганізації, бюро, як і керівництво Н.-д. інституту, разом з тим не забезпечили перебудови всієї науково-дослідчої та учбової роботи і не мобілізували всієї організації на виконання величезних завдань, які встають перед філософською ділянкою теоретичного фронту.

Все це свідчить про те, що нинішнє керівництво осередку, зокрема секретар *Калташов*, виявило себе неспроможним перебудувати роботу. Це ж таки говорить про необхідність рішучого зміцнення дирекції Науково-дослідчого інституту філософії та редакції „Прапор марксизму-ленінізму“ і всього складу наукових робітників.

Бюро вважає за необхідне поставити питання про знаття з дирекції Н.-д. інституту Юринця, зняти з завідування н.-д. сектору та керівництва катедрою в ІЧП філософії. Доручити комісії, що перевіряє продукцію Юринця, в найкоротший термін подати матеріал до бюро осередку для передачі його справи до контрольної комісії за буржуазно-ідеалістичну і націоналістичну контрабанду на предмет дальнішого його перебування в лавах партії.

В дводенний термін організувати комісії по перевірці всієї наукової продукції наукових робітників філософського колективу за останні роки після філософської дискусії.

В п'ятиденний строк подати до преси ґрунтовну критику збірника Київської філії „За ленінську філософію“.

Поставити питання про зміцнення в найкоротший строк кадрів наукових робітників Київської філії Н.-д. Інституту та ТВМД шляхом надсилки до Києва на постійну роботи групи наукових робітників.

Виділити бригаду з питань природознавства, зокрема з теорії відносності, та піддати критиці механістичні установи та махістські елементи в цій ділянці у ї. Семковського.

В дводенний строк організувати комісію, якій переглянути філософські статті, словник та автуру УРЕ.

Організувати бригаду для рецензування підручника ВУАМЛІН по теорії радянського господарства разом з Інститутом філософії у Всеукраїнському з'їзді літераторів.

Забезпечити притягування до наукової роботи та наукового життя філософського фронту аспірантури першого та другого курсів, а також викладавського складу вишів по діамату як в Харкові, так і на периферії.

Вся учбова робота ІЧП філософії повинна бути перебудована відповідно до завдань підвищення партійної пильності на теоретичному фронті та якості підготовки кадрів наукових робітників.

Бюро з активом відмічає, що ТВМД припинило всяку роботу і цим самим відійшло від боротьби на теоретичному фронті. Потрібна рішуча

боротьба з ліквідаторськими настроями щодо ТВМД, а також негайна мобілізація всіх організацій ТВМД для розгортання масової пропаганди марксизму-ленінізму і рішучої боротьби з новими формами ревізії та фальсифікації марксизму.

Бюро відмічає ту велику роль, яку відіграла нарада при ЦК КП(б)У та центральний орган партії „Комуніст“ у викритті помилок та проривів партійного осередку й керівництва Інституту філософії та мобілізації партійної організації інститутів філософії навколо виправлення цих помилок і перебудови всієї роботи осередку.

ПЛАН СЕСІЇ, ПРИСВЯЧЕНОЇ 10-РІЧЧЮ З ДНЯ СМЕРТІ ЛЕНІНА
(І 25-РІЧЧЮ ВИДАННЯ „МАТЕРІАЛІЗМУ І ЕМПІРІОКРИТИЦИ-
ЗМУ“) (по інституту філософії)

I. „Матеріалізм і емпіріокритицизм“ і ленінська боротьба за партію
(доповідач т. *Левік*).

Виступи :

- 1) „Анти-Дюрінг“ і „Матеріалізм і емпіріокритицизм“ (т. *Васильєва*)
- 2) Ленінська теорія відображення (т. *Бервицький*).
- 3) Ленін та Плеханов у боротьбі з махізмом (т. *Степовий*).
- 4) Ленін та проблема історії філософії (т.т. *Волков, Гофман*).

II. Диктатура пролетаріату і завдання побудови безкласового соці-
лістичного суспільства (т. т. *Адріанов, Мілославін*).

Виступи :

- 1) Про нові форми класової боротьби (т. *Попов*).
- 2) Про виховання та переробку колгоспника (т. *Єфіменко*).
- 3) Розвиток Леніним марксистського вчення про війну (т. *Пероцький*)
- 4) Марксизм та повстання (т. *Штейнберг*).

III. Розвиток тов. Сталіним марксистсько-ленінського вчення про
єдність теорії і практики (доп. т. *Юдін*).
(Виступи тт. *Новікова* та інш.).

IV. Ленін та криза сучасної фізики (доп. т. *Гей*).
(Виступи тт. *Лейпунського, Семковського, Максимова*).

Виступи в інших питаннях діалектики природи (тт. *Фінкельштейн*
Поляков, Генес, Дінерштейн, Рохлін).

З М І С Т

№ 4

ЩО ЙОГО
З Д А Н О
ДО ДРУКУ
З ДРУКУ ЖУРНАЛ
ВИХОДИТЬ У 20-х
числах ЖОВТНЯ ц. р.

П РА П О Р МА Р К С И З М У - Л Е Н І Н І З М У

П О С Т И Ш Е В

„МОБІЛІЗУЄМО МАСИ НА СВОЄЧАСНУ ПОСТАВКУ ЗЕРНА
ДЕРЖАВІ“ — ПРОМОВА НА ПЛЕНУМІ ЦК КП(б)У 10 ЧЕР-
ВНЯ 1933 РОКУ

~~П О С Т О В І М І З М~~

„ПРО НАЦІОНАЛІСТИЧНІ УХИЛИ В ЛАВАХ УКРАЇНСЬКОЇ
ПАРТОРГАНІЗАЦІЇ І ПРО ЗАВДАННЯ БОРОТЬБИ З
НИМИ“. ДОПОВІДЬ НА ЗБОРАХ ХАРНІВСЬКОГО ПАРТ-
АКТИВУ 9 ЛИПНЯ 1933 РОКУ

РЕЗОЛЮЦІЯ НА ДОПОВІДЬ СЕКРЕТАРЯ ЦК КП(б)У ТОВ. ПО-
ПОВА М. М. „ПРО НАЦІОНАЛІСТИЧНІ УХИЛИ В ЛАВАХ
УКРАЇНСЬКОЇ ПАРТОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРО ЗАВДАННЯ
БОРОТЬБИ З НИМИ“

Б Е В И Ц Ь К И Й А. А.

„БОРОТЬБА НА ФІЛОСОФСЬКОМУ ФРОНТІ НА УКРА-
ЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ“

П Е Р О Ц Ь К И Й Б. В.

„ФІЛОСОФСЬКІ ОБГРУНТУВАННЯ ЯВОРЩИНИ“

М І Л О С Л А В І Н О.

„ДИКТАТУРА ПРОЛЕТАРИАТУ — ВИРИШАЛЬНИЙ ЧИН-
НИК ЗАКОНОМІРНОСТІ ПЕРЕХОДОВОГО ПЕРІОДУ“

Ш Т Е Й Н Б Е Р Г

„МАРКСИЗМ І ПОВСТАННЯ“

П І Р О Ц Ь К И Й Б. В.

„МАРКСИЗМ - ЛЕНІНІЗМ І ВЧЕННЯ КЛАУЗЕВІЦА ПРО
ВІЙНУ“

И Д О Р Е Н К О І. А.

„ДО ІСТОРИКО - ФІЛОСОФСЬКИХ ПОГЛЯДІВ ГЕГЕЛЯ“

Ф І А Л Н А Т. Я.

„ПРОТИ КОНТРАБАНДИ БУРЖУАЗНОЇ СОЦІОЛОГІЇ В
РАДЯНСЬКІ ВИШИ“

Б І Б Л І О Г Р А Ф І Я

Є Ф І М Е Н К О Г.,

І Г Н А Т Ю К Д.,

М І Л О С Л А В І Н О.,

П О П О В С.

„МАТЕРІАЛІСТИЧНА ДІАЛЕНТИКА З КЛАСОВО - ВОРО-
ЖИХ ПОЗИЦІЙ“